

Ігор Мицько

**Статті,
написані після вигнання
з Інституту українознавства
НАН України**

**Львів
2000**

П'ЯТДЕСЯТ РОКІВ ЖИТТЯ

Народився я 13 квітня 1949 р. у Львові, в сім'ї адвоката Зіновія Мицька та Софії Балаж. Тато був сином о. Теодора, пароха с. Ніври на Борщівщині. Його батьки з діда-прадіда працювали на ріллі, в с. Дмитрі біля Щирця. Родина бабці Антоніни – це великий священничий рід Романовських-Презривод. Найдавніший відомий його представник, о. Презривода 1690 р. у Снятині поховав будівничого Хрестовоздвиженського храму Скиту Манявського монаха Сильвестра.

Батьки моєї мами Софії – Василь та Яніна. Дідо походив з лемківської селянської родини Максима Балажа та Єфрозини Попович; з неіснуючого тепер с. Зубенська біля Лупкова (Польська республіка). Доля закинула його на Велику Україну. Там він одружився з Яніною, донькою Кароля Єнджиевського та Магдалени Юшкевіч.

Саме бабуся Яня своїми розповідями про події 1917-1921 рр., трагедії Голодомору розпалила в мені любов до України. Читаючи заборонені саветською владою книжки стрійка Влодка у Заліщиках, захопився нашою давниною. Цей інтерес всіляко підтримували мої улюблені вчителі львівської СШ 62 Іван Тищенко та Іван Степанюк.

У 1967-1972 рр. навчався на історичному факультеті Львівського університету ім. І. Франка. Найкращі спомини зі студентських років – це спілкування з такими високоінтелегентними викладачами як б. п. Володимир Зварич та б. п. Ярослав Кісь.

Від 1970 р. працював у Львівській картинній галереї, відділ “Музей Івана Федорова”. Упродовж восьми років експедицій під керівництвом невгамовного Бориса Возницького рятував від комуністичних варварів та невігласів ікони, скульптуру, стародруки. І коли тепер відвідую “Музей мистецтва давньої української книги” та “Музей Олеський замок” гордий тим, що тисячі людей оглядають і збережені мною експонати.

В галереї написав свої перші статті. Допомогали їх опублікувати відомий масковський історик книги Євгеній Неміровській, завідувач видавничим відділом Львівської бібліотеки ім. В. Стефаніка Марія Вавричин, співробітник часопису “Жовтень” Роман Кудлик.

Восени 1978 р. Ярослав Ісаєвич запропонував мені вступити в аспірантуру при Інституті суспільних наук АН УРСР (тепер Інститут українознавства НАН України). Під його керівництвом і за його сприяння захистив кандидатську дисертацію, був прийнятий туди ж на роботу.

Я активно агітував за Ярослава Ісаєвича на виборах директора інституту (другим кандидував колишній секретар парткому КПСС). Але, на жаль, не так сталося, як гадалося. Обраний людьми, він, однак, ігноруючи їх життєві та професійні інтереси, зайнявся самозбагаченням. Як наукова установа інститут почав занепадати. Лише мовознавці змогли втримати відповідний науковий рівень. Інші ж відділи продукували, здебільшого, саветську “липу”.

Моя критика такого стилю керівництва в українознавчій дослідницькій установі, правування з Ярославом Ісаєвичем за заборговану десятимісячну платню не пройшли безкарно. За згодою завідувачів відділів Миколи Ільницького, Марії Кашуби, Леоніда Мацкового, Юрія Сливки, Теодозія Стебля; голови профкому Богдана Якимовича та його членів Юрія Зайцева, Тараса Лучука, Надії Попової, Володимира Цигилика був “скорочений”. Остаточне рішення приймалося 13 квітня 1998 р.

Отож, тепер, маючи вдосталь вільного часу, я пишу та публікую статті. Одну за другою...

ПУБЛІКАЦІЇ ДВАДЦЯТИ РОКІВ

Новые документы о пребывании Ивана Федорова на Волыни // Федоровские чтения 1977. – Москва, 1979. – С. 192-195

З історії братства в м. Буську (кінець XVI – початок XVII ст.) // Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства: тези доповідей. – Київ, 1980. – С. 158-159

Дерманский культурно-просветительный центр и его участие в идеологической борьбе на Украине (70-е гг. XVI – 30-е гг. XVII ст.) // Федоровские чтения 1978. – Москва, 1981. – С.47-56

Документальные данные о надгробии и захоронении первопечатника Ивана Федорова // Федоровские чтения 1978. – Москва, 1981. – С. 63-75

Ідеологічна боротьба на Україні в XVII ст. і формування та склад бібліотек // Бібліографічна інформація і сучасність. Збірник наукових праць – Київ, 1981. – С. 102-111

Украинский писатель-полемист Василий Суражский – сподвижник Ивана Федорова // Федоровские чтения 1979. – Москва, 1982. – С. 18-23

Життя та діяльність Кирила-Транквіліона Ставорецького // Бібліотекознавство та бібліографія. – Київ, 1982. – С. 51-67 (у співавторстві з Я. Ісаєвичем)

Острожский культурно-просветительный центр и его борьба против идеологической экспансии католицизма и унии на Украине (1576-1636). – Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Львов, 1983. – 26 с.

Нові сторінки з життя першодрукаря. До 400-річчя від дня смерті Івана Федорова // Жовтень. – Львів, 1983. – Ч.11. – С. 99-106

К вопросу о пребывании И. Федорова в Белоруссии // Иван Федоров и восточнославянское книгопечатание. – Минск, 1984. – С. 73-77

Острожский культурно-просветительный центр // Федоровские чтения 1981. – Москва, 1985. – С. 57-65
Коллекция старопечатных изданий кирилловского шрифта в Музее Ивана Федорова во Львове. – Там само. – С. 208-215 (у співавторстві з М. Видашенко)

Нове про першодрукаря Івана Федорова // Зоря комунізму. – Остріг, 1986. – Ч. 43. – 10 квітня
Культурно-исторические предпосылки возникновения книгопечатания на Украине // Федоровские чтения 1983. – Москва, 1987. – С. 161-164

К вопросу о пребывании Ивана Федорова в Белоруссии // Иван Федоров и восточнославянское книгопечатание. – Минск, 1987. – С. 73-76

Чар архівних свідчень: матеріали до біографій славетних публіцистів // Жовтень. – Львів, 1987. – Ч.3. – С. 85-97

Авторство “Перестороги” в світлі українсько-білоруських взаємин // Прогресивна суспільно-політична думка в боротьбі проти феодальної реакції та католицько-уніатської експансії на Україні: тези конференції. – Львів, 1988. – С. 133-135

Про необхідність створення видавничої серії “Джерела з історії української культури та її репертуар” // Українська археографія: сучасний стан та перспективи розвитку. Тези доповідей республіканської наради. Грудень 1988 р. – Київ, 1988. – С. 96-98

Матеріали до історії Острозької академії (1576-1636): Біо-бібліографічний довідник. – Київ, 1990. – 216 с.
Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636). – Київ, 1990. – 190 с.

Острозький культурно-освітній осередок // Вісник АН України. – Київ, 1991. – Ч. 10. – С. 93-99 (у співавторстві з Я. Стратій)

Про видавничу серію “Острозька давнина” // Матеріали I-III науково-краєзнавчих конференцій “Остріг на порозі 900-річчя” (1990-1992) – Остріг, 1992. – С. 129-131

Архієрейський Службник і Требник Івана Боярського: Нова інтерпретація унікального рукописного кодексу 1632 р. // Пам'ятки України. – Київ, 1993. – Ч. 1/6. – С. 74-84 (у співавторстві з В. Александровичем)

Монастирі Підгір'я XII-XV ст. // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. Тези доповідей та повідомлень міжнародної наукової конференції. – Львів, 1993. – С. 70-72

Роль Острозького культурно-освітнього осередку в розвитку української духовної культури // Українське бароко: Матеріали I конгресу Міжнародної асоціації українців. – Київ, 1993. – С. 154-166 (у співавторстві з Я. Стратій; в основному повторення публікації 1991 р.)

Про необхідність перебудови експозиції в Острозькому музеї // Матеріали IV науково-краєзнавчої конференції “Остріг на порозі 900-річчя”. – Остріг, 1993. – С. 109-112

- Як могли виглядати приміщення Острозької академії // Там само. – С. 112-114
- Причинки до історії церковно-культурних зв'язків Закарпаття з Галичиною та Волинню (І третина XVII ст.) // *Культура Українських Карпат: традиції і сучасність*. – Ужгород, 1994. – С. 413-421
- Przyczynki do historii religijnej w Przemyskim w XVI w: Benedykt Herbest, Andrij Kolodyński, Iwan Wyszeński // *Polska – Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa*. – Przemyśl, 1994. – Т.2. – С. 61-68
- Рец. на: Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і список Четвертинського (Погодінський) // Гарвардська бібліотека давнього українського письменства. Корпус текстів. – Гарвард, 1990. – Т. 8 // *Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992-жовтень 1993)*. – Львів, 1994. – С. 109-144
- Острозька слов'яно-греко-латинська академія: Дослідження і матеріали // *Острозька давнина*. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 10-23
- Рід засновника Рогатина // *Рогатинська земля: історія та сучасність*. – Львів, 1995. – С. 66-69
- Про рід Юрія-Франца Кульчицького // *Бойківщина: історія та сучасність*. – Львів-Самбір, 1995. – С. 66-69
- До історії львівських церков // *Львів: Історичні нариси*. – Львів, 1996. – С. 90-102
- З історії греко-католицького шкільництва // *Берестейська унія (1596-1996): статті та матеріали*. – Львів, 1996. – С. 86-91
- Львівські священики та вчителі останньої чверті XVI – І третини XVII ст. // *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні*. – Львів, 1996. – С. 12-23
- Рецензії доповідей на IV Берестейських читаннях. – Луцьк, 4 жовтня 1997 р. // *Берестейська унія та внутрішнє життя Церкви в XVII столітті* – Львів, 1997
- Ще раз про герб Сас // *Шоста наукова геральдична конференція: матеріали*. – Львів, 1997. – С. 51-54
- Історія гербу Сас // *Служинська З. Рід Білинських*. – Львів, 1998. – С. 235-238
- Історія Святоуспенської лаври в Уневі // *Лавра*. – Львів, 1998. – Ч. 1. – С. 5-34 (скорочений варіант монографії)
- Монастирські пом'яники про походження ктитора Унівського монастиря князя Федора Любартовича // *Лавра*. – Львів, 1998. – Ч. 2. – С. 51-53
- До проблеми становлення популярних культів в Україні // *Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей*. – Київ, 1998. – Т. 5. – С. 26-43 (передрук з незначними доповненнями статті “До історії львівських церков”)
- Святоуспенська лавра в Уневі (кінець XIII ст. – кінець XX ст.). – Львів, 1998. – 319 с.
- Монастирі Підкаменя // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 1. – С. 38-41
- Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 2. – С. 49-56
- Єлисей Ільковський // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 4. – С. 53-54
- Ілля Кошаковський // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 4. – С. 54-56
- Культ св. Юрія (Георгія) в Україні та найдавніша історія львівського Святоюріївського монастиря // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 5. – С. 24-28
- Про початки Святоонофріївського монастиря у Лаврові // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 6. – С. 27-35
- Почитання св. Володимира в давній Україні // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 7. – С. 16-22
- Давні монастирі на честь Преображення Ісуса Христа // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 8. – С. 42-45
- Культ св. Параскеви-П'ятниці // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 10. – С. 41-42 (передрук фрагмента статті “До проблеми...”)
- Святокатерининський монастир у Львові // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 10. – С. 43-46
- Про галицькі монастирські устави // *Лавра*. – Львів. – Ч. 10. – С. 47-49
- Про культу деяких святих (св. Катерина, св. Варвара, св. Миколай) // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч. 12. – С. 40-49 (доповнений новими даними фрагмент статті “До проблеми...”)
- Про нащадків воеводи Богдана, засновника Молдовського князівства // *Знак*. – Львів, 1999. – Ч.19. – С.4-5
- Історія Галицько-Волинської держави у генеалогічних сюжетах // *Знак*. – Львів, 2000. – Ч. 20. – С.2-3

ЗАІНІЦЮВАВ:

- проведення у Музеї Івана Федорова “Федорівських семінарів” (проходили у 1978-1983 рр.)
- проведення у Державному історико-культурному заповіднику в м. Острозі “Академічних читань” (1993-1995)
- проведення у Центральному державному історичному архіві України у м. Львові “Ставропігійських читань” (1994-1995)
- вшанування у Львові 300-ліття від дня смерті Юрія-Франца Кульчицького (19 лютого 1994 р.)
- випуск першого тому збірника “Острозька давнина: документи і матеріали” (Львів, 1995)

МОНАСТИРСЬКІ ПОМ'ЯНИКИ ПРО ПОХОДЖЕННЯ КТИТОРА УНІВСЬКОГО МОНАСТИРЯ КНЯЗЯ ФЕДОРА ЛЮБАРТОВИЧА

У загальних рисах життєпис цього діяча виглядає так. Належав він до славного, давнього роду. Його дід, великий князь литовський Гедімінас (Гедимін; †1341) об'єднав литовські землі, прилучивши до своєї держави значну частину Беларусі¹. Син Гедиміна від дружини-русинок Любарт-Дмитро (1384) активно боровся за «руську спадщину». Юридичні підстави для цього давав йому шлюб з представницею галицько-волинської династії, з донькою князя Андрія Юрійовича. Від 1340 р. він правив на Волині і в Галичині, очоливши західноукраїнську політичну еліту. Однак наприкінці 40-х рр. дружина померла, правдоподібно, не залишивши спадкоємців «по мечу». У 1349 р. князь Дмитрій одружився з расіянюкою, донькою растовського князя Канстантіна Васил'євича². Саме цей акт, послабивши легітимність його правління в Галицько-Волинському князівстві, спровокував окупацію восени того ж року Підгір'я польським королем Казімежом³. Попри багаторічні військові дії, Любарт так і не зміг повернути Галичину; під його юрисдикцією залишилась тільки Волинь.

Від другої дружини, растовської княжни Ольги, Дмитро-Любарт мав декількох синів. Федір, очевидно найстарший, і перебрав після смерті батька Волинь. Збереглась низка грамот, в яких він фігурує то як великий князь (бл. 1385р.⁴), то як князь Луцький (22 травня 1386р.⁵), то як князь Володимирський (11 серпня 1387 р.⁶). Проте панування його тут було недовгим. У 1388 р. Луцьке князівство король Ягайло передав Вітавасу (Вітовту). Попри політичні обставини, до цього спричинилась і відсутність кровної спорідненості Федушка з місцевою династією⁷. 23 травня 1393 р. Федір Любартович отримав від свого двоюрідного брата, короля Ягайла, Сіверське князівство⁸. Надалі його відносини з коронованим родичем погіршились, князь навіть був змушений втікати до Угорщини⁹. Однак згодом наступило замирення і десь після 1398 р. Федір повернувся. Замість Волині та Сіверщини князь отримав маєтності на Підгір'ї. Ними стали Жидачівська земля, Стрийський, Шидлівський і Джуриківський (біля Заліщик), Устецький повіти. Розташовувались ці володіння при важливому військово-торговельному тракті, що тягнувся обабіч Дністра¹⁰. Проте як син Любарта, Федір не полишав надії вернути собі батьківщину, свідченням цього є уживаний ним титул Володимирського князя¹¹. І хоч Унів не входив до маєтностей Федушка Любартовича, яко найвищий після короля високородний достойник в краї, він перебрав над ним патронат¹².

Відомо, що князь Федушко супроводжував Київського митрополита Кипріяна в його поїзді по Галичині у 1405 р.¹³. Він же брав участь у відомій битві з хрестоносцями під Грюнвальдом (1410 р.), перебуваючи

в королівському почті¹⁴. Згодом «Федушко, любимий брат короля», часто гостив на дворі Ягайла у Кракові¹⁵. До нашого часу дійшла низка грамот, якими князь Федір вирішував різні територіально-маєткові справи своїх підданих на Стрийщині та Жидачівщині¹⁶. Помер князь в 1431 р., десь в липні місяці¹⁷. Ктиторм Унівського монастиря король призначив Пінського князя Михайла Костянтиновича¹⁸.

Такою є коротка біографія Федора Любартовича, відтворена мною на підставі нововиявлених документів та поминальних записів. Раніше з ним пов'язували багато фактів, які стосувались іншої особи. Як вже згадувалось, Ягайло часто називав князя «братом найдорожчим». Це дало підставу дослідникам помилково ідентифікувати Федора Любартовича з рідним братом короля – Федором Ольгердовичем, ще й приписавши друге йому ім'я, Любарт¹⁹. В останньому вони пішли за Й. Бельським, який в своїй Хроніці (1564 р.) помилково стверджував про існування двох Любартів²⁰. Таку гіпотезу прийняв і Я. Суша (1646), аби якось погодити дві родинні традиції походження князів Сангушків і від Альгірдаса (Ольгерда), і від Любарта²¹. Однак всі дискусії з цього приводу припиняє грамота Ягайла від 24 квітня 1426 р., в якій король згадав *illusstrissimus principibus videlicet Feduszkone Lubartowicz, fratre nostro dilecto*²² та незнане історикам поминання сина цього князя. Воно ж дозволяє розшифрувати багато нез'ясованих моментів литовсько-української генеалогії²³.

Поминання є у складі монастирського синодика, фрагменти якого виявив у XIX ст. А. Петрушевич в палітурках декількох стародруків та рукописів²⁴. Зараз важко сказати, де виникла пам'ятка: більшість сторінок склесні і потребують значної реставрації. Аналіз же читабельних сторінок дає лише право припустити, що суботник переписано з давнішого десь наприкінці XV – на початку XVI ст.

А се^н оупи^с. Кна³ фе^нуш^нака любо^нтови / ча.

омани (так – І.М.) ги дша раб свои^н, кна³ / Фе^нра любо^нтовича княги/ню є^н. настасіа. М^р. семи^н / о^н (?) софїи. ан^нр^нѣа. іо^на. іо^на / Андре^н. козмы. павла. фе^н / фе^нра сидора іо^на іо^на ти/мо^н. глѣба. іо^на іо^на фомы / васіліа. м^р. фомы оле^нсѣа агапона

А се кна³ оуписа^н своа / митрополиты.

помани/ ги дша рабь свои
димитрія фегноста. (1328 – 1353 – І.М.) олексѣа. |
(1354-1377 – І.М.) пими^н / (1382-1389 – І.М.) кипріяна
(1376-1406 – І.М.) григорїа (1415-1419 – І.М.) а афанасїа.
/ фе^нсїа сергїа антонїа. (1371-1389 – І.М.) афанасїа

Помани ги блго // вѣрнаго

Кназа прокопіа / левониды. васілісы.

люба^н/та имене^н димитріа и княгиню є^н г^нофїна.

іо^а. (син Любарта – І.М.²⁶) ла/зора (син Любарта від кн. Ольги – І.М.) семио^н (син Любарта від кн. Ольги – І.М.) семио^н: лва. / ω^нти. м^р. вдотіи наста / сіи. анны. афанасія іо^а.

Помани гї дша рабъ свои^х.

Кна³ / кост^а тина... (втрата 5-8 літер – І.М.)

...мио / бориса глѣба. феод^{ра}. іо^н (? – І.М.) М^р. олги катерины м^р ю^ра анны. патрикеа

Упис неназваного по імені сина князя складається з декількох частин. Насамперед він поминає батька – Федора Любартовича та матір, княгиню Анастасію; родину матері. Після цього занотовані імена митрополитів. Друга група імен містить поминання Прокопія, правдоподібно, Гедиміна²⁷, дружину останнього – Левоніду, матір Любарта; самого Любарта та його дружину Агрипину; синів Любарта (зокрема, Лазаря та Семена від іншої дружини, Ольги); княгиню Ольгу²⁸. Після Левоніди вписана якась Василіса, можливо, донька Гедиміна²⁹. У XIV ст. княгиня з таким іменем була дружиною Данила Острозького, представника галицько-волинської династії. Третій запис можна трактувати трояко. Насамперед в ньому можна вбачати поминання синів князя Коріата (мати якого була і матір'ю Любарта). Тоді це знані з документів Костянтин, Семен, Гліб, Федір³⁰. Можливо маємо справу з поминанням родичів другої дружини Дмитра-Любарта, растовської княжни Ольги. В такому випадку тут згадуються її батько Канстантін Васил'євіч, який володів т. з. барісаглебавской стороною Растовського князівства, його сини: Іван, Глеб³¹. І останній варіант – тут фігурують пінські князі, з числа яких у документах згадані Костянтин, Семен³². Останнє припущення, на мою думку, найвірогідніше, бо в цьому ж поминанні окремою підгрупою записані турово-пінські володарі, князі Наримунтовичі: Юрій, Анна та її син Патрикій³¹.

Перша частина упису Федущака майже повністю повторюється в записі з Унівського монастиря, вже давно відомому дослідникам³⁴. Десь на початку XVII ст. він був скопійований до чотирьохаркушевого суботника благодітелів цієї обителі, поряд з іншими видатними князівськими та боярськими родами. Переписувач на свій лад погрупував імена в стовпчики³⁵, на початках яких розмістив, виділивши червоним чорнилом, імена Федора (Любартовича), Дмитра (Любарта), Агрипини (дружини Любарта), Анастасії (дружини Федора Любартовича)³⁶.

РОДЬ КНЯЗІА ФЕДОРА ЛОПАРТА

Феодора Дмитрія Агрипину Анастасію

Симеона	Георгіа	Василіа	Михаїла
Софію	Андреа	Якова	Івана
Косму	Павла	Феодора	Евфтимію
Феодора	Фому	Ісидора	Івана
Тита	Глѣба	Івана	Фому
Василіа	Марію	Григоріа	Феодора
Антоніа	Бориса	Василіа	Марію
Антоніа	Дометіана ерд	Леонтіа	Георгіа

Окрім вже відомих нам представників роду княгині Анастасії, правдоподібно тут фігурують і родичі Агрипини: Георгій-Андрей (дідо та батько)... Марія-Георгій (тітка та її син Болеслав Юрій Тройденевич)³⁷.

Таким чином, виявлені уписи в давніх монастирських пом'яниках дозволили вперше відтворити правдивий життєпис ктitora Унівського монастиря князя Федора Любартовича, встановити імена його найближчих родичів. Зокрема, новознайдені матеріали дали можливість висловити гіпотезу про хрещення його діда Гедиміна (під іменем Прокопія). Синодик невстановленої обителі зберіг для нас і ім'я останньої дружини Гедиміна-Левоніди (баби князя Федущака)³⁸. Завдяки ньому дізнаємось ім'я першої дружини Любарта-Агрипини³⁹, маємо можливість підтвердити її походження з галицько-волинської династії. Оpubліковані поминання є також унікальним джерелом з давньої історії українських монастирів.

¹ Войтович Л. Генеалогія Рюриковичів та Гедиміновичів. – Львів, 1993. – С.137

² Приселков Н. Д. Троицкая летопись. – Москва-Ленинград, 1950. – С. 370

³ Наскільки мені відомо, ніхто з дослідників не пов'язував захоплення Галичини поляками з другим шлюбом Любарта.

⁴ «Кназь великий Федот, з братом своим Лазаром и Семеном и зъ маткою своею ольгою дали ... грамоту ... кназю Федору Даньлеевичу штож нам не уступатиса у его ѿгчизну и у его служебные» маєтності (Archivum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – Lwów, 1887. – Т. 1. – С. 8). Присутність матері, правдоподібно, пов'язана з вирішенням майнових родинних суперечок (чи не через спадок княгині Василіси, можливої матері Федора Даниловича Острозького?). Лише в цьому документі Любартович іменується Федотом. На жаль, оригінал цієї грамоти не вдалось віднайти, тому немає можливості перевірити написання в ній цього імені. Форма Федущко є похідною як від імені Федор, так і від імені Федот (Федот – Федут – Федущко)

⁵ Ibidem. – С.2

⁶ Codex epistolis Vitoldi. – Cracovaie, 1882. – P.13

⁷ Див.: Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т.4. – С.470-473

⁸ Archivum. – S.13-14. В королівській латиномовній грамоті, виданій у зв'язку з цим, він іменується Володимирським князем; у своїй «Федор Любартович» називає короля «наш милий брат»

⁹ У листі-відповіді, написаному магістром ордена хрестоносців до князів, він іменується Федущком, сином Любарта. Вказано, що разом з Свидригайлом, був вигнаний з Литви (Wolff J. Rod Gedymina. Dodatki i poprawki do dzieł Hr. K. Stadnickiego «Synowie Gedymina», «Olgierd i Kiejstut», і «Bracia Władysława Jagiełły». – Kraków, 1886. – С.50)

¹⁰ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od konca XIV wieku. – Warszawa, 1895. – С.202

¹¹ 10 червня 1423 р. вирішуючи певну справу в Стрийському повіті він підписався як dux Feduskonis Wlodimiriensis et Strioviensis (Halecki O. Z Jana Zamojskiego inwentarza Archivum Koronnego: Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku //Archivum Komisji historycznej. – Т.12. – Cz.1. – 156)

¹² Akta grodzkie i ziemskie (далі – AGZ). – Lwów, 1889. – Т. 14. – С.287

¹³ Зокрема, виступає свідком, разом з митрополитом та князем Семенем Лугвенем, на грамоті короля, виданій в Сандомежі в серпні 1405 р. Нею Ягайло підтверджував приналежність Перемиському володінні низки сіл (AGZ. – Lwów, 1882. – Т. 7. – С. 50-51)

¹⁴ У своїй «Історії Польщі» Ян Длугош згадує його відразу після мазовецького князя Земовіта (Phyedusko alias Theodosius Dux Lituaniae – Dlugosz J. Opera, 1872. – Т.4. – Р.52)

¹⁵ Radziminski L. Monografia xx. Sanguszków oraz innych potomków Lubarta-Fedora Olgerdowicza x. Ratenskigo. – Lwów, 1906. – Т.1. – С.50-51

¹⁶ Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – С.42-44; Radziminski L. Monografia. – С.26-27, 42, 43 (останній відомий документ, де він згадується як живий – від 1 червня 1431 р.), 45-46.

¹⁷ Dlugosz J. Opera. – 1872. – Т.4. – Р.454-455. Длугош, попри цінні відомості про цього князя, подав також і неправдиві дані про нього. Так, називає його племінником Ягайла, а не двоюрідним братом; говорить про його безпотомну смерть. Див.: Kuczynski S.-M. Fedor Lubartowicz // Polski Słownik Biograficzny. – Т.6. – С.385-386

¹⁸ Його дружиною була княгиня Маруша Гольшанська, власниця маєтностей поблизу Унева.

¹⁹ Лонгинов А. В. Князь Федор Любард Ольгердович и его потомки князя Сангушки // Труды Виленского отделения Московского подготовительного комитета по устройству в Вильне IX Археологического съезда. – Вильна, 1893. – С. 275-261; Radziminski L. Monografia. – С. 13-52; Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині // Записки Чину св. Василя Великого. – Жовква, 1926. – Т. 2. – С. 92

²⁰ Bielski J. Kronika. – Kraków, 1564. – Ark.379 v; Kraków, 1597. – С.257

²¹ Susza J. Phoenix... – Zamość, 1646. – С.27-29. Насправді, лише Гедимін мав сина Любарта. В Ольгерда такого не було, як, до речі, не було і сина Наримунта.

²² Sulkowska-Kuraś I., Kuraś S. Zbiór. – Т.7. – С. 205

²³ Львівська наукова б-ка ім. В.Стефаника НАНУ. – Відділ рукописів. – АСП 266. – Арк. 1-3. Товстим шрифтом виділяються літери, написані в оригіналі червоним чорнилом. Однією косою лінією позначається закінчення рядка, двома – сторінки, у квадратних дужках – реконструйовані частини слів.

²⁴ Можливо, це один із варіантів Унівського синодика. Див: Лавра. – Львів, 1999. – Ч.3. – С.27

²⁵ Дати правління митрополитів подаю за: Блажейовський Д. Ієрархія Київської Церкви (861-1990). – Рим, 1990. – С.86, 87, 89, 88, 90, 105.

²⁶ Зотов Р. В. О черниговских князьях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – С.-Петербург, 1892. – С.161. – №75; Susza J. Phoenix... –

Zamość, 1689. – С.54. В останній з книжок зазначено, що до Холмського пом'яника вписалися «Wielki Xieze Lubart Theodor z potomstwem i z przodkami swymi... A między nimi Theodatus y Jonas Lubartowiczowie zakonnice, Anna zaś zakonniczka»

²⁷ За Рауданським літописом (Wolff J. Ród. – С.5) Євна була донькою полацького князя Івана Всеволодовича. Якщо ця звістка вірогідна, то Прокопій міг бути лише Гедимін, в іншому випадку – маємо справу з її батьком, який не займав полацький престол.

²⁸ Львівська наукова б-ка ім. В.Стефаника НАНУ. – Відділ рукописів. – АСП 266. – Арк. 3-а. Копіюючи частину тексту пом'яника, А. Петрушевич зробив свої зауваги. Він висловив припущення, що Прокопій – це хресне ім'я Гедиміна, а Левоніда – його дружина, відома у т. з. Рауданському літописі під переключеним іменем Jewna (Левоніда – Левна; відчитане літописцем як Ієвна). Євна, за цим джерелом, смоленська княжна, народила в 1299 р. Любарта, 1301 – Явнута, 1306 – Коріата (Wolff J. Ród Gedymina. – С.9). В хроніці Биховця говориться про смерть вдови по Гедиміні, Євни, в 1344 р. (Ibidem. – С.6)

²⁹ У Василиці Петрушевич вбачав сестру Гедиміна – Гваребуту (ЛНБ. – АСП 266. – Арк. 3а)

³⁰ Войтович Л. Генеалогія. – С.169-171. Однак тут чомусь відсутні добре відомі Юрій та Олександр Коріатовичі

³¹ Там само. – С.13-116

³² Там само. – С.144-146

³³ Войтович Л. Родина князів Острозьких // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1996. – Т. 231. – С.358-360

³⁴ Мицько І. Святоуспенська лавра в Уневі. – Львів, 1998. – С.14

³⁵ В оригіналі імена могли бути згруповані по стовпчиках, однак малоімовірно, що для різних гілок роду добиралась однакова кількість імен. Переписувач також порушив порядок імен родичів Анастасії.

³⁶ Дослідники вбачали в них Федора Любартовича та його дітей

³⁷ Вони є і в іншому поминанні Унівського суботника (Мицько І. Святоуспенська. – С.13)

³⁸ Цей факт говорить на користь правдивості частини інформації, наявної в Рауданському кодексі та Хроніці Биховця

³⁹ А. Петрушевич ідентифікував дружину Любарта – Горфіну – зі згаданою в інших джерелах Агафією, дочкою Володимирського князя (Там само). Львівський історик XVII ст. Б. Зіморівіч називає її «Agaphiam» і вважає донькою Данила Галицького (Zimorowicz J.-B. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się. – Lwów, 1893. – С.28, 59). В окремих публікаціях вказується її ім'я Анна (Wolff J. Ród. – С.74). Правдоподібно, в обох цих випадках має справу з погано відчитаним іменем Агрифіна

Статті у цьому збірнику передруковуються з незначними доповненнями та виправленнями.

МОНАСТИРІ ПІДКАМЕНЯ

Документальні свідчення про с. Підкамінь Бродівського району Львівської області збереглися від першої третини XV ст. Існує декілька легенд про його першопочатки. За однією тут містилась оселя велетнів. Її виникнення інспірували прадавні міфи, наявність на горі Каменя – піщаникового останцю висотою близько 13 метрів – та випадкові загадкові знахідки. У хроніці домініканського монастиря записано: «На цій горі мусіли бути колись великі люди, великани. Бо в 1731 р., коли робились фундаменти під каплицю Стопок Марії... знайдено кості великої людини: одну велику берцову кістку, половина другої, два зуби, кожний довжиною у пядь; цілу щоку»¹. Легенди про проживання велетнів на узгір'ях широко побутували у середньовічній Європі. Так, у Польщі на Лисій Горі було зведено у «грецькому стилі» монастир Святого Хреста, як вважалося, на місці руїн оселі гігантів чи циклопів². Галічани ж називали їх леві і вважали, що їх столиця – Левігород – нібито існував поблизу Львова³.

До виникнення інших легенд спричинились політичні обставини; творили їх історики домініканського ордену. Останні в своїх працях стверджували про проживання в цьому районі кочівників-половців, столицею яких був Підкамінь⁴. Ця вигадка потрібна була, аби якось пояснити присутність тут (також вигадану⁵) у XIII ст. домініканців з Польщі та їх начебто культуртрегерську роль в Україні. Ці ж бо дослідники твердили про воздвиження ченцями «хреста на цій горі, як знаку спасення і цивілізації європейських народів. Монахи добре знали, аби завести порядок в народі і приборкати його дикі нахили, потрібно повністю відродити людину, очистити її розуміння Бога і знищити погане вже в зародку, перетворенням серця швидким і діяльним проголошенням боротьби грубим помилкам і злочинам норовистого поганина»⁶.

Підставою для другої легенди стала грамота 1464 р. Нею власник маєтностей Пйотр Цебровскі нібито фундавав у Підкамені домініканський монастир з храмом на честь Богородиці, Святого Хреста, Святих апостолів Петра і Павла, Всіх Святих⁷. Як зараз з'ясувалось, масмо справу з фальсифікатом. Бо цим документом монастиреві ніби передавались села Попівче та Немяч⁸, які насправді належали королеві (державі)⁹. Цебровскі, яко орендар, не мав права їх комусь дарувати, навіть релігійній інституції. Окрім того, у грамоті римських кардиналів 1475 р. на підкаміньські відпусти фігурує лише парохіальний костьол¹⁰ і жодним словом не згадуються домініканці. Підробка грамоти була здійснена ченцями між 1606 та 1615 рр.¹¹

Попри традицію, чудотворний образ Богородиці у домініканському костьолі також не був дуже давнім. Мистецтвознавчий аналіз свідчить про те, що він міг бути намальований не раніше кінця XVI ст.¹²

У давні часи поблизу Підкаменя проходив кордон

між Галицьким та Волинським князівствами. Можливо цей населений пункт, під назвою Закаменя, згаданий 1366 р. у договорі польського короля Казімежа з литовськими князями¹³. Деся між 1418-1430 рр. підкамінську волость, яка входила тоді до Олеського повіту, великий князь литовський Вітовт передав в оренду Пйотрові Цебровському, під заставою 100 гривень¹⁴. Походив цей шляхтич з Польщі, з Цебра поблизу Сандомієжа, і саме на початку XV ст. перебрався на українські землі¹⁵. 1515 р. Підкамінь і Поповче повністю зруйнували і спалили татари¹⁶. У II половині XVI ст. Підкамінська волость стає приватним володінням. На початку XVII ст. тодішні власники запросили сюди домініканців; храм і житлові приміщення для них почали зводитись у 1612 р.¹⁷, у 1617-1620 рр. поставлено дерев'яну капличку Стопок Богородиці. 1617 р. на домініканській капітулі було підтверджено заснування монастиря в Підкамені¹⁸.

Виникнення саме на початку XVII ст. домініканського Святоуспенського монастиря в Підкамені, вочевидь, викликане всезростаючою славою українського марійного осередку в недалекому Почаєві¹⁹. Правдоподібно, давнє вшанування цього місця пов'язане зі Стопою Богородиці²⁰. При тутешній старовинній Успенській церкві Ганна Гойська заснувала 1597 р. монастир. До нього вона передала чудотворну ікону Богородиці, подаровану їй 1559 р. Лариським митрополитом Неофітом²¹.

Відсутність документальних свідчень про найдавнішу українську сакральну споруду Підкаменя частково компенсують дані топоніміки та археології.

Гора, на якій міститься Камінь, називається Рожаницею. М. Рожко висловив припущення про пов'язаність цієї назви з поганською богинею Рожаницею²². Проте топонім міг з'явитися значно пізніше, із впровадженням сюди на початку XVII ст. домініканців. Рожанець – марійна молитва по чотках. Її розповсюдження традиційно пов'язувалось зі святим Домініком, а в усіх костьолах домініканців обов'язково засновувались братства Богородиці. Називались вони братствами святого Рожанця²³. Діяло таке і в Підкамені.

Відомо, що на горі, в стороні від Каменя було давнє поселення: в 1645 р. А. Цетнер надав домініканцям під монастир «старий замок, *городище (виділення моє – І.М.) з пригородком*»²⁴. Поблизу Каменя стояла дерев'яна Преображенська церква, збудована, принаймні, в XVII ст.²⁵ У першій половині XIX ст. за наказом австрійських властей її розібрали. Як компенсацію українці отримали латинську муровану каплицю Стопок Богородиці²⁶.

Результати найновіших археологічно-архітектурних досліджень, проведених у 1984 та 1997 рр. під керівництвом М. Рожка, засвідчують існування на Камені в часи Галицько-Волинського князівства двоярусної

дерев'яної оборонної споруди²⁷. Перший її поверх складає приміщення розміром 10м x 2м x 2,6м, в основі якого, на скелі, розміщені дві погребальні ями. Тут, правдоподібно, був склеп або ж келія. Навіть у XVII ст. монахи іноді погребались у своїх печерах чи скитах, де після них жили інші ченці. Розміщення на скелі (на другому поверсі) храму підтверджують викуті на її вершині ще дві ніші для християнських поховань²⁸ та виявлені біля її підніжжя керамічні плитки XII-XIII ст., уживані лише в церковних підлогах²⁹.

Таким чином, історичні та археологічні матеріали говорять про існування на Камені Преображенського храму. Враховуючи те, що церкви зберігали титули своїх попередниць, можемо стверджувати, що і найдавніша церква, XII-XIII ст., також була Преображенською. На користь такої гіпотези говорить і давня традиція зведення Спасівських храмів.

Заснування Преображенських храмів на підвищеннях та горах мало глибокий символічний зміст. Як відомо, Преображення Господнє відбулось на горі Тавор в присутності, зокрема, апостола Петра. Ім'я останнього в перекладі з грецької означає скеля. Відомий і вислів Господній: «То Я тобі заявляю, що ти – Петро (скеля), і що Я на цій скелі збудую Мою Церкву й що пекельні ворота її не подолають»³⁰. Перший Преображенський храм, на Таворі, збудувала у IV ст. свята Олена, мати Константина Великого. Таку ж церкву бачимо і на найвищій вершині Святої Гори – Агону. І в Україні Святоспаські храми часто зводились на горах, а при їх відсутності – пагорбах (як у столиці Волині -Володимирі³¹). На горі збудували собі українці церкву у польському місті Любліні. Можливо, спершу вона містилася у побудованій 1244 р. Данилом Галицьким вежі-«столпі». Після віднови польського панування у місті, очевидно, храм перейшов до монахів-латинників. Українці ж збудували собі дерев'яний на іншій горі³².

Преображенський монастирський храм звів на підвищенні у с. Двірцях³³ наприкінці XIII ст. Петро (Ратенський, †1326). В житії митрополита, написаному його масковським сподвижником, читаємо, що «обходить округ мѣста она пустынна и обретае мѣсто безмолвно на рѣцѣ, нарицаема Рата, и ту жилище собѣ водружае... и церков воздвизает во имя Спаса... и келіи воставляет в пребиваніе приходящей к нему братіи»³⁴.

Спаські монастирі та храми поблизу великих каменів та скель відомі в Галичині в с. Спас Самбірського р-ну (XIII ст.), в с. Спас (біля Долини) та Іспасі Івано-Франківської обл., в Уневі (перед 1557 р.)³⁵. До речі, з таким же тлумаченням Господніх слів пов'язана присвята деяких храмів апостолам Петру і Павлові. Ще в середині XI ст. українські монахи мали в Угорщині, над озером Балатон, скит св. Миколая, відомий як «Петра» чи «Руський Камінь»³⁶. На початку XVII ст. серед невеликих гір села Крехова (поблизу Жовкви) засновується обитель. Її соборний храм отримав титул Преображення Господнього, а зведена в «лѣсѣ на скалѣ» церква – святих Петра і Павла³⁷.

Влаштування таких храмів на багатоповерхових вежах, себто штучних підвищеннях, набувало оригінального богословського обґрунтування; досить часто зустрічаємося з таким явищем у давній східнохристиянській архітектурі. Так, зокрема, в сербському Хиландарському монастирі на Атоні серед інших надвежних церков була і Преображенська церква на шестиповерховій вежі³⁸. На атонських зразках взувались будівничі вежі у болгарському Рильському монастирі, зведеної на переломі 1334/1335 р.³⁹ Має вона п'ять поверхів, на останньому з яких були розташовані Преображенська каплиця і мурована галерея.

На українських землях мурована вежа – «столп» з (Преображенським?) храмиком XII ст.(?)⁴⁰ збереглась в Столп'ї поблизу Холма (тепер Польська республіка). Є в ній п'ять поверхів, на останньому з яких розташовані каплиця та дерев'яна галерея. Дослідниця цього об'єкту І. Кутиловська датує його «переломом X і XI ст., може XI ст.»⁴⁰. Така атрибуція не є результатом археологічно-архітектурного аналізу, а бажанням пов'язати з періодом, коли приналежність цих територій до давньоукраїнської держави, на думку польських дослідників, проблематична. Столп'є, під своєю назвою, відоме вже з 1207 р.⁴¹. Однак ця згадка міститься у Галицько-Волинському літописі, який відредагований після 1245 р. Тобто назва поселення могла бути внесена в хроніку ретроспективно, власне «столп» походив з пізнішого часу⁴².

У чернечому середовищі будівництво Преображенських храмів, правдоподібно, стимулювалось ще і ісихастським вченням (детальніше про це див. у статті «Давні українські монастирі на честь Преображення Ісуса Христа»).

Таким чином, монастирські Преображенські храми будувались найчастіше на горах чи пагорбах; поблизу скель; на природних або штучних скелях (мурованих вежах). Наведені дані та аргументи дають право стверджувати про існування Преображенської церкви в Підкамені вже в XII-XIII ст. Реконструкція дерев'яної наскельної споруди, здійснена М. Рожком на підставі збережених на Камені пазів, доводить існування в неї галереї. Її храмове призначення підтверджують ніші для поховань, неможливі у світських оборонних об'єктах, та церковна керамічна підложна плитка. Аналогічна плитка використана у Спасівській каплиці на п'ятому поверсі Столпинської вежі⁴³. За існування тут у найдавніші часи монастиря посередньо говорять малі розміри наскельного храму та його важкодоступність для парохіян, наявність на цій горі двох давніх печер, знаходження у пізнішій, парохіальній церкві, вівтаря св. Онуфрія, відомого східного монаха аскета⁴⁴. Остаточне датування цієї обители можливе лише після проведення фронтальних археологічних розкопок на всій Рожаниці, після здійснення натурної реконструкції дерев'яної Святоспасівської церкви на Камені.

¹ Barącz S. Dzieje klasztoru ww. oo. dominikanów w Podkramieniu. – Tarnopol, 1870. – S.3 – «Лежали ті кості на глибині трьох локтів, на самому материкау»

² Веселовская А. И. Разыскания в области русских духовных стихов: Св. Георгий в легенде, песне и обряде // Сборник Отделения русского языка и словесности. – С.-Петербург, 1881. – Т.21. – №2. – С.149; Pelenski J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. – Kraków, 1914. – S.135-136

³ Мицько І. До проблеми становлення популярних християнських культів в Україні // Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей. – Київ, 1998. – Т.5. – С.33

⁴ Podkramien, miasteczko w obwodzie złoczowskim, majetności j.w. hra Alexandra Cetnera // Lwovianin, 1841. – S.84. На жаль, ці твердження безкритично повторюються і в наш час. Див.: Бандрівський М. Сварожі лики. – Львів, 1992. – С.81-86

⁵ Шавелева Н.И. Киевская миссия польских доминиканцев // Древнейшие государства на территории СССР: Материалы и исследования 1982 г. – Москва, 1984. – С.142

⁶ Barącz S. Dzieje. – S.5-6

⁷ У домініканських авторів наявні досить суперечливі дані про те, чи це був оригінал чи копія, і яка його доля. Так, ніби в 1612 р. власник Підкаменя Бальтазар Цетнер віддав ченцям «запис фундушу Цебровського в оригіналі, який татари під Сокалем загубили» (!) (Barącz S. Dzieje. – S.19)

⁸ Назва села може означати поселення німців. У грамоті 1475 р. сусідній Підкамінь іменується як Saxipolis, тобто «Місто скали»; від латинського saxum – скеля. (Okolski S. Russia florida. – Leopoldis, 1646. – S. 94-95. Вочевидь такий топонім був у заголовку грамоти, бо в тексті згадується Підкамінь). У XII-XIV ст. найбільше німецьких переселенців у країні Центральної Європи прибувало саме з Саксонії. Зокрема саксонці заснували місто у Волощині «Немечь в горах», теперішній Нямц (Тихомиров М. Н. Список русских городов дальних и ближних // Исторические записки. – Москва, 1952. – Т.40. – С.226)

⁹ Matricularum Regni Poloniae Summariae. – Pars 4. – Vol.1. – Pars 4. – Varsaviae, 1909. – P.345; Vol.2. – Varsaviae, 1912. – P.136, 214, 295, 358, 376; Pars 4. – Vol.3. – Varsaviae, 1915. – P.94

¹⁰ Цебровський вимушував парохіальний костюл правдоподібно в селі, а не у своєму замку, на стрімкій горі, де вже стояла українська церква Спаса. Біля замку в XVI ст. згадується лише дерев'яна латинська капличка. Храм присвячувався, зокрема, і свягим Петру та Павлові. Такий титул пов'язаний з іменем фундатора, чи назвою села, чи наявною в ньому скелею

¹¹ Першу дату дає згадка 1606 р. (Bzowski A. Propago divi Huacinti. – Venetiis, 1606. – P.8) про фундування монастиря в Підкамені Петром з Цедруну (так!) близько 1476 р. Тобто, в монастирі зберігалась лише грамота римських кардиналів на відпуст для парохіального костюлу і ще ніхто не знав про грамоту 1464 р. Натомість остання вже згадується при візитації монастиря в 1615 році (Pirawski T. Relatio status almae Archidieocesis Leopoliensis. – Leopoli, 1893. – P.111, 145)

¹² «В тому Підкамінському костюлі був один по другому чотири образи. Перший образ Богородиці з Дитиною на руці, привезений Пйотром Цебровським з Риму. Він згорів під час нападу татар і спалення костюла. Другий образ Успення Найсвятішої Диви, який як вота 1598 р. шляхетний Александр Пачинські справив до того давнього костелика. Третій образ Найсвятішої Диви, з Богом-Сином своїм на лівому боці. Намальований той образ на полотні, у Львові. Але його потім художник для кращої збереженості наклеїв на дошку. При краї образу була там намальована панна, в молитовній позі,

в білій шляхетській шаті. Це також свідчить про вотивний характер образу. Четвертий образ зображає Найсвятішу Диву, т. зв. Болонську, намальований св. Лукою євангелістом. Скопійований ченцем малярем за наказом отця Дамаскена, провінціала і доктора богослов'ї» (Podkramien. – S.115). Другий з них був копією римського образу Санкта Марія Маджоре. На його краї, біля зображення дівчинки, містився герб Прус та літери E.G. Копія болонського образу в часи Баронча висіла вже в капиці Стопок Марії (Podkramien. – S.51-52; Див. ще: Okolski Sz. Góra Święta... – Kraków, 1648. – F4 – F4 verso). У XIX ст. в прикостольній каплиці був образ Богородиці «намальований на полотні, у візантійському стилі», а в каплиці Стопок – «образ Богородиці стародавнього малювання на дерев'яній дошці поволочений циприсом» (Podkramien. – S.308). Чудотворна ікона вивезена в 1944 р. до Польщі і зберігається в домініканському костюлі Вроцлава

¹³ Князеві Любарту тоді видійшли Стожок, Данилів, Закамінь, Шумськ, Остриг, Полонне, Межибіж (Czuczynski A. Traktat książąt litewskich z Kazimierzem Wielkim z roku 1366 // Kwartalnik Historyczny. – 1890. – Z.4. – S.513-515)

¹⁴ Sochaniewicz R. Zaginione dokumenty Witolda W. K. Litewskiego dla Cebrowskich h. Holobok // Ateneum Wilenskie. – Wilno, 1927. – Zesz 12. – S.208-213. У 1441 р. його син, Пйотр, перебрав оренду і маєтності зберігались в родині до 1524 р. Тоді Підкамінський ключ на 13,5 років перейшов до Марціна Каменецкого (Boniecki A. Herbarz Polski. Warszawa, 1900. – S.313; Sochaniewicz K. Zaginione. – S.210; Balinski M, Lipinski T. Starożytna Polska. – Warszawa, 1845. – Т.2. – S.906-907)

¹⁵ Sikora F. Krąg rodzinny i dworski Dymitra z Goraju i jego rola na Rusi // Genealogia – krągi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym. – Torun, 1989. – S.66, 73-74

¹⁶ Zródła dziejowe. – Warszawa, 1902. – Т.18/1. – S.164

¹⁷ Barącz S. Dzieje. – S.18-19

¹⁸ Barącz S. Dzieje. – S.20

¹⁹ Попри навіть відомий пієтет домініканців до Пречистої Диви, які багато своїх храмів присвячували Успенню Богородиці. За давніх часів відомий почаївський Успенський ярмарок. У 1527 р. король Жигмунт I заборонив крем'янецькому старості «збирати данини і судити суди на ярмарках, що відбувалися під час Успення при горі Почаєвській» (Balinski M., Lipinski T. Starożytna Polska. – Warszawa, 1845. – Т.2. – S.902; На мою думку, проведення вже тоді у Почаєві відомих ярмарків «під час Успення при горі» посередньо засвідчує наявність культу чудотворної стопи Богородиці). У Почаєві був давній мурований храм Успення Богородиці, правдоподібно зведений ще в часи Галицько-Волинської держави. У 1597 р. власниця Почаєва Ганна Гойська свідчила, що «маючи от давних часов в маєтності моєї при селі Почаєве церковь каменную заложену Успенія светое пречистое Богоматере» (Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1856 – Т. 4. – С.44). У XIV-XV ст. будівництво мурованих церков майже не велося

²⁰ Традиція пов'язує заснування монастиря, з'явлення Богородиці та виявлення її Стопки з XIII ст. (Описание. С.11-16)

²¹ Описание Почаевской Успенской Лавры. – Почаев, 1903. – С.17. Димитриевский А. Архиепископ Еллассонский Арсений (Суздальский тож) и его вновь открытые исторические мемуары. – Киев, 1899. – С.7, 9; Див.: також Архив Юго-Западной России. – Ч.8. – Т. 3. – Киев, 1909. – С.305-308

²² Рожко М. Тустань. – С.193. В польських і латинських документах, виданнях іменується як Góra Różancowa, Mons sanctus sacritissimi Rosarii.

²³ Bzowski F. *Różaniec Panny Maryji*. – Kraków, 1606. – S.1-30
²⁴ Barącz S. *Dzieje*. – S.336-337
²⁵ У 1784 р. була вже дуже старою (Національний музей у Львові. – Рл 27. – С.378).
²⁶ Barącz S. *Dzieje*. – S.319-320. Домініканські автори стверджують, що Стопки було викучо зі скали і перенесено до костюлу, а українці, нібито, собі зробили інші.
²⁷ Рожко М. *Тустань. Давньоруська наскельна фортеця*. – Київ, 1996. – С.192-193
²⁸ Там само. – С.192. Ями для поховань викучі в камені, зорієнтовані по лінії захід-схід і є дещо ширші в західній частині.
²⁹ Виявлені весною 1997 р. археологічним розвідковим загоном під керівництвом М. Рожка. Див.: Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // *Лавра*. – Львів, 1999. – Ч.1. – С.44-49
³⁰ Євангеліє від Матея. 17, 18
³¹ Теодорович Н. *Город Владимир*. – Почаев, 1893. – С.158
³² Документально відомий з 1506 р.: Лонгинов А. В. *Памятники русской старины в г. Люблине // Памятники русской старины в западных губерниях*. – Вып.8. – Холмская Русь. – С.-Петербург, 1885. – С.238-249
³³ *Анфологон*. – Київ, 1619. – С.112; *Памятники полеми-ческой литературы в Западной Руси*. – С.-Петербург, 1878. – Кн.1. – Стлб.1025; *Matricularum Regni Poloniae Summaria*. – *Varsoviae*, 1919. – Pars 5. – Vol.1. – P.159; *Dodatek do Gazety Lwowskiej*. – 1853. – N 53. – S.216; *Центральний державний історичний архів України у Львові*. – Ф.19. – Оп.ХІХ. – Спр.128. – Арк.135 зв., 13 зв.; Ф.20. – Оп.ХІХ. – Спр.25. – Арк.9 зв; Ф.186. – Оп.5. – Спр.192. – Лист ХІ; *Гумецкий И. Великий сын Галича*. – С.-Петербург, 1909. – С.13-20; *Музи-*

ка Г. Пам'ять про св. Митрополита Петра Ратенського в його рідних сторонах // Православний вісник. – Львів, 1948. – №4. – С.124-125
³⁴ *Великие Миней Четьи. Декабрь Дни 18-23*. – Москва, 1907. – Стлб.1623-1625
³⁵ *Мицько І. Святоуспенська лавра в Уневі*. – Львів, 1998. – С.54
³⁶ *Szekely G. Węgierskie symbole państwowe w dobie średniowiecza, ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe // Kwartalnik Historyczny*. – 1989. – R.95. – S.28
³⁵ *Написи на деревориті Крехівського монастиря роботи ерм. Діонісія (Сінкевича, 1699 р.)*. В самій скелі є давні печери.
³⁸ *Петковић С. Хиландар*. – Београд, 1989. – С.12, 13, 22-24, 76. Поблизу вежі також у середині XIII ст. постав Святотроїцький наземний храм
³⁹ *Краткая история болгарской архитектуры*. – София, 1969. – С.127.
⁴⁰ *Kutyłowska I. Wczesnośredniowieczna warownia kultowa w Stolpiu: Związki z bizantyjskim i romanskim kręgiem kulturowym // Chrzescianski wschód a kultura Polska*. – Lublin, 1989. – S.368
⁴¹ *Літопис руський. За Іпатським літописом переклав Л.Махновець*. – Київ, 1989. – С.370, 375
⁴² На користь цього припущення говорить запис під 1236р. «Кондрат, князь лядський, став там, де нині город Холм стоїть» (Там само. – С.392)
⁴³ *Kutyłowska I. Wczesnośredniowieczna*. – S.367.
⁴⁴ *Національний музей у Львові*. – Рл 27. – С.378. Другий вівтар, на честь Стрітєння, якимсь чином міг бути пов'язаний із відпустом на празник Стрітєння у підкамінському костелі.

СИНОДИКИ МОНАСТИРІВ ЯК УНІКАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО УКРАЇНСЬКОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ: КНЯЗІ ОСТРОЗЬКІ

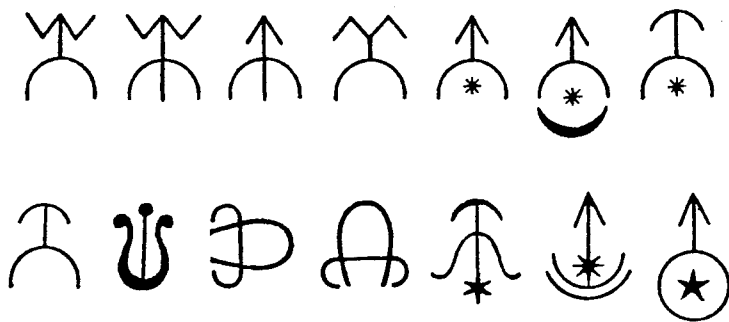
Насамперед декілька слів про побутування на наших землях пом'яників (суботників, синодиків, диптихів). Поминальні записи імен померлих клириків, ченців, світських благодітелів та жертводавців для зачитування у храмі у відповідні дні тижня та року велись, вочевидь, вже від часів прийняття Україною християнства¹. Спершу були вони у вигляді т. з. грамоток (невеличких пергаментних сувоїв)² та записів у церковних книгах (як родини сромонаха Марка, на переписаних ним у 1307 р. *Пандектах Антіоха*³). Згодом такі записи почали вноситись у спеціальні книги-пом'яники⁴. Синодики велись при всіх катедральних храмах, соборах, монастирях; згодом і при більшості парохіальних церков. Поминальні вписи часто водночас робились в декількох храмах; супроводжувались жертвами. Так київський воєвода князь Дмитро Путятич перед 1506 р. заповів по десять коп грошів «на вічний упис» в митрополичий, смаленський, полацький, володимирський, луцький, турівський, перемиський, холмський синодики⁵. На жаль, більшість диптихів втрачено; збереглись лише одиниці, переважно, XVIII ст.

До найдавніших і винятково цінних відносяться диптихи роду Острозьких.

Щодо походження Острозьких, то з цього приводу існує декілька гіпотез. Одні вчені виводять їх від українських князів, інші – від литовських, Гедиміновичів⁶. Найвірогідніше ж їх протопластою був Мстислав, син короля Данила Галицького⁷, власник низки градів, і серед них – Луцька та Дубна⁸. За заповітом волинського князя Володимирка Васильковича (†1288), Мстислав перебрав панування над Волинню⁹. З невідомих тепер причин сеньорат над цим князівством перейшов не до його сина Данила, а до Юрія Львовича, а відтак – до Андрія та Лева, Болеслава – Юрія Тройденевича. Родинні ж маєтності залишились за Мстиславовичами. Саме дослідження долі володінь, разом із ще не використаними даними монастирських пом'яників, дає можливість встановити пряму породненість Острозьких зі св. Володимиром.

Про князів Острозьких документальних згадок із XIV ст. збереглося небагато. Під 1358 р. довідуємося про князя Юрія, «незалежного володаря та дідича

(тобто спадкового власника – І.М.) Холма»¹⁰. У договорі про польсько-литовський кордон поблизу Володимира (1366 р.) поряд із Володимирським та Луцьким князем Любартом фігурує князь «Данилій»¹¹. Невдовзі той же Любарт передав у вічне володіння князеві Данилу Остріг, правдоподібно, в обмін за зречення від претензій на волинський стіл та від Луцька, діничної маєтності¹². У 1376 р. «кназь Юрі Холмський снь Даниліа Холмского» записав Холмській катедрі три села за упокой душі сина Семена¹³. Грамотою, виданою 4 листопада 1386 р. Ягайлом та Вітовтом, підтверджувались права володіння Федором Даниловичем діничними та набутими маєтностями¹⁴. В ній згадана Іванська волость, до складу якої входило Дубно. А як свідчить Галицько-Волинський літопис, саме Дубно і прилеглі села сто років перед тим входили до володінь Мстислава Даниловича¹⁵.

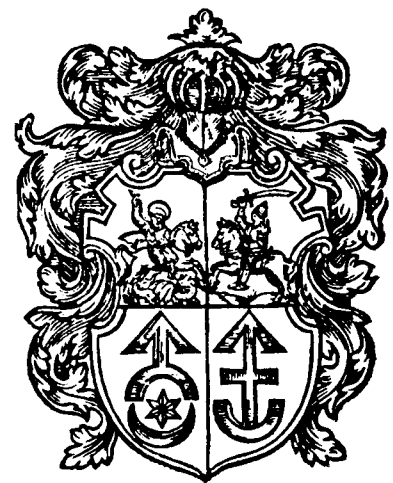

*Герби Острозьких на печатках,
від князя Данила до Януша Заславського (†1629 р.)*

Згадані тут Корецька, Хлапотинська та Іванська волості служили дослідникам за доказ підробки документу. Насправді ж вони свідчать про зворотне. Як вдалось встановити, сестрою Данила Острозького була Анна, дружина князя Наримунта-Гліба, протопласти князів Корецьких¹⁶. Відомий документ 1443/1444 рр., в якому прямо говориться про Корець як батьківщину Василя Федоровича Острозького¹⁷. А у 1432 р. князь Свидригайло підтвердив володіння Хлапотина Іванові Олександровичу Четвертинському, онукові того ж Данила¹⁸. У всіх поминаннях роду зустрічаємо сина Данила – Александра (Алексія). Його герб, видозмінений Тризуб (див. №№ 9-11), є варіантом гербу Данила Острозького¹⁹. Четвертиня і Хлапотин розташовані в Турово-Пінському князівстві, яким володів Наримунт, одружений з Анною «Острозькою». Основним аргументом на користь оригінальності грамоти є згадка про Іванську волость, до складу якої входило Дубно²⁰. Останнє лише в 1498 р. отримало статус міста і стало новим центром повіту. Тому, якби в XVI ст. хтось і підробляв грамоту, то мусив би вказати другий повіто-

вий центр. Таким чином, можемо констатувати, що у 1386 р. Дубно належало цьому князівському роду. Відсутність інших згадок про цей град пояснюється тим, що це був їх відвічний діничний родовий ключ, права на який були беззаперечні. Володіння ж Острогом, подарованим Данилові Любартом, вимагало підтвердження кожним новим володарем.

Кровну спорідненість між Мстиславом та Острозькими підтверджує і ономастика. Волинські Мономаховичі традиційно називати онуків іменами дідів²¹. Отож, Мстислав Володимирович – його внук Мстислав-Федір – правнук останнього Мстислав Данилович; Роман Мстиславович – онук Роман Данилович; Лев Данилович – Лев Юрійович; Юрій Львович – Юрій Болеслав Тройденевич; Данило Романович – Данило Мстиславович. Онуком останнього, правдоподібно, був Данило (Острозький) (†1366≥≤1376). Народився

Герб К.-В. Острозького

він на початку XIV ст.²² А це дозволяє бачити в ньому сина Данила Мстиславовича, згаданого у 1280 р.²³ Посереднім підтвердженням такої гіпотези служить маргіналія у т. з. Хлебніковському списку Галицько-Волинського літопису. При згадці про вокняжіння на Волині у 6797р. (1289р.) Мстислава Даниловича анонімний переписувач зробив свою помітку, на жаль, зараз дефектну²⁴: «... року того 528 / ... року 3PSI²⁵ / ... ПІ лѣт». Оскільки остання цифра може читатись і як ПІ (80), пропоную два тлумачення цієї приписки. «Від року (1)528 до року 1608 – 80 літ», тобто від року народження (до речі, неточного) князя К.-В. Острозького до року його смерті минуло 80 років. Або ж «від року 1608 до ... 13 літ», тобто роки панування, після смерті в 1608 р. К.-В. Острозького, єдиного його спадкоємця «по мечу» – Януша Острозького (†12 вересня 1620 р.). Так чи інакше, але запис натякав на родинну пов'язаність Острозьких саме з Мстиславом Даниловичем. Не випадковим є і великий пошанівок волинських Мономаховичів до св. Пантелеймона. А саме він є патроном Ізяслава-Пантелеймона Мстиславовича.

Цей князь, як припускають, збудував перший на терені Київської держави храм на честь цього святого, у Новгороді 1134р.²⁶ Другий храм зведено у Галичі, правдоподібно, внуком Ізяслава, Романом Мстиславовичем у 1188 р. чи десь протягом 1199-1205 рр.²⁷ З відомих поминань родів українських та беларуських князів лише у Острозьких згадується якийсь князь Пантелеймон. А між Дубном та Іванем здавна відомий острів з церквою св. Пантелеймона (та Климентія Охридського)²⁸. Третій і останній знаний давній храм в Україні на честь цього святого зафіксовано в іншій маєтності Мстислава Даниловича – Луцьку²⁹.

Для досліджуваної теми надзвичайну вагу мають унікальні за своєю цінністю дані з монастирських синодиків XV-XVI ст. Поминання князів Острозьких виявлені в синодиках: Холмської катедрі (розпочатий наприкінці XIVст.; не зберігся), Києво-Печерської лаври (вписи родів Василя Федоровича та Костянтина Івановича³⁰; розпочатий в 1483 р.³¹, опублікований), Дерманського монастиря (два варіанти XVII ст.; вписи Костянтина Івановича; опубліковані³²; збереглась лише пізніша, гірша редакція³³), Дубнівської замкової церкви Воскресення і Миколая (впис Костянтина Івановича; копія XVIII ст.; опублікований³⁴), Слуцького Святотроїцького монастиря (впис Костянтина Івановича; не опублікований; не віднайдений)³⁵. Поминання роду містили синодики більшості київських монастирів³⁶.

Свого часу Митрополит Лев Кішка виписав з Холмського диптиху de domo principorum religiosi, тобто тих осіб з князівських родів, хто став монахами, благоволив монастирям чи вів благочестивий спосіб життя. Список розпочинає «З роду Острозьких благочестива Анна та її син Патрікій. [З дому] Ольгемунтовичів Азарій, схимник Євфимій [Ольгемунт-Михайл, в схимі Євфимій – І.М.], Василь ...»³⁷. Серед князів XIV ст. лише син Наримунта-Гліба-Давида мав ім'я Патрікій³⁸. Таким чином, княгиня Анна Острозька була другою дружиною Наримунта. Князів «Юра (Холмського? – І.М.) Анны, Патрикел» зустрічаємо у поминанні якогось князя Костянтина в синодику невістановленого монастиря³⁹. Княгиня Анна двічі згадана і у Лаврському синодику. Спершу в коротенькому поминанні князів Корецьких (після князя Гліба)⁴⁰ та серед роду князя Василя Острозького, перед його бабою Василісою. Останнє свідчить, що Анна була сестрою діда Данила⁴¹.

Зі збережених поминань роду найстарішим є поминання князя Василя Федоровича (†1446 ≥ ≤1450) з диптиху Києво-Печерської лаври⁴². Воно однак має помилки⁴³.

Рω^Д кна³ василіа (†1446 ≥ ≤1450) ωстро³кω^Г
 кна³ данила
 кна³ ѿω^Дора (Даниловича)
 кна³ але³зан^Дра (Даниловича, Четвертинського)
 кна³ іω
 кна³ але³ѣѣ

кна³ андрѣа (Даниловича)
 кна³ іω
 кна³ сѿмѿона (Андрійовича)
 кна³ іω
 кна³ але³зан^Дра
 кна³ іω
 кна^Г анноу (сестру Данила),
 кн^Г василісу (дружину Данила)
 въ иноческомъ чину кна^Г агафію
 кна^Г ѿω^Дору
 іω (родича дружину Федора⁴⁴)
 сѿмѿона (родича дружину Федора)
 анноу (родичку дружину Федора)
 іω (родича дружину Федора)
 гервасіа (родича дружину Федора)
 азарію (родича дружину Федора)

В цьому ж синодику міститься і поминання Костянтина Івановича Острозького, також не позбавлене неточностей. Замість «Александра в іноціх Алексея» занотовано «Алексея в іноцех Александра». Написано «князя Феодора, князя Семиона в іноцех Феодосія», хоч має бути – «князя Феодора в іноцех Феодосія, князя Семиона». Відсутня тут і Варвара, дружина князя Юрія Турівського, записана в інших диптихах⁴⁵

Помини^К кн³А^А костантина иванови^Ч ωстро³ско^Г вое-
 воды тро^Цкого

преωсѣнна^Г ар'хиеп^Спа митрополита іωсифа
 преωсѣнна^Г ар'хиеп^Спа митрополита іωнж
 сѣннаго еп^Скпа васіана
 сѣнно инока іωнж
 сѣнно инока ар'химан^Дрита исаиа
 сѣнно ино^К ар'химан^Дрита іωнж
 сѣнно инока ар'химан^Дрита мисаила
 великоюу королевою ѿленж

кнѣа геωргіа
 кнѣа дмитріа
 кнѣа тимоѿѣа
 кнѣа даниліа
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа ѿω^Дора
 кнѣа семіона въ иноцѣ^Х ѿω^Досіа
 кнѣа алексіа въ иноцѣ^Х александра
 кнѣа андрѣа
 кнѣа василіа
 кнѣа даниліа
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа геωргіа
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа семіона
 кнѣа іωа^Н
 кнѣа ѿω^Дора
 кнѣа семіона
 кнѣа ѿω^Дора
 кнѣа ѿлиппа

кнѣзѣ василіа
кнѣзѣ романа
андрѣя
семіона
іѡа^н
кнѣзѣ семіона
кнѣзѣ геѡргіа
кнѣзѣ семіона
кнѣзѣ михаила
кнѣзѣ семіона
кнѣзѣ михаила
кнѣзѣ ѡа^н
кнѣзѣ геѡргіа
кнѣзѣ василіа
кнѣзѣ Ѡѡ^{до}ра
кнѣзѣ Ѡѡ^{до}ра
кнѣзѣ геѡргіа
кнѣзѣ л'ва
кнѣзѣ іѡа^н
кнѣзѣ сергіа
кнѣзѣ іѡсифа
кнѣзѣ родіѡна
кнѣзѣ л'ва
кнѣзѣ александра
кнѣзѣ дмитріа
петра
іереміа
даниліа
сѣдннионока никифора
фрѡла
николж
іѡан
илію
филиппа
ансиѡора
внифантѣа
анисима
Ѡѡ^{до}ра
петра
никифора
лоукіана
инокж кнѣгню елисаѡѡж
кнѣгню василисж
кнѣгню ѡгафію въ иноце^х агрепинж
кнѣгню Ѡѡ^{до}рж
кнѣгню татіанж
ски^мницж марфу
кнѣгню аннж
кнѣгню настасію
кнѣж Ѡѡдорж
кнѣж мрію
кнѣгню оуліанію
кнѣгню настасію
кнѣгню оуліанію
кнѣгню маврж
кнѣгню настасію
кнѣж мрію

кнѣж софью
кнѣж ѡфросинію
мрію
тарасіа
никитж
Ѡѡ^{до}ра
григоріа
мрію
коне^н василіа (на полях дописано) девочка⁴⁶

Пrawdоподібно, у Лаврському синодику згаданий і сам Мстислав Данилович. В поминання «роду Івана Семеновича Кобринського» (†>1491), розташоване після «роду Василіа Острозкого» і перед «родом князей Корецьких», помилково записана низка імен⁴⁷:

кнѣ³ Глѣба, кнѣ³ Данила, кнѣ³ Данила, кнѣ³ Андрѣа, кнѣ³ Сѡмеѡна, Кон^драта.

З усіх відомих князівських родів ця група імен найбільше пасує до Острозьких. І в реконструйованому вигляді творить наступну філіацію: Глѣб-Мстислав Данилович⁴⁸, Данило Мстиславович (відомий з літопису), Данило (Данилович) Острозький, Андрій Данилович (відомий з поминань Острозьких) та Семен Андрійович, відомий за патронімом сина, Юрія Семеновича, князя Пінського⁴⁹.

До речі, можливо, саме шлюб Наримунта з онукою Мстислава-Глѣба вплинув на прийняття цим литовським князем християнського імені Глѣб (Давид).

Найповнішу інформацію містять поминання князя Костянтина Івановича Острозького у суботнику Дубнівської замкової церкви та у двох диптихах Дерманської обителі. Другий з монастирських (сер. XVII ст.), правда, має помилки і невдалі спроби ідентифікувати діячів XVII ст. серед осіб XV ст. У всіх трьох синодиках після поминання К. І. Острозького окремо занесені поминання родів князя Юрія Семеновича Слуцького (батька другої дружини Острозького, Олександри, од. 1523 р., † після 1537 р.); Семена Юрійовича Гольшанського (батька першої дружини Острозького, Тетяни-Ганни †1521/1522 рр.); роду Збараських (з яких походила Настасія Семенівна, мати Тетяни-Ганни).

«Поменикъ князя Константина Ивановича Острожскаго Пана Виленскаго, Воеводы Троцкаго, Гетмана навѣшшаго Великаго Князства Литовскаго, Старосты Луцкаго, Бряславскаго и Виницкаго, Маршалка земли Волынск. Маеть поминанъ быти по пятницамъ на панахидахъ и по суботамъ на проскомидіяхъ по всей седмицы⁵⁰

Помяни Господи души усопшихъ раб твоихъ:
Митрополитовъ:
Іосифа
Іоны
Епископовъ:
Кирилла
Василія
Арсенія

Вассіана	Андрея
Іоны	Симеона
Пафнутія	Феодора
Архимандритовъ:	Димитрія
Іоны схимонаха	Елевферія
Исаіи	Глѣба (<i>Наримунта, †1348⁵³</i>)
Іоны	Патрикія (<i>Наримунтовича</i>)
Мисаила	Іоанна (<i>Патрикійовича</i>)
Священноиноковъ:	Іосифа (<i>Корецького</i>)
Іоны	Феодора во иноцѣхъ Михаила (<i>Корецького</i>)
Іоны	Василія (<i>Корецького</i>)
Великой королевы Елены	Андрея
Князей:	Давида
Константина (<i>Івановича</i>) ⁵¹	Іоанна
Даніила	Порфирія
Федора в иноцѣ Феодосія (<i>Даниловича</i>)	Прокопія
Александра во иноцѣхъ Алексѣя (<i>Даниловича</i>)	Феодора
Андрея (<i>Даниловича</i>)	Алексѣя
Василія (<i>Федоровича</i>) ⁵²	Василія
Даніила (<i>Федоровича</i>)	Іоанна
Іоанна	Александра
Георгія (<i>Заславського †бл.1500</i>)	Іоанна
Іоанна (<i>Юрійовича Заславського, †1514≥≤1516 pp.</i>)	Василія
Симеона	Іоанна
Іоанна	Михаила
Іоанна	Іоанна
Федора-Фоки	Зиновія
Георгія (<i>Семеновича</i>) князя	Михаила
Княгини Варвары и чадъ ихъ князей	Іоанна
Іоанна	Андрея
Сергія	Филиппа
Іосифа	Іоанна
Родіона	Іакова
Александра	Романа
Льва	Іоанна
Димитрія	Георгія
Георгія	Алексія
Тимофея	Михаила
Михея	Андрея
Іоанна	Родіона
Симеона	Феодора
Филиппа	Димитрія
Василія	Митрофана
Романа	Пантелеймона
Димитрія	Михаила
Симеона	Симеона
Георгія	Георгія
Симеона	Александра
Михаила	Іоанна
Іоанна	Симеона
Георгія	Михаила
Василія	Алексія
Феодора	Георгія
Георгія	Василія
Льва	Феодора
Игнатія	Глѣба
	Феодора

Симеона
Василія
Елевферія
Симеона
Льва
Георгія

Княгинь:
Василиссы
Елисаветы
Агафії во иноцѣхъ Аграфены
Феодоры
Марѣи схимницы
Татьяны
Анны
Феодоры
Ксеніи
Василиссы
Уліаны
Анестасіи
Уліаны
Марфы
Евдокіи
Даріи
Уліаны
Феодоры
Феодосіи
Евдокіи
Маріи
Пана Василя
Пана Данила

Княгинь :
Елисаветы инокини
Анастасіи
Анастасіи
Маріи
Софіи
Евфросиніи
Маріи
Анны
Феодосіи
Елены
Анны
Маріи
Феодосіи
Маріи
Афанасіи
Анастасіи
Анны
Василиссы
Евдокіи
Анастасіи
Ольги
Феодоры
Феодосіи инокини
Маріи

Феодоры
Аграфены
Устиньи
Евдокіи
Анастасіи
Аграфены
Параскевы
Уліаны
Анастасіи
Маріи
Мавры
Маріи
Марійя

У поминаннях як Василя Острозького (†1446 ≥ 1450), так і Костянтина Івановича (†1530) відсутні Холмський князь Юрій Данилович та його діти, насамперед, Семен; Михайло та Дмитро⁵⁴ Даниловичі, що загинули 1399 р. Цьому можливе єдине пояснення: Василіса не була матір'ю Юрія, Михайла і Дмитра. Тобто Данило мав принаймні дві дружини; невідому за іменем, матір перших трьох та Василісу – матір Федора, бабу Василя і прапрабабу Костянтина (відзначена в поминанні)

Існує два варіанти початку поминання князя Костянтина Івановича Острозького. Перший розпочинається князем Данилом (I редакція Дерманського диптиху та Дубнівський упис). Другий зафіксований в Києво-Печерському суботнику та II редакції Дерманського синодика. В ньому з середини упису на початок переставлено князя Георгія (в II Дерманській редакції ще й Варвару разом з іменами осіб не князівського походження) та його синів Димитрія та Тимофія, яких вбили татари⁵⁵. Чомусь, однак, не були перенесені імена інших, тоді ж загиблих синів. Також записано князя Алексія в іноцех Александра, хоча насправді Александр (Четвертинський) став іноком в Києво-Печерській лаврі під іменем Алексія.

В Дубнівському диптиху, в середині упису, згідно з родовою ерархією, занотовано «Князя Георгія Княгиню Варвару и чадь ихъ блговении княж. Туровскіи и Княгиню» і т. д. Там само розташовані поминання у II редакції Дерманського синодика «Георгія князя Княгини Варвары і чадь іхъ князей...» (з допискою «Княгиня Суrowsкая (?)»). Вочевидь, йдеться про князя Юрія Семеновича, який правив в Турові і Пінську в 1452-1471 рр. та його дружину⁵⁶. Не може не впасти в очі особлива увага до княгині Варвари (розміщення серед чоловічих імен чи на початку упису, наголошення на її благовірності). У Пінську був жіночий Варваринський монастир⁵⁷, у XVII ст. зберігались мощі якоїсь Варвари⁵⁸ (*дружини князя Георгія? – І.М.*). Винесення Турівських князів у деяких уписах Острозьких на початок, правдоподібно, пов'язане з короткотривалим володінням князем М. Глинським Турівським повітом⁵⁹.

Поминальні записи дозволяють вбачати в Олександрі Четвертинському сина Данила Острозького⁶⁰. Оскільки Олександр Четвертинський стоїть у поминанні

після Федора і перед Андрієм, то всі вони походили від «турівчанки». Тому то внук Андрія Даниловича – Юрій Семенович – і правив Пінщиною у II пол. XV ст.

В поминанні К. Острозького, після згадки про найближчих родичів, вміщена велика група імен. Вони переписані з якогось іншого суботника і є фактично найдавнішим українським синодиком. Сягає він XIII ст. Тут можна виокремити, наприклад, коло рідкісних за іменами осіб, згаданих ще у поминанні роду князя Лева Даниловича (зроблене невдовзі після смерті князя в 1301/1302 рр.⁶¹):

Родь князя рускаго Льва

Данила	Лва	Георгія	Димитрія
Арсенія,	Василія,	Євстафія,	Елену
Микиту,	Артемія,	Онофрія,	Давида,
Іакова,	Іоана,	Елиутерія,	Романа,
Патапія,	Лва,	Макарія,	Глѣба,
Софію,	Авксентія,	Прокопія,	Іоанна,
Феодора,	Терентія,	Ігнатія,	Агафію,
Феодосію,	Симеона,	Афанасія,	Меланію,
Кирилла,	Пасевію,	Силвестра,	Петра,
Мойсея,	Антонія Еп.,	Алексея Еп.,	Юлианну,
Климентя ⁶²			

Відповідно, у поминанні К. І. Острозького бачимо «Давида Прокопія ... Іоана, Іакова, Романа ... Гліба... Елефтерія, ... Льва, Георгія». В цій же групі зафіксовані князі Гліб та Патрикій (Наримунт та його син); князь Пантелеймон (тобто хтось з Мстиславовичів); Лев – Георгій (можливо Лев Данилович та його син Юрій). Привертає увагу ім'я Прокопій, досить рідкісне серед наших князівських фамілій. Таким, можливо, було християнське ім'я Гедиміна (або ж батька його дружини Левоніди)⁶³. До XV ст. зустрічаємо його і в поминанні роду Лева та ще одному синодику.

В диптиху Святовасилівського Городищенського монастиря початку XVII ст. до поминання шляхтичів Бибельських вставлений запис 30-х рр. XIV ст.⁶⁴: «Грамота Кнѣа ...Прокопіина Кудоніева Снѣ. Въспомани ГѣКнѣа Кудина. Глѣба. Маріи. Татіаны, Фрола. Єлены. Ирины. Євфиміи. Аврама. Іакова. Анны. Настасіи. Маріи. Василисы. Єлены. Стефана. Євстафіа. Агафії. Євгеніи. Анны. Матѣа. Лва (Даниловича, †бл.1301 р.), Юрїа (Львовича, †24 – IV – 1308), Андрѣа (Юрїйовича, †1323р., перед травнем) Сщено Мїтрополита Петра (Ратенського, †1326)...».

Це поминання може стосуватись двох різних родів. Перший варіант – запис 30-х рр. якогось князя Прокопія, одруженого з донькою Андрія Юрїйовича. За останнє говорить розміщення Льва Даниловича, Юрїя Львовича та Андрія Юрїйовича після перерахування всіх найближчих родичів Прокопія чоловічої та жіночої статі. Що князь записав їх не як своїх світських володарів видно з наступного: тут не згадується співправитель князя Андрія (володаря Волині) – Лев Юрїйович (володар, зокрема, Перемищини⁶⁵), який помер одночасно з братом.

Другий варіант – маємо справу з частиною дещо ушкодженого переписувачем початку XVII ст. поминанням Несвізького князя Івана Федоровича, одруженого з Ярожною Бибельською (30-і рр. XVIст.)⁶⁶. В цьому є певний сенс, оскільки Несвіж в давнину розташовувався в Турівській землі, сюзереном якої від 30-х рр. XVI ст. і до смерті у 1348 р. був Наримунт-Гліб, син Гедиміна. У такому випадку поминання стосується Прокопія-Гедиміна (†1341, ім'я Кгедимін було відчитане як Кудин) та деяких його дітей. Це: Гліб (Наримунт, †1348), Марія (†1349)..., Євфимія (†1342), Анна (†1339), Анастасія (†1345). З відомих дочок Гедиміна тут не згадана лише Данміла-Єлизавета⁶⁷. Схожий із записом Городищенського суботника ряд жіночих імен є і у вище наведеному поминанні князя К. І. Острозького (у другій підрубриці “Княгини”): Марія, Афанасія, Анастасія, Анна, Василіса.

Отож, можна зробити наступні висновки. Записи у досліджених пом'яниках містять низку надзвичайно цінних фактів. Вони мають велике значення не тільки для генеалогії, але і для відтворення політичних подій кінця XIII-XIV ст., через втрату джерел слабо вивчених⁶⁸. Зокрема, вони засвідчують як відбувалася інкорпорація українських земель до складу Литовського князівства – не шляхом військових дій, а через шлюби Гедиміновичів з представницями місцевих династій. Разом з нововиявленими документальними матеріалами диптихи засвідчують походження князів Острозьких від Романовичів, від сина короля Данила, Мстислава-Гліба⁶⁹.

¹ Див.: Конев С.В. Синодикология. Часть 1: Классификация источников // Историческая генеалогия. – Екатеринбург, 1993. – Вып.1. – С.7-15

² Проіснували в деяких церквах до XIX ст. Їх замінили уписи в окремих, «родинних» блокнотах.

³ Національний музей у Львові. – Відділ рукописів та стародруків. – Ркк 48. – Нижній форзац.

⁴ Про види синодиків див.: Калужняцкий О. Обзор славяно-русских памятников языка и письма, находящихся в библиотеках и архивах Львова // III-й Археологический съезд в России. Труды. – Киев, 1878. – Т.2. – С.271

⁵ Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – С.370. Окремо перераховані гроші на відомі катедральні та монастирські храми України та Беларусі.

⁶ Див.: Войтович Л. Родина князів Острозьких // ЗНТШ. – Львів, 1996. – Т.231. – С.355-363

⁷ Таку гіпотезу, правда, без серйозного обґрунтування, висунув М. Андрусак (Останні Романовичі: Нащадки Мстислава і Романа Даниловичів // Науковий збірник Українського вільного у-ту. – Мюнхен, 1948. – Т.5. – С.1-12)

⁸ Літопис руський. За Іпатським списком переказав Леонід Махновець. – Київ, 1989. – С.439

⁹ Там само

¹⁰ Paszkiewicz H. Polityka ruska Kazimierza Wielkiego. – Warszawa, 1925. – S.228; Zbiór dokumentów małopolskich. – Т.4. – С.113. Такий титул засвідчує його пряму пов'язаність з галицько-волинською династією. Більшість дослідників плутає Юрїя Даниловича з його двоюрідним братом, Юрїєм Наримунтовичем, князем Белзьким

¹¹ Archiwum ks. Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie-Lwów, 1887. – Т.1. – С.1

¹² Можливо з тих же міркувань згодом Федір Данилович призначається Луцьким намісником, тобто найвищим після князя достойником на Волині

¹³ Грамоти XIV ст. – Київ, 1974. – С.54. Князь Семен відомий ще з запису на Городищенському Апостолі (Коструба Т. Белз і Белзька земля від найдавніших часів до 1772р. – Нью-Йорк, Торонто, 1989. – С.154-155). Що був останньою дитиною князя Юрія, видно з тексту грамоти. Князь Семен, правдоподібно, загинув під час походу «литовських» князів на Мазовше в 1376 р.

¹⁴ Archiwum. – С.6

¹⁵ Літопис руський. – С.439

¹⁶ Войтович Л. Родина. – С.358-359

¹⁷ Wolff J. Kniaziowie litewsko-ruscy od konca XIV w. – Warszawa, 1895. – С.345

¹⁸ Radziminski Luba Z. Kniaziowie na Ostrogu i Zaslaviu Ostrogscy i Zaslawscy herbu własnego // s. a. l. – С.29-30

¹⁹ Puzyna J. Daniło ks. Turowski, Ostrogski i Chołmski i jego potomstwo // Miesięcznik Heraldyczny. – Warszawa, 1931. – Rocznik 10. – С.254, 271, 272, 273

²⁰ Archiwum. – С.44

²¹ Це добре видно при аналізі їх генеалогічного дерева, реконструйованого на підставі літописів; навіть враховуючи ту обставину, що більшість дітей не доживали до зрілого віку та й не на всіх звернули увагу хроністи.

²² Вже у 1359 р. відступив Холмське князівство синові Юрієві, що мало би свідчити про його поважний вік.

²³ Літопис руський. – С.432

²⁴ Староруські Київські і Галицько-Волинський літопис: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990. – С. 386

²⁵ Е. Прицак пов'язав, хоч і не підкреслюючи цього факту, дану дату зі смертю К.-В. Острозького (Там само. – С. LVIII-LIX)

²⁶ Раппопорт М. А. Русская архитектура X-XII ст.: Каталог памятников. – Ленинград, 1982. – С.72

²⁷ Наявність варіантів пов'язана із тим, як відчитується граффіті – дата. Одні дослідники вбачають тут 1194 р. (Рождественская Т. В. Надписи – графити XII-XIII вв. в памятниках зодчества Волини і Галича // Проблемы изучения древнерусского зодчества. – С.-Петербург, 1996. – С.91), інші – 1212 р. (Вуйцик В. Граффіті XII-XV ст. церкви св. Пантелеймона в Галичі // ЗНТШ. – Т.231. – С.192). Після смерті Романа нестабільна ситуація у князівстві не сприяла будівничій діяльності. Правдоподібно, цар Роман і був похований у своїй галицькій церкві. Про поховання Романа Мстиславовича у Галичі стверджує Суздальський літопис (ПСРЛ. – Ленинград, 1926. – Т.1. – Вып. 2. – Стлб. 425). Вказівка на точне місце поховання – “и положиша и въ цркви Стыа Бца” – вочевидь, помилкова і, можливо, навіяна попередньою літописною згадкою про смерть Марії, дружини князя Всеволода Юрійовича (“и положиша ю в церкви святые богородице” – Там само. – Стлб. 424, 425). Ян Длугош говорить про поховання князя у Володимирі, правдоподібно, аби якось затушувати факт захоплення Галицьким архиєпископом саме Романового Пантелеймонівського храму (Dlugosz J. Historia Polonicae. – Cracoviae, 1873. – Т.2. – Р.175; 1876. – Т.3. – Р.360). Див. також: Коструба Т. Де поховано кн. Романа Мстиславовича // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1938. – Ч.1. – С.11-12

²⁸ Центральний державний історичний архів України у

Львові. – Ф.199. – Оп.1. – Спр.132. – Арк.185 зв., 186, 202. – Згадка 1598 р. Тепер село Панталея. Празники цих святих припадають на один день, 27 липня (9 серпня)

²⁹ Шеломенцев-Терський С. В. Луческ Х – XV ст. Автор. дис. канд. істор. наук. – Київ, 1999. – С.7

³⁰ Про Костянтина Івановича Острозького див.: Уляновський В. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т.1. – С.24-31

³¹ Там само. – С.28, 31=Республіканська історична бібліотека України. – Відділ стародруків. – Ч.136172

³² Вперше опублікований: Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1859. – Т.4. – С.107-109

³³ Острозький краєзнавчий музей. – №VI. – С. 565

³⁴ Памятники. – С.109-117

³⁵ Николай, арх. Историко-статистическое описание Минской епархии. – С.-Петербург, 1864. – С.111. Тут же були поминання князів Юрія Семеновича Слуцького, Федора Ярославича Пінського, Георгія Івановича Дубровицького, Костянтина Крошинського

³⁶ Востоков А. Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музея. – С.-Петербург, 1847. – С.575, 576, 577, 578

³⁷ De domo Ostrosciorum: Anna religiosa et filius ejus Patritius [De domo] Olgimontorum Ozarius Skimnik Euphemius Basilius... (Виписка А.Петрушевича – Львівська наукова б-ка ім. В.Стефаніка НАНУ. – В.р. – АСП – 683. – Оп.4. – С. 279 = Петрушевич А. Сводная Галицко-русская летопись с 1600 по 1700 г. – Львов, 1874. – С.529)

³⁸ В Любецькому диптиху поминається «князя Патрикія Давидовича Стародубського приняшого ангельский образ и княгиню его Елену, сына их князя Иоан» (Зотов Р.В. О черниговских князях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – С.-Петербург, 1892. – С.56)

³⁹ Мицько І. Монастирські пом'яники про походження ктитора Унівського монастиря князя Федора Любартовича // Лавра. – Львів, 1998. – №2. – С.52

⁴⁰ Голубев С. Т. Древний помяник Киево-Печерской Лавры (конца XV и начала XVI ст.) // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – Киев, 1892. – Кн.6. – С.33. Натомість у великому поминанні Корецьких, розташованому після роду Василя Острозького є князь Гліб (Наримунт); дружина ж його – відсутня (Там само. – С.11)

⁴¹ Там само. – С.11

⁴² Там само. – С.10-11

⁴³ Світське та монаше імена князя Александра, в іноках Алексея, розділене іменем князя Іоана; не вказується і його чернецтво. Не згадане монаше ім'я княгині Агафії-Аграфена.

⁴⁴ Відсутність слів «князь» чи «княгиня» засвідчує шляхетське походження дружини

⁴⁵ Там само. – С.79

⁴⁶ Голубев С. Древний помяник. – С.10-11, 79; Де-Витте Е. И. Комментарии к древним помяникам Киево-Печерской Лавры и Киево-Златоверхого Михайловского монастыря // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – Киев, 1910. – Кн.21 – С.7, 8 (Род блг князя Константина князя Ілії княгиню Анну, княгиню Тетяну, княжну Марію), Вып.1-2. – Киев, 1911. – С.49-58. У поминанні роду князя Федора Андрійовича Сянгушка записані родичі його дружини, Марії Острозької: князі Данило, Федір, Василь, Іоан, Іоан, Костянтин, Ілля та княжна Марія (Археографический сборник

документов... – Вильна, 1870. – Т.9. – С.457)

⁴⁷ Внесено їх після батьків дружини Федори (шляхтича Івашка Рогатинця та княгині Овдотії, доньки Андрія Володимировича) та всіх жіночих поминань. У роді цього князя та його дружини таких князів немає. Їх долучено випадково. Можливо тому, що братом Федори був Гліб Андрійович, або тому, що останній серед згаданих князь Семен, а це поминання Івана Семеновича.

⁴⁸ Ім'я Гліб фігурує в поминанні князя Льва Даниловича поряд із відомими (за християнськими іменами) братом Романом та сестрою Софією (див. цей збірник с. 15)

⁴⁹ Останніх не потрібно плутати з іншими Пінськими князями, Наримунтовичами, також відзначеними в Лаврському пом'янику: «Рѡ^д кнѧ³ Юрѧ Пинскѡ^г. кнѧ^г Євпразію (очевидно, першу дружину Наримунта), кнѧ³ Юрѧ (Белзького, ꙗнѧ³ 1392 р.), кнѧ³ Ію (†1399), кнѧ³ Юрѧ (Носа, ꙗнѧ³ 1410 р.), кнѧ³ Ію, кнѧ^г Агрипину ко^н» (Голубев С. Древний памятник. – С.32)

⁵⁰ Опубліковано на підставі двох редакцій Дерманського, Дубнівського суботників – Древние волыньские православные «помяники» // Девятисотлетие православия на Волыни. – Почаев, 1892. – С.585-589 (Пом'яник К. І. Острозького), 589-594 (Юрія Слуцького), 595 (Семена Гольшанського), 596 (Семена Збаразького), 596-597 (загиблих від татар); Див. також: Памятники. – Киев, 1859. – Т.4. – С.111-113; Историческая записка о Дерманском монастыре // Волыньские епархиальные ведомости. – Почаев, 1879. – №9. – С. 329-330

⁵¹ Згодом, при копіюванні синодиків на початку дописувалось ім'я померлого автора упису

⁵² Про Корецького князя Василя, як сина Олександра (Дмитровича, Ольгердовича! – І.М.) говорить під 1443 р. лише Ш. Окольський (Okolski S. Orbis Poloni. – Cracoviae, 1641 – Т.1. – Р.547). Правдоподібно, тут помилка і насправді йшлося про Василя Острозького. Володіння останнім Корцем засвідчує документально його внук Костянтин Іванович Острозький

⁵³ Ця і наступні п'ять позицій є в поминанні роду Корецьких (Древний помяник. – С.11)

⁵⁴ У 1446 р. згаданий князь Гліб Дмитрович (Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – Київ, 1993. – С. 85, 350), який міг би бути сином Дмитра Даниловича Острозького

⁵⁵ Кнѧ / Георгіа, кнѧ Варвару. Кнѧ / Агафіа, Ірину, Огафію, Іереа / Фалелеа, Огафію, Вавилы, Василіа, / Пелагію, Сидора, Георгіа, Кнѧ / Дмитріа, Кнѧ Тимофеа, Кнѧ / Даниліа, Кнѧ Феодора, Кнѧ / Алежеа. Вь иноцех Алежандра, Кнѧ / Андреа. / і.т.д.

⁵⁶ В синодику К. І. Острозького після князя Юрія та княгині Варвари перераховано їх дітей, зокрема, Іоанна, Сергія, Іосифа, Родіона, Александра, Льва, Дмитрія, Георгія. В тому ж пом'янику серед загиблих від татар під Острицею та Сокалем (1519 р) вказано князів Іоанна, Сергія, Родіона, Льва, Дмитрія, Григорія (?). Тобто подружжя жило наприкінці XV ст. (Древние волыньские. – С.596-597)

⁵⁷ Николай, арх. Историко-статистическое описание Минской епархии. – С.-Петербург, 1864. – С.142

⁵⁸ Susza J. Thoenix. – Zamosciae, 1684. – S.54

⁵⁹ Перебуваючи в полоні, князь Костянтин Острозький формально прийняв 18 жовтня 1506 р. російське підданство (Запись князя Константина Острожского о его подданстве 1506 года // Древняя российская вивлиофика. – Москва, 1788. – Ч.3. – С.4-7). Однак вже перед тим він втратив державні

уряди та деякі маєтки. Турівську волость перебрав тоді «на вічність» Михайло Глинський (Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – 369). Після втечі з Расії, посади та маєтки Острозькому були повернені.

⁶⁰ Володіння ним «турівською» Четвертнею, як і всією Турівщиною Василем Федоровичем Острозьким, свідчить про те, що принаймні мати Данила Острозького (сестра Юрія Туровського) була турово-пінською княжною. Донька Данила – Анастасія – мала за чоловіка Івана Глинського. Тому його правнук Михайло Львович у 1506 р. дозволив собі величати-ся дідичем Турова.

⁶¹ У Спаському монастирі поблизу Старого Самбора зберігалась копія XV ст. Євагелія апракос, яке переписав чернець Василько «...князоу Львоу Даниловичю... в лето 6809 месяца марта вь 16 день вь пятокь...» (Щепкина М. Славяно-русские рукописи XIII-XVII вв. Научной библиотеки им. М. Горького Московского Госуниверситета: Описание. – Москва, 1964. – С.86)

⁶² Петрушевич А. О Галицких епископах со времени учреждения Галицкой епархии даже до конца XIII в. // Галицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – Вып. 2. – С. 152

⁶³ Мицько І. Монастирські. – С.52. Про автентичність запису говорить наступне. В ньому відзначені такі рідкісні імена як Роман та Софія, які носили брат і сестра князя Лева. На жаль, немає можливості ідентифікувати інших згаданих у ньому дітей Данила Романовича (окрім Гліба-Мстислава). В літописах вони записані під нехристиянськими іменами (Переяслава, Дубравка, Шварно). Не фігурують відомі з інших джерел діти Юрія Львовича (Михайло, Андрій, Лев, Марія) та Дмитра-Любарта. Тобто запис здійснив хтось із сучасників Лева Даниловича десь незадовго після смерті князя. Заголовок же поминання, з підкресленням руськості Лева на протигагу литовськості згаданих у синодику Гедиміновичів, як і імена Георгій (Тройденович) та Дмитрій (Любарт) виконані у першій половині XV ст.

⁶⁴ Крижанівський А. Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом львівським Яном Прухніцьким // ЗНТШ. – 1902. – Т.48 – С.8.

⁶⁵ Соболевский А. Русское известие о последних галицких Рюриковичах // Сб. статей в честь Матфея Кузьмича Любавского. – Петроград, 1917. – С.214-215

⁶⁶ Крижанівський А. Причинки. – С.4

⁶⁷ Войтович Л. Геналогія династій Рюриковичів і Гедиміновичів. – Львів, 1993. С.140-142

⁶⁸ Підтверджено достовірність поминального запису князя Льва Даниловича в суботнику Унівського монастиря. Встановлено ім'я другої дружини Наримунта – Гліба Гедиміновича – Анни, сестри Данила Острозького. Їх єдиний син Патрикій виїхав до Расії. Вже його діти після повернення на батьківщину отримали від Острозьких Корецький повіт. Лев Войтович (Родина. – С.358, 360) визнає Анну то за доньку Данила Острозького і сестру Юрія Холмського, то за старшу сестру Данила Острозького

⁶⁹ Останнє посередньо підтверджується і знаходженням в Острозі рідкісної за патроцініумом церкви Гліба і Бориса. Була вона давньою, згадується принагідно у 1542 р. (Sielo Swietego Hleba Borisa – Львівська наукова б-ка ім. В. Стефаніка НАНУ. – Ф. Радзімінських. – №181/VI/4. – Ч.5. – Арк.2 зв. окремої пагінації). У 1517 р. князь К. І. Острозький сприяв тому, що король видав привілей Борисоглібському собору у Новогрудку, а через два роки сам же зробив йому фундуш (Уляновський В. Відоме. – С.27)

ЄРМ. ЄЛИСЕЙ (ІЛЬКОВСЬКИЙ)

Анонімний василіянський біограф кінця XVII ст. говорить про його походження з Беларусі, зі Слоніміщини¹, що підтверджують і документи. У 1559 р. король Жигмунт Август видав шляхтичеві Андрієві Ільковському грамоту, якою слоніміські церкви звільнялись від певних податків². Наступного року згадується Андрій Ільковський, син Андрія, дворянин і ревізор державних маєтків у Великому князівстві Литовському³. Рід цей уживав герб «Абданк». Єлисей, вочевидь, народився десь на початку XVII ст. Мав рідного брата Стефана⁴. У XVII ст. відомі василіяни Варнава та Захарія Ільковські⁵. Продовж всього свого свідомого життя був тісно пов'язаний з різними, завжди провідними центрами церковно-співочого мистецтва Беларусі та України. Мусив вирізнятися талантом чи знаннями, бо в 1620-х рр. стає особою, приближеною до Митрополита Веляміна Рутського. Найдавніша згадка про нього у столиці Великого князівства Литовського походить з 1625 р.⁶ На початку XVII ст. Вільнюс – один з найактивніших осередків церковного співу Речі Посполитої. Саме василіяни стали ініціаторами як культивування найкращих зразків традиційного співу, так і введення новачій. Вже на другій конгрегації чину, яка відбулась в Лавришеві 30 червня 1621 р., було прийнято постанову «Музика вільнюська аби була збережена. Музику в Вільнюсі ще консервувати і затримати ... щоб через це ніяких перешкод чин не мав. Потрібно старатись, аби нами надані співакам правила якнайшвидше впроваджувались»⁷. З уніатськими колами пов'язане впровадження фігурального співу, тобто багатоголосся. Досить швидко його від них перейняли і вільнюські православні братчики. Так, служба, яку відправляв у них десь бл. 1615 р. М.Смотрицький, супроводжувалась «фігуральними співами на чотири хори»⁸. Уніатські діячі стали ініціаторами «поправи ірмолоїв як в тексті, як і в нотах, і на поправу вед (? – І.М.)»⁹. Влітку 1627 р. Єлисей (Ільковський) вже перебуває на Волині; в Дерманському монастирі, при ігуменові Мелетії (Смотрицькому). Останній, як зараз встановлено, був ще і композитором¹⁰, а обитель – філією Острозького культурно-ідеологічного центру, провідного музичного осередку України кінця XVI-XVII ст.¹¹ Через міжконфесійний конфлікт¹² ерм. Єлисей восени виїхав до столиці Волині – Луцька. При тутешній братській школі діяв відомий осередок хорового співу. Це, між іншим, засвідчує факт викрадення братського співака студентами місцевої єзуїтської академії. 8 жовтня 1627 р. єзуїти «ведаючи од давного часу в брацтве о спевачку Іваньку, который коштомъ, старанемъ и працею побожного брацтва Луцкого ку фале Божой а оздобе церковной цвичонній будучи, зъ иными юркгелтными церкви Божой къ спеваню служилъ. Которого не могучи през розные намовы и старанья свое ку себе од церкви Божое приспособити» наслали студентів аби «спевачька Іванька, дышкань-

цисты,... и другихъ при ним выборнейшихъ спевачковъ з монастыря, и з школы брацское...и дозорци албо учителя тое школы, отца Єлисея Илковского» захопити і привести до свого колегіуму. Однак ерм. Єлисей захопити їм не вдалось¹³. Ільковський повернувся в 1628 р. до Дермані, згодом переїхав до Києва, який саме в цей час стає важливим музичним осередком¹⁴. З 1635 р. він вже згадується як особливо протегована Митрополитом Петром Могилою особа. Стає «протопсалтом Лаври», тобто керівником хору головного монастиря України. Останній його київський документ – підпис під актом вибору 2 січня 1647 р. нового архимандрита лаври Йосифа (Тризни): «Іеромонах Іелисей Ілковський, старець соборний печерський»¹⁵. Надалі виїжджає до Менська, де при сприянні Антонія Селяви повертається в унію. Останні роки свого життя провів у Жировицькому монастирі, тогочасному релігійно-ідеологічному центрі Греко-Католицької Церкви Речі Посполитої. Тут витворився і відомий осередок традиційної музичної культури, який існував до кінця XVIII ст.¹⁶ В 1661 р. серед «старих заслужених монахів» фігурують «Єлисей Ільковський, регент музики, Віктор Чарнецький уставник (*композитор Чорнущин?* – І.М.), Іларіон Старжинський регент музики Жировицької»¹⁷. Тут таки в 1669 р. «найвідоміший композитор», як про нього говорили сучасники, і помер, попередньо записавши гроші на новіціат у Вільнюсі¹⁸. Автограф ерм. Єлисея (Ільковського) є на «Книзі о постничестві» Василя Великого (Остріг, 1594), що зберігається в Харківській науковій бібліотеці (№ 816 087).

¹ Pr. Helisaeus Ilkowski Slonimensis Districtus famosissimus Musices Compositor Regens Capellae apud Petrum Mohilam Pseudo Metropolitam Kioviensem Schismatis qua potentia qua pollebat, qua sapientia illo saeculo nobilem, cuius se obsequijs deditum temere sors gloriabatur consensu Metropolitanus legitimi Iosephi Rutski, Pastoris, verum schismatis falsis imbutus dogmatibus, animo et proposito omnino recesserat, ab Unione, Minsci interim delitescens in monasterio suorum, cum iter pararet assumendum Mohiloviam in Russiam Albam, ab Antonio Sielava Metropolitanus Minsci protunc subsistente praevia cura et diligentia ad meliorem revocatur frugem, cui iuramentum praestitit sese in Unione perseveraturum, Paterne exceptus Minsci residentiam fixit, dein expetita licentia vivendi ad aedes thaumaturgas Zyrovicijs loco applicuit ducentos ungaricos et vivendi statum modumque pietati, religiositati, et exemplari profectui vacando, Ultra anni curriculum valetudinarius decubuerat, ea patientia, ut ne quidem signum impatientiae demonstraret, Tandem facta pervia omni dispositione, anirnam caelo commendandam, corpus solo tumulandum commendavit, viam aeternitatis ingressus A° 1669.

(Життєписи василіян: Виймки з рукописного збірника митрополита Льва Кишки // Записки Чина святого Василя Великого. – Жовква, 1927. – Т.2. – Вип.3/4. – С.400)

² [Рункевич С.]. Описане документов Архива западно-русских униатских митрополитов. – С.-Петербург, 1896. – С.27

³ Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. – Warszawa, 1908 – Т.5. – С.255

⁴ У полемічних записках Митрополита Петра Могили принагідно, при згадці про смерть уніатського Холмсько-Белзького єпископа Атанасія Пакости, зазначено: «Повѣдаша нам изрядне же Стефан Иляковскій брат единокротный Елисея монаха, протопсалта великия Лавры Печерския Киевска, бывший у окаянного сего отступника домовимъ отрочищем» (Архив Юго-Западной России. – Киев, 1887. – Ч.1. – Т.7. – С.116)

⁵ Життєписи василян. – Жовква, 1924. – Т.1. – Вип. 1. – С.112

⁶ Петро Могила, згадуючи у своїх антикатолицьких записках про чудо, яке нібито сталося під час похорону у Вільносі тамтешнього протопопа Михайла Котлубая, зазначив: «Сему же чудеси, в Вилне бывшему, самовидец бѣ Елисей Илковский, монах, тогда при отступниковѣ бывший, ныне же и великой Печерской Киевской Лавре протопсалт сущій» (АЮЗР. – Ч.1. – Т.7. – С.118)

⁷ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Вильно, 1900. – Т.12. – С.21

⁸ Smotrzycki M. Exethesis. – Lwów, 1629. – С.67

⁹ Єрм. Мелетій (Смотрицький) вказував православним, що «dzis wołacie na porgrawe Jirmololjów tak w texcie, iak u w nosie, u na porgrawe Med. – Ibidem. – С.100

¹⁰ Цалай-Якименко О., Ясиновський Ю. Музичне мистецтво давнього Острога // Острозька давнина. – Львів, 1995. – Т.1. – С.78

¹¹ Там само. – С.74-89

¹² Єрм. Мелетій (Смотрицький) в липні 1627 р. таємно прийняв унію. В листі від 2 березня 1628 р. до Київського митрополита Веляміна Рутського він писав: «Недавно був у великій неласці, переслідуваннях від ченців мого Дерманського монастиря. Довідавшись, що я з Вашою Велебністю бачився в Дубні, вони мало не всі від мене відбігли і по всій Волині розславили. А розповіли про те служки Вашої Ве-

лебності моему Елисею Ільковському, а він – іншій братії. Але тому злові вдалось з Божою поміччю зарадити, і перекопати їх тому не вірити, подавши то як річ непевну. Монахи вже до мене з Луцька, їх там п'ятеро поїхало, повернулись і між ними і той Елисей співак» (Коялович М. Литовская церковная уния. – С-Петербург, 1861. – Т.2. – С.367-368)

¹³ АЮЗР. – Киев, 1883. – Ч.1. – Т.6. – С.592-596

¹⁴ Це посередньо засвідчують згадки про уставників: У Лаврі – єрм. Антоній (1617 р. – Описание документов. – С.144, 163), єрм. Теодозій Оранський (1628, 1633 рр. – Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила. – Киев, 1883. – Т.1.–Приложения. – С.313, 553), єрм. Філарет Горбикевич (1632р. – Акты Южной и Западной России. – С.-Петербург, 1865. – Т.3. – С.80), Ілінарх (1640 р. Акты. – Т.3. – С.35); у Нікольському Пустинному єромонах Симеон (1633 р. – Голубев С. Киевский митрополит. – Т.1 – С.553) та диякон Стефан Тимонович (1639 р. – Там само. – 572); в Михайлівському Золотоверхому – Давид Андрійович (Чтения Исторического общества Нестора летописца. – Киев, 1903. – Кн. 17. – С.48); «митрополичий співак» Александр Синица (Исаевич Я. Новые м-лы об украинских и беларусских книгопечатниках I пол. XVII ст. // Книга. – Москва, 1977. – Сб. 34. – С.15)

¹⁵ АЮЗР. – Киев, 1861 – Ч.2. – Т.1. – С.340

¹⁶ В 1754 р. тут були Р. Onufrius Obrzadkiewicz Praef. Mus.; Р. Macarius Kokowski Statuarius (уставник – І.М.); Р. Joanicus Golembiowski Choralista; Р. Thaddeus Druzykowski Musicus. (Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і становлення Василіанського Чина XVII-XVIII ст. // Записки ЧСВВ. – Рим, 1979. – Т.40. – С.103). Стільки ж причетних до музики осіб мав тоді лише уніатський монастир в українському Почаєві.

¹⁷ Археографический сборник. – С.65, 72, 74, 78.

¹⁸ Життєписи. – Жовква, 1926. – Т.2. – С.400; Археографический сборник. – С.99.

ЄРМ. ІЛЛЯ (КОЩАКОВСЬКИЙ)

Нововиявлені «галицькі» матеріали дозволяють в загальних рисах відтворити життєпис цього діяча¹. Родився він перед 1680 р., на Львівщині, десь поблизу Романівсько-Підгородиського монастиря². Мав молодшого брата Федора, в схимі Філарета. Про найближчу родину довідуємося з поминання у синодику Скита Манявського³: «Рок. ъахчз/з монастира/Межигорско-го/ Іліа Кощаконскій / Іером. Ілію⁴. Іером Філарета. Тимофея. Євдокію/ МР Іоана МР Феодосію Іер. Созонта Іерея Сумеона. Тимофія. МР Меланію». Натомість до пом'яника Підгородиської обителі десь в 20-х рр. XVIII ст., ймовірно, його далекий родич записав⁵: «Помани Г҃ди Дїша Рабовъ Своихъ / преставлшїхса Іермонаховъ/ Кощаконскїхъ/ Іермо^н Ілію Іермо^н Філарета/ Іереа Петра Іереа Грігорїа Петра Анаста^{сію}/ Алезандра Анну Даниїла Михаїла/ Іоана Кузму Петра Романа Іоана/ Васілісу Марію аНастасію Мл^{дцо}В/ Іоана Андреа Грігорїа Іякова Давїда/ Анастасію Марію Двцу женію». Перед 1697 р. постригся в мона-

хи у відомому Межигірському Преображенському монастирі біля Києва, де потім стає уставником (керівником хору). Постриженцем, а згодом і ігуменом цієї обителі був його брат Філарет⁶, випускник Києво-Могилянської академії. 9 травня 1715 р. вони – ченці відомого православного монастиря – дарують річний комплект друкованих Житій святих Димитрія Туптала до уніатського Підгородиського монастиря. Напис на збереженому, вереснево-грудневому томі⁷ такий: «ѿ – Року Бѣого Тысачного// ѿ – СеДмисотного ПатнаДцатого // ѿ – Мѣсаца Маа Деватого Дна // ѿ – Офѣровали Сїю// ѿ – Житїи Сѣихъ // і – Книгу содеРжащую в себѣ// аї – Три Мѣсаца// бї – Септеври Октоври Ноеври // гї – В Купѣ с прочїими Трема// дї – ТаковымиЖ Книгами// еї – ПрочїиХ Девати Мѣсаце// сї – Сѣихъ Житїа в Себѣ имѣющими// зї – два Рожонїи Братїа // йї – Ігумень Мѣн^стыра Межигорского Кїевского// ѿї – Іеромонахъ Філаретъ// к – и Старѣши

Єго Лѣты // кѡ – Іеромонахъ Іліа // кѡ – Кошцаковскій // кѡ – Оба^два Того^ж М^нс^тыра // кѡ – Межигорского Подстриже^нцѣ // кѡ – до Монастыра // кѡ – Всемилостивого Спѡса // кѡ – Подгородиского // кѡ – в Ёспархіи Лѣвовско^у Будучого // кѡ – за ѡпущеніе Грѣховъ Своихъ // лѣ – и Родител^ны^х, и срод^ническі^х // лѣ – и На вѣчную свою Памят^{ку} // лѣ – И Жебы Тыхъ Книгъ // лѣ – ѡд Тоеи Стои Обители // лѣ – Спаской Подгородиской // лѣ – нѣхто з Старшихъ и Меншихъ // лѣ – тое^{ст} Ігуменовъ и Братіи Тамошны^х // лѣ – не смѣл^ь нѣкотори^м способомъ ѡдалити // лѣ – Под вѣчною и Нерѣшимою Клатвою // лѣ – Развѣ позичены^м Способомъ // лѣ – Побли^жны^м Сщѣ^нникомъ // мѣ – и Інши^м Побожны^м Люде^м // ма – Dla збудована Дшевно^{го} // мѣ – Читати и Переписовати // мѣ – мѣють ѡцѣве Ігумени // мѣ – и Братіа Тамошній // мѣ – Доброхотно Узичати // мѣ – Ощо ве^лце Просимо // мѣ – и Самы^х Себе // ми – Вашимъ Бѣгоуго^дны^м Мртвамъ // мѣ – Залицаемо // нѣ – Вышепоманутїи Братіа // на – Филаретъ и Іліа Кошцаковскій». Можливо, тоді були подаровані в Галичину і два ручні срібні хрести⁸. У 1717 р. Ілля Кошцаковський повертається на батьківщину і стає інок^{ом} Підгородиского Преображенського монастиря. Розташовувалась ця обитель на горі між селами Романовим та Підгородищем. Деякі дослідники говорять про її існування вже в XVI ст.⁹, однак вдалось виявити документальні матеріали лише з 1654 р.¹⁰ Спершу монастир іменувався Романовським, з 70-х рр. XVII ст. відомий вже як Підгородиский¹¹. Разом з Львівською єпархією прийняв унію в 1700 р. Монастир був невеликим, на 5 ченців¹². Проживши в Підгородищі 3 роки, Ілля Кошцаковський там же і помер 5 січня 1720 р. Залишив добірку українських історичних творів, відому як «Збірник Іллі Кошцаковського». До його складу входить низка літописів, зокрема, Київський літопис; записки київського міщанина Богдана Балики; опис битви під Хотин^{ом} 1621 р.¹³ Є тут апокрифічні послання польського короля Жигмунта III до «цесаря турецького» та відповідь Османа, які були прообразом відомого «Листа запорожців до турецького султана». Доданий і власний твір Іллі Кошцаковського – Межигірський літопис, який охоплює події 1600-1700 рр.¹⁴ На сторінках збірника зберігся наступний напис¹⁵: С. 3 – Сіа Кни^жка Монастира // С. 5 – Подгородиского // С. 7 – ѡ велебного // С. 9 – ѡца Ілїи Кошцаковского // С. 13 – Уставника Монастиру Межигорского // С. 14 – Єсть вѣчными Часи наданна // С. 15 – которій ту Близко // С. 17 – ѡчєства своего // С. 19 – До Монастира Подгородиского // С. 21 – з Близивши сіа // С. 23 – и лѣтъ Три в мѣ // С. 25 – шкавши, житіє своє // С. 27 – скончилъ // С. 29 – дня ѣго Януа^р // С. 31 – а: ψ: к: (втерта літера-цифра а – І.М.) Року 1720 An // С. 33 – а Записанни Єсть до Монастира // С. 35 – Подгоро-

диского // С. 37 – а: ψ: к: а: Року // С. 39 – за Старшенства // С. 41 – велебного // С. 43 – ѡца Ісаїи Дунаевского // С. 45 – Ігумена Подгородиского // С. 47 – Єго власною Рукою Р(укою) В(ласною) //

¹ У київських архівах та бібліотеках, напевно, зберігаються документи та матеріали з його межигірського періоду життя.

² Неправильна ідентифікація В. Антоновичем Підгородиського монастиря (розташованого 30 км на південний схід від Львова) з Городиською обителью (60 км північніше Львова) стала підставою для твердження про походження та смерть Іллі Кошцаковського на Сокальщині.

³ Б-ка Румунської Академії Наук в Бухаресті. – Cod. Slavici. – 79. – Арк. 77 зв. Окрім Іллі, зі Скитом підтримував тісні зв'язки і його брат, що фіксує диптих: «Кошцаковскій / Іерм. Филарет / ігумен Межиг. / Іер. Филарета Іером. Ілю» (Там само. – Арк. 79 зв.). «†Іеромонах Филарет (на полях дописано: † Кошцаковскій ігумен Межигорскій / Прест. рок. аўгї (! – І.М.) мца Сеп. дня с / Бил бѣгодѣтел ѡбит Скитской» (Там само. – Арк. 106). В цьому синодику зустрічаємо і «Поменик Іером: Лаврентїа Ігумена Черниговского (на полях дописано: Ілінского / Кошцаковича) Іером Лаврентїа Інокін: МР: МР: Федору Іюана / Анну Афанасїа» (Там само. – Арк. 75)

⁴ Цей диптих є пізнішою копією, тому першими тут нотуються на той час вже покійні автор упису та його брат Филарет

⁵ Львівська наукова б-ка ім. В. Стефаніка НАНУ. – ВР. – МВ. – №1300. – Арк. 1 зв.

⁶ Петров Н. И. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. – Москва, 1904. – Вып.3. – С.275-276, 277; Відомий львівський бібліофіл XIX ст. Август Бельовскій у «Збірнику Іллі Кошцаковського» (ЛНБ. – ВР. – Ф.5. – Оп.1. – Спр. I / 2168. – С.172; Петрушевич А.С. Дополнения до Сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700. – Львов, 1891. – С.897) перекопіював у латинській транскрипції запис, який він виявив на нижньому форзаці рукописної літургічної книжки з Краснопуццанського монастиря: Roku bozyja ♣хп (1680) aprila ѿi (19) rodilesia; ♣аψѠ (1709) / piszoł w monastir Jurijaķr (23); ♣аψг (1710) fewra / la (23) pryach rososfor; roku tohoz diakonom stał / Augusta ѿi (15); ♣аψdi (1714) nojebrija ѿi (12) swiaszcze (nstwo) / spodobisia; roku tohoz Dekiabra ѿ (2) pryach Mantiju / jeromonach Filaret Koszczakowski, zakonnik tojeja swiatyia obiteli.

⁷ Львівська наукова б-ка. – ВРК. – Ст. IV 502. Згодом ця книжка потрапила до Золочівського монастиря, бо на арк. ѿns записано: «Та Хиєчка Monasteru Złoczowskiego W.W.O.O. Bazylianow W grabinię». Перед Другою світовою війною стародрук зберігався в бібліотечі «Студіону», що засвідчується відповідною печаткою. Є і примірник Житій святих Димитрія Туптала на червень-серпень (Київо-Печерська друкарня, 1705 р.) з аналогічним вкладним записом (ЛНБ. – ВРК. – СТ. IV. 509)

⁸ А. Бельовскій перекопіював з інвентаря Львівського Святоюріївського монастиря 1770 р. наступні два записи, які були там на арк. 74 нн зв.: «... 2. Kryz ręczny rółokciowy, сау šrebr / ny w Sedesie z pasiја drevniana ѿtus wprawioną krwawników / w nim wielkich podługowatych dziesięć z napisem ruskim: “Sey krest kosztom swoim własnym sprawyw Jeromonach Ilya Koszczakowski / Ustawnyk Mezyhorski Roku аψе “ ...5. Krzyz šrebrny dety z passya wyzlacana сау, z rękoiēciami srebrnym /

kamyków prostych w sobie pięć mający, a podpis na nim po rusku: "Pomiany Hospody Ihumena Mezyhorskiego, Raba Bozyia Fila / reta» (ЛНБ. – ВР. – Ф.5. – Оп.1. – Спр. I / 2168. – С.172; Петрушевич А.С. Дополнения до Сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700. – Львов, 1891. – С. 897-898)

⁹ Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і становлення Василянського Чина XVII-XVIII ст. // Записки ЧСВВ. – Рим, 1979. – Т.40. – С.202, 203; Патрило І., ЧСВВ. Нарис історії Василян 1743-1839 // Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. ЗЧСВВ. – Рим, 1988. – Т.48. – С.196; Див. також: Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині // ЗЧСВВ. – Жовква, 1926. – Т.2. – Вип.1/2. – С.73

¹⁰ ЛНБ. – ВР. – Ф.3. – Спр.1300. – Арк. 15

¹¹ У метриці рукоположених клириків Львівської єпархії за 1668-1709 рр. 25 грудня 1675 р. знаходимо еромонаха Самоїла з Романівського монастиря, натомість 25 березня 1679р. записаний вже еродиякон Іосиф з Підгородиської обителі (Національний музей у Львові. – Ркк 89 / 391 003. – С.24, 33)

¹² Під час візитації 14 жовтня 1747 р. занотовано: «Monaster w Lesie na gorze niedaleko odewsi Podhorodyszczu sytuowany...Klasztor Sam w Sobie opleciony płotem płotu połowa od Wsi Podhorodyszczu daszkiem / pobito, Druga zas połowa Słomą pokryta. Brama nad goscincem do Bobrki idącym ze / wsi dachem pokryta drewniana na Niey Dzwonica, w Dzwonicy Dzwonow dwa Większych / try Mniejszych, Czwarty Mały pod Cerkwią. Cerkiew na Srodku Cmentarza u Kopuła / mi dwoma dachem pobita, Intus Deisus Stolarską y Snycerską robotą przystoynie / malowany za Deisusem Oltarzyk niewielki, przy boku tego Oltarza na lewey Stro / nie Zakrystiyka mała, do niey z Cerkwi drzwiczki, przed Deisusem Oltarz s.Onufreg / drugi Oltarz S.Mikolaja przy scienie przeciwko drzwi z Srzednich w Cerkwi będących / Drzwi drugie do Cerkwi z przychodu od Bramy pod Wieżą alias Kopuła nad Nimi będącą, w ktorey per modum Choru gorniego Schowanie / z ktorego Ganek w Cerkiew przed / Deisus. Drzwi oboie do Cerkwi z Zamkami y Zelazem dobrze opatrzone, Do schowa / nia na Chorze będącego Schody z Cmentarza pod Daszkiem pod Schodami Turma w ziemi. Cerkiew budowana sub

Titulo Transfigurationis Christi / Cela Starszenska od Bramy idąc, za Cerkwią Izba iedna z piecem prostym Kafłowym / wybielona Stolik w Niey, naprzeciw przez Sieni Izba y Alkierz gdzie iest Złozenie // Za Celą Starszenską Budynek w ktorym od Cerkwi Refektarzu o dwoch oknach z piecem y Stolem duzym. w tymze Refektarzu Tarcicami przegrodzonych Ceł.4, naprzeciw Refek / tarza piekarnia, Zapiekarnią obora u ktorey Chliwek ieden y Szopy w koło poobalone / Przy bramie z niey wchodząc do Klasztoru po Lewey Stronie Staynia Przy staynie podle / Bramy Izdepka Stara z piecem Kafłowym y Kominkiem wszystkie budynki Słomą pokryte / przy Koncu Stayni Loszek y Szopa na Wozy wszystko to na Cmentarzu płotem obwiedzione ... Stodoła z Klasztoru idąc za Bramą y za / drugą do bubrki idąca w Sadzie dobra / Zamczysta Koło niey druga Stodoła Mniew / sza Stara Obie z płotu (pod Słomą Zamczystą)» (Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 201. – Оп. 46. – Спр. 529. – Арк. 48-49). Монастирок не мав жодних сталих грошових надходжень. Лише щороку, під час відпустів на празники св. Онуфрія, Преображення Господнього та Рождества Богородиці вдавалось збирати до 140 злотих. В 1747 р. із подарованих братами Коцаковськими чотирьох томів Житій святих був лише один (Там само. – Арк. 48 зв.) (До наших же часів із монастирської бібліотеки зберігся ще тільки рукописний Ірмолой 1703 р., подарований до обителі еродияконом Іларіоном (Комаренським) у 1716 р. – Ясіновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої XVI-XVIII ст. – Львів, 1996. – С.490). Не було і двох срібних ручних хрестів. Обитель ліквідована, через відсутність належної фундації, у 1753 р.

¹³ Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси. – Киев, 1888. – С.ХІІІ-ХХІ, ХХVІІ-ХХVІІІ, 93-99; Мыцык Ю. Украинские летописи XVII века. – Днепрпетровск, 1978. – С.35-39

¹⁴ Сборник летописей. – С. 71-93; Мыцык Ю. Украинские летописи. – С. 60-63

¹⁵ Петрушевич А.С. Дополнения до Сводной Галицко-русской летописи с 1600 по 1700. – Львов, 1891. – С. 896-897.

КУЛЬТ СВЯТОГО ЮРІЯ (ГЕОРГІЯ) В УКРАЇНІ ТА НАЙДАВНІША ІСТОРІЯ ЛЬВІВСЬКОГО СВЯТОЮРІЇВСЬКОГО МОНАСТІРЯ

Святий мученик Юрій народився у 2 пол. ІІІ ст. в Каппадокії, помер близько 303 р. в Ліді¹. На жаль, про життя Георгія до нашого часу дійшло дуже мало даних. Більше збереглося легенд. Серед них найвідомішою є легенда про звільнення мешканців одного міста від крилатого дракона (смока, шаруканя).

Святий надзвичайно популярний як на Християнському Сході, так і Заході. Свого часу він виступав головним патроном Візантійської імперії (protector imperii). Давні відомі осередки культу святого в Західній Європі – це Мілан, Венеція, Кельн, Мюнхен. Надзвичайно шанують пам'ять Георгія в Англії, де його празник від 1222 р. став державним святом.

Культ св. Юрія і в Україні належить до розповсюд-

жених. Його поширенню частково сприяла та обставина, що у постаті християнського святого трансформувалися риси місцевих поганських божеств, на думку одних дослідників – Ярила, других – Перуна і Даждьбога, третіх – Світовида або сонячного, "конячого" бога Хорса². В Юрієві бачили бога родючості (його перший празник припадає на весну, на 23 квітня); його вважали також захисником худоби та звірів, покровителем мисливців, охоронцем подорожніх від злодіїв та розбійників, а нареченому він правив за оракула, подавця³. Тому-то чернець Йоан (Вишенський) закликав: „На Георгия мученика празник диавольський на поле изшедших сатанѣ офѣру танцами и скоками чинити – разорѣте; гнѣвает бо ся на землю вашу Геор-

гий мученик, што нѣмаеш христїанина православно-го, который бы руганье тое диавольское очистити и изгнати могл⁴.

Під впливом візантійської традиції в Україні св. Георгій виступав покровителем княжих родів, патроном воїнів. Для увічнення перемоги над печенігами в 1037 р. Ярослав Мудрий заснував у Києві монастир на честь святого, свого небесного патрона. Ним же введено новий празник, незнаний Візантійській Церкві – 26 листопада, коли прославляється “Чудо Георгія, како избави дщерь цареву от змія” (Георгія Побідоносця, Юрія Змієборця)⁵.

Нова хвиля популярності св. Юрія пов’язана з Галицько-Волинським князівством. До цього спричинилась, вочевидь, не тільки візантійська церковна традиція, але й значне поширення культу святого в католицькій Європі, насамперед серед сусідів – в Угорщині⁶ та Чехії. Особливо шанував св. Юрія волинський князь Володимирко Василькович (†1289), який збудував і винятково щедро фундував храм на його честь у своїй резиденції Любомлі⁷. Ймовірно, саме завдяки йому зображення Юрія Змієборця стало гербом Володимира⁸, а вершник-воїн – гербом Володимирського князівства. З останнього виводяться герби українських (волинських) великокняжих родів (Руська Погоня). Від них герб поширився на беларуських землях; став державним символом Великого князівства Литовського (Литовська Погоня).

Вперше у династії Романовичів ім’я святого було надане синові Лева Даниловича. А останній з володарів князівства – Болеслав Тройденевич, вступаючи на престол у своєму столичному місті Володимирі, перейшов у православ’я під іменем Георгія.

Під 1254/1255 р. Галицький літопис коротко згадує про хрещення онука короля Данила: литовський князь Войшелк, покинувши поганство, пішов “до Галича к Данилоу князю и Василкови, хота приати мниский чинь, тогда же и Воишелкь хрѣсти Юрья Львовича”⁹. На причину вибору імені для княжича вказує певне українське джерело, використане польським середньовічним істориком Яном Длугошом: “Князь Русі Георгій помер 21 квітня. Той народився у день св. Георгія, який і встановив його хрестильне ім’я. І так само у свій день князь відійшов від людських справ. Був він мудрим, ласкавим і для духовенства щедрим; за його правління Руська земля втішалась спокоєм і славилася своїм багатством”¹⁰.

Ймовірним джерелом для такого твердження міг бути або фрагмент якогось літопису, або напис на надгробку¹¹, або частина церковної писемної пам’ятки на звеличення Юрія Львовича чи св. Юрія. На церковний характер джерела мав би вказувати факт наголошення у ньому на щедрості князя щодо духовества. В останньому випадку вона могла бути пізнішою за подію – смерть володаря, – відображаючи не реальні факти, а традицію, легенду. Принаймні, не можуть не впасти в око дві обставини. Перша – це смерть також

у квітні іншого Галицько-Волинського князя і також Юрія (Тройденевича), засвідчена безсумнівним джерелом¹². Друга – це чудо, яке сталося у Пафлагонії, у сім’ї грека Леонтія, великого шанувальника св. Юрія. Коли у нього народився син-одинак, йому надали ім’я святого, за що патрон згодом віддячився, визволивши юнака з болгарського полону¹³. Цей широко відомий факт міг спонукати князя Лева назвати свого сина Юрієм.

Не випадково саме на Підгір’ї збереглося найбільше ікон із зображенням Юрія Змієборця, зокрема, найдавніших і з мистецького погляду найкращих. Нововиявлені документальні джерела дають можливість висловити припущення про обставини виникнення окремих з них. Насамперед потрібно сказати про дві майже ідентичні ікони, виконані одним майстром для храмів в Кропивнику (тепер – Студитський музей)¹⁴ та Станілі (Національний музей у Львові)¹⁵. Правдоподібно, створені вони з ініціативи Доброславичів-Тустановських, нащадків Доброслава Судича, відомого олігарха часів короля Данила Галицького. Серед українських шляхтичів Галичини їхні маєтності були найбільшими; творили пояс сіл у передгір’ях Карпат від Дрогобича до Стрия. Саме цьому роду належали згадані села, перше ще перед 1438 р.¹⁶, друге – з 1461 р.¹⁷

Неодноразово привертала увагу мистецтвознавців храмова ікона з села Ступниці, виконана малярем західної художньої традиції¹⁸. Титулування самої церкви, а посередньо також і виникнення ікони, правдоподібно, пов’язане з нащадками воєводи Молдови (1374-1377) Джурдзі (Юрія), який переселився на Підгір’я, і якому в 1377 р. король передав у власність Ступницю¹⁹.

Очевидно з львівської Юрійівської церкви походить образ святого, визначений мистецтвознавцями як робота чеського майстра XV ст.²⁰ Був він виявлений у монастирку в Словіті, серед інших цінних і давніх мистецьких пам’яток²¹, які, без сумніву не могли належати перед XIX ст. бідній жіночій обителі. Передати ж їх сюди зі Львова могли владика Варлаам (†1715) та Атанасій (†1746) Шептицькі, які були водночас і архимандритами сусіднього зі Словітою Унівського монастиря.

Найдавніший відомий на сьогодні Святоюрійівський храм Галичини фіксується у Львові²². Старші віком львів’яни наприкінці XVI ст. розповідали таке: “Свою назву місто має від гори, під якою воно лежить... Князь цього краю убив лева, що жив у яскині на горі, яку й тепер називають горою Льва. На знак цієї перемоги князь прийняв ім’я Лева... Якраз тоді, коли Лев готував для замку місце недалеко від гори Льва, його слуги помітили ще одну високу гору. Коли вони з нею знайомилися, натрапили на страшного дракона. Як тільки князь про нього довідався, знищив цього жакливого змія. Наказав також негайно на горі, де змії мав лігво, вимурувати церкву на честь св. Юрія (оскільки той також вбив подібного змія). Недалеко від церк-

ви показують у скелі печеру згаданого дракона, яку називають тепер Змієвою ямою. Церква Юра була першою будовою міста після замку²³.

Дещо іншу легенду переповів львівський польський хроніст XVII ст. Бартоломей Зіморовіч, пов'язуючи заснування монастиря з Василюком, стрийком Льва, що нібито був "князем жорстого духа...", що на старість постригся в ченці і замешкував печеру... За його порадою Лев побудував на верху того горбка букову церкву, обвів її монашими келіями, присвятив під опіку святого Юрія, старшини війська святих, вождя для себе проти поляків і співтовариша для стрія, що боровся з примарами пекла²⁴. Як бачимо, у Зіморовіча князь-чернець зовнішністю нагадує св. Онуфрія, а біографічними деталями – литовського князя Войшелка, хресного батька Юрія Львовича. До речі, саме цей львівський хроніст підкреслював, що із втратою Галицько-Волинським князівством незалежності Георгій Побідоносець став "оборонцем українського народу"²⁵.

Львівські легенди мають згадки про біблійних левіафанів (які в інших перекладах Біблії називаються драконами); іконографія св. Юрія в них тлумачиться через псалом „На апсида и василиска наступивши, а поперши лва и зміи"²⁶. У XIX ст. І. Вагилевич занотував: "На Русі, особливо на Покутті до цього часу існує традиція, що велетні жили на узгір'ях. Тих велетнів називають "леві", признають їм, що мали своє власне місто – Левігород (біля сучасного Львова)". Про те, як розуміли походження назви міста самі мешканці, вчений зафіксував таке: "Данило Романович назвав його або від імені сина Льва, або також від упольованого лева (як на початку нашого століття розповідало львівське міщанство)"²⁷.

У львівських легендах простежується відлуння чеських, угорських²⁸ і польських легенд (про будівництво у грецькому стилі на Лисій Горі монастиря Святого Хреста – на місці руїн оселі гігантів чи циклопів)²⁹ чи творів фантастично казкового жанру (про чудовисько Базилішка у Варшаві та Вільносі). Левіафани присутні і в легендах Праги, поблизу якої розташоване давнє місто Левові Градец. Сама Прага заснована над Влтавою, чия назва споріднена з назвою львівської річки Полтви. В обох містах є Високий та Низький замки³⁰. В чеській столиці культ св. Іржі (Георгія) мав глибоке коріння: храм на його честь тут споруджено у XII ст., в ньому зберігалась реліквія – частина рамена святого³¹.

Легендарною є і згадка 1796 р. у напівфантастичній генеалогії роду князів Четвертинських про те, що Юрій, третій син князя Михайла Святополка (1050-1113), "в Києві церкви фундував, наказував верхи їх золотити. У Львові церкву для катедри (! – І. М.) української виставив і надав для неї добра"³².

Можливо, в основі іншого повідомлення лежать якісь достовірні факти. У випущеному на початку XVIII ст. у Львові гербовнику К. Несецького занотовано: "Заснована церква св. Юрія у Львові в 1268 р.,

Юрієм, одним із українських князів"³³. А саме під цим роком у Галицько-Волинському літописі згадується подія, що сталась у Володимирі. Тоді Лев Данилович вбив князя Войшелка, хресного свого сина Юрія, за те, що він передав Литовське князівство не йому, а братові Шварнові-Юрієві³⁴.

Очевидно, мав рацію І. Крип'якевич твердячи, що "львівський монастир в'яжеться з іменем князя Юрія Львовича; чи монастир заснував ще Лев на честь свого сина, чи сам Юрій на свою пам'ять, чи може Юрієві сини на пам'ять батька, все-таки заснування Святоюрського монастиря можна відносити до життя Юрія, тобто до кінця XIII в. або початку XIV в."³⁵. Не виключено, що первісний храм збудував уже Лев Данилович у "своєму" місті на честь сина Юрія. Адже саме тут він, правдоподібно, збудував у Низькому замку каплицю на честь св. Катерини, яка вважалась родичкою його дружини Констанції. Та і його наступники – син Юрій, онуки Лев та Андрій, внучатий племінник Юрій – Болеслав – мали за столицю князівства Володимир. Принаймні і найдавніша легендарна традиція прямо пов'язує заснування монастиря св. Юрія з особою цього князя.

У цьому зв'язку є досить вірогідними згадки у монастирській хроніці про ігумена Василія, який урядовав в обителі до 1290 р., та його наступника Макарія, ереміта, який помер 1298 р.³⁶ Відомості про них могли бути у князівських грамотах, синодиках, на надгробках і церковних речах.

Найстаріший храм спалили війська польського короля Казімежа III, під час розбійного нападу на Львів, який відбувся у 1340 р., після празника св. Юрія. В історичній довідці про Львівську єпархію, складеній владикою Львом Шептицьким у 1761 р., занотовано: "Розповідають, що в часи Казімежа Велькего українці в церкві і на кладовищі заховались, протиставились всій силі королівській. І що король, здобувши її, вигубив ("висік") весь народ без милосердя"³⁷. Розорення ж храму у 1340 р. підтверджується даними археологічних досліджень³⁸. За це говорить і виготовлення для церкви наступного року дзвону. У його написі підкреслювалась приналежність Львова (як і всієї Галичини) литовсько – українському князеві Дмитру – Любарту: "Въ лѣт. 6849 сольянь бы колоклъ сїи стому Юрью при князи Димитрії игуменомъ Євъфимьемъ"³⁹. Можливо саме вчинена військами Казімежа III профанації християнського храму спонукала короля до вимурування в краківському замку у 1346 р. костюлу св. Юрія⁴⁰. На користь правдивості львівської традиції свідчить і побудова бл. 1363 р. нової церкви. Зводив її, одночасно із вірменським Успенським храмом, архітектор Дорін⁴¹.

За княжих часів львівська Святоюрівська обитель була одним з найкраще забезпечених монастирів (мала два села)⁴². Наприкінці XIV ст. володіє нею шляхтич Каленик, протопласта відомих згодом українських шляхетських родів Тишкевичів, Скумин – Тишкевичів, Халецьких, Стецьких⁴³. Через участь в антипольських

акціях⁴⁴ сини Каленика змушені були переїхати з українських теренів Польського Королівства на українські землі Великого князівства Литовського. Десять у другій половині XV ст. позбавлена сіл обитель перейшла у власність Української Церкви. У давні часи Святоюріївський монастир був важливим чернечим осередком, в ньому перебував архимандрит, єдиний на теренах Галицької єпархії⁴⁵. Після перетворення 1539 р. церкви у катедральний храм Львівсько-Кам'янецької єпархії, обитель було ліквідовано. У II пол. XVII ст. вона була відновлена і функціонувала до поч. XIX ст.

¹ Див.: Swastek J. Sw. Jerzy // Encyklopedia katolicka. – Lublin, 1997. – Т.7. – Стб.1219-1221

² Лазарев В.Н. Новый памятник станковой живописи XII века и образ Георгия-воина в византийском и древнерусском искусстве // Лазарев В.Н. Русская средневековая живопись: Статьи и материалы. – Москва, 1970. – С.80

³ Фомицин А. С. Божества древних славян. – С.-Петербург, 1884. – С.304-33; Веселовский А. И. Разыскания в области русских духовных стихов: св. Георгий в легенде, песне и обряде // Сборник Отделения русского языка и словесности. – С.-Петербург, 1881. – Т. 21. – №2 – С.1-228

⁴ Иван Вишенский. Сочинения. – Москва, 1955 – С.44

⁵ Лазарев В. Новый памятник. – С.87-90

⁶ Szekely G. Węgierskie symbole państwowe w dobie średniowiecza, ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe // Kwartalnik Historyczny – 1989 – R. 95 – S.28

⁷ Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись – С.-Петербург, 1908. – Т.1 – Ч.2. – Стб. 926-927

⁸ Грушевський М. Лист володимирської громади з 1324 р. // Записки НТШ. – Т. 72. – С. 8; Ярослав Дашкевич, не звернувши увагу на особливий пієтет Володимира Васильовича до св. Юрія, пов'язує печатку 1324 р., що містить зображення святого, не з містом, а з князем Юрієм Тройденовичем (Дашкевич Я. Володимир-Волинська печатка 1324 р. міська чи князівська // Знак. – Львів, 1997. – Ч. 13. – С. 8-9).

⁹ Ипатьевская летопись. – Стб. 859

¹⁰ Цит. за: Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т.3. – С. 114, 522

¹¹ Так, є відомості про “ похвалу сего мужа (київського князя Михайла Святопопка – І.М.) на камені гробном” (Закревський Н. Описание Киева. – Москва, 1868. – С. 507).

¹² Помер 7 квітня: Там само. – С.530

¹³ Димитрій (Туптало). Книга житий святих... на март, апріль, май. – Київ, 1700. – Арк. 391-392 зв.

¹⁴ Александрович В. Дві версії ікони кінного св. Юрія з церкви Собора Якіма і Анни у Станілі та церкви Перенесення мощей св. Миколи у Старому Кропивнику: іконографічний аспект дослідження // Сакральне мистецтво Бойківщини. – Дрогобич, 1997. – Вип. 1. – С.8-12

¹⁵ Свенціцька В. І., Сидор О. Ф. Спадщина віків: Українське малярство XIV-XVIII ст. у музейних колекціях Львова. – Львів, 1990. – С.8, іл. 3. Датується тут XIV ст.

¹⁶ Akta grodzkie i ziemskie – Lwów, 1888. – Т.13 – С.60,61

¹⁷ Ibidem – С.360

¹⁸ Свенціцька В., Сидор О. Спадщина. – С. 15. – Іл.29, 30

¹⁹ Грушевський М. М-ли до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західної України // ЗНТШ. – Львів, 1905. – Т.63. – С.5-6. Вони взяли собі за прізвище ім'я засновника роду Джурдзі

²⁰ Свенціцька В., Сидор О. Спадщина. – С.14, іл.27.

Польські дослідники датують її на час бл.1450 р. (Daranowska-Lukaszewska J., Jasnicka M. Sw. Jerzy. Ikonografia // Encyklopedia katolicka. – Lublin, 1997. – Т.7. – Стб. 1227)

²¹ Петрушевич А. Словіцький женській монастир чину св. Василя Великого і его дівоче виховання // Зоря Галицька. – 1851. – №15. – С.128

²² Окрім Львова, в Галичині давні Георгіївські храми були ще в Галичі (урочище Юріївське, ще не досліджене археологами), і Перемишлі (на передмісті Псарі, документально згаданий 1476 р. – Fenczak A. S. Sytuacja wyznaniowa w Przemyślu za Władysława Jagiełły. Wybrane problemy // Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 1990. – Т.1. – С.133)

²³ Груневер М. Опис Львова // Жовтень. – Львів, 1980. – №10. – С.110, 111

²⁴ Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині: Спроба каталогу // Записки Чина святого Василя Великого. – Жовква, 1926. – Т.2. – С.80

²⁵ Zimorowicz B. Opera. – Leopoli, 1889. – P.55, 69, 85-86.

²⁶ Цей рядок псалма, наприклад, супроводжує зображення св. Юрія у гербі Святополків-Четвертинських: Іоан Златоуст. Бесіди на 14 послань апостола Павла. – Київ, 1623. – Титул зворот.

²⁷ Львівська наукова б-ка ім. В.Стефаніка НАН України. – ВР. – Ф.Оссолінських. – III / – 2413. – Арк.28 зв.; Wagilewicz I. Początki Lwowa // Kółko rodzinne. – Lwów, 1860. – С.111

²⁸ В угорських міфах, зокрема, місце дракона, змія замінив лев (oroszlán) – викрадач дівичь

²⁹ Пор.: Веселовский А.И. Разыскания. – С.149; Peleńskij J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. – Kraków, 1914. – С. 135-136

³⁰ У цьому зв'язку цікавий факт особливої протекції Болеслава – Юрія чехам, навіть більше аніж німцям (Див.: Грушевський М. Історія України-Руси. – Т.3. – С.133)

³¹ Swastek J. Sw. Jerzy // Encyklopedia katolicka. – Lublin, 1997. – Т.7. – Стб. 1221

³² Wielądek W. Heraldyka. – Warszawa, 1796. – С.414.

³³ Niesiecki K. Herbarz Polski. – Lwów, 1839. – Т.1. – С.104, Bielski J. Widok Królestwa Polskiego. – Poznan. 1763. – Т.1. – Cz.1. – С.200

³⁴ Літопис руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – Київ, 1989. – С.426-427, 516

³⁵ Крип'якевич І. Середньовічні. – С. 82

³⁶ Там само. – С. 83

³⁷ Головацький Я. Львовская руска єпархія перед стома літи // Зоря Галицька яко Альбум. – Львов, 1860. – С.258; Про знищення монастиря говорить хроніка обителі (Крип'якевич І. Середньовічні монастир Галичини: Спроба каталогу // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.5. – С.54). Малоімовірно, що тут йшлося про факт, пов'язаний з облогою Львова козацько-татарськими військами Б. Хмельницького в 1648 р., коли людей, що ховались у церкві, повбивали татари. У Львівському літописі про це сказано: “У церкві святого Юрія трупа 54 забитих людей, і татарин, на самий престол упавши, розбився” (Беззо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. – Київ, 1971. – С.123). Очевидно, аби затушувати традицію про 1340 рік Б. Зіморович вводить у свій літературний твір “Селянки” (надрукований 1663 р.) трьох героїв, антикозацьки настроєних українців. Один з них, врятований від козацької шаблі татарин (!), розповідав таке. Ніби татари і козаки, перш ніж захопити храм “впадши на цвинтар до св. Юра, кілька тисяч людей, які туди втікли, ... побили і на смерть посікли” (Zimorowicz J.-B. Sielanki. – Przemyśl, 1857. – С.77)

³⁸ Бандрівський М., Лукомський Ю., Сулик Р. Нові матеріали до історії катедри св. Юра у Львові // Богословія. – Рим, 1992. – №56. – С.160

³⁹ Крип'якевич І. Середньовіччя. – С.82

⁴⁰ Pruszcz P.-H. Kleynoty stoiecznego miasta Krakowa... – Kraków, 1650. – S.15

⁴¹ Таку дату подає Б. Зіморівіч (Крип'якевич І. Середньовіччя. – С.85). Її вірогідність підтверджують вірменські джерела (Див.: Дашкевич Я. Давній Львів у вірменських та вірмено-кипчакських джерелах // Україна в минулому. – Київ-Львів, 1992. – Вип 1. – С.8-9)

⁴² Крип'якевич І. Львівська Русь. – С. 56, 100-101, 104. Одним із тих сіл був Стронятин

⁴³ Див.: Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і Центральна Україна). – Київ, 1993. – С.166-170

⁴⁴ Так Масько Каленикович у 1431 р. брав участь в обороні Олеського замку від поляків (Prochaska A. Przebaczenie królewskie ziemian oleskich w 1431 r. // Kwartalnik historyczny. – Lwów, 1893. – R.10. – S.43-45)

⁴⁵ Вперше згадується з 1445 р. (Крип'якевич І. Середньовіччя. – С. 84). У 1542 р. осідком архимандрита став Унівський монастир

ПРО ПОЧАТКИ СВЯТООНУФРІВСЬКОГО МОНАСТІРЯ У ЛАВРОВІ

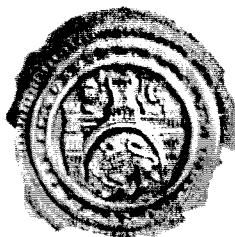
Однією з найвідоміших обителів давньої України була Лаврівська, поблизу Старого Самбора, при транскарпатських, стратегічних шляхах до Угорщини та Польщі. Прославилась вона як знаний осередок культу св. Онуфрія. Святий – аскет, легендарний перський царевич, покровитель породіль, шанований на Християнському Сході (зокрема, серед коптів), менше – у Центральній¹ та Західній Європі. В описі Константинополя, складеному 1200 р. Новгородським архієпископом Антонієм, у храмі св. Акиндіна серед реліквій відзначена його голова². Натомість авторитетне видання боландистів говорить (за давнім кодексом) про реліквію святого в царгородському храмі св. Софії³.

«Список руських городів дальних і близьких» (первісний варіант якого був укладений ще на початку XIII ст., остаточний – при участі Київського митрополита Кипріяна в 1390-1391 рр.⁴) згадує його мощі і в Україні, в Лаврівському монастирі біля Самбора. У цій пам'ятці серед міст та сіл Болгарії, Молдови, України, Беларусі, Росії фігурують лише дві реліквії: «Тернов, ту лежить святая Пятница..., Самьбор, ту лежить святый Ануфрей»⁵. Згадка про українську реліквію унікальна. Більшість дослідників ніяк не прокоментувала цей запис. Лише І. Грекав спробував пов'язати її з похованням Чернігівського єпископа Онуфрія (40-50 рр. XII ст.), одного з ініціаторів поставлення, ігноруючи волю Константинополя, Київським митрополитом Климента Смолятича⁶. Однак згаданий владика не був визнаний святим⁷, немає жодних відомостей про його контакти з Галичиною, а тим більше, про перенесення сюди його поховання.

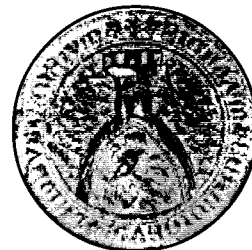
Посередні дані говорять про зберігання в Лаврові частки мощей ранньохристиянського святого. Реліквія на українське Підгір'я могла потрапити безпосередньо з Царгороду, через дружину князя Романа, родичку імператора Ісаака II Ангела. Міг реліквію подарувати і Новгородський архієпископ Антоній, який продовж 1220-1224 рр. займав владичий престол у Перемишлі. Раніше він відбув подорож до Константинополя, де придбав для Новгорода деякі реліквії⁸. Менш ймовірно, що її привіз з Ліону архимандрит Григо-

рій, посланий Данилом Романовичем у 1246/1247 рр. до папи Інокентія IV в справі церковної унії⁹ (реліквії святого пізніше зберігались в римському храмі св. Онуфрія на Монте Джаніколо¹⁰).

Направдоподібніше, частина мощей св. Онуфрія надійшла із Брауншвайга. Саксонський і баварський герцог Гайнріх Лева (Лев) під час подорожі по Сходу в 1172 р. дістав реліквію та зображення св. Онуфрія та передав їх до храму св. Власія саме в цьому саксонському місті¹¹. Він же активно сприяв поширенню

Монета Гайнріха Лева
з гербом Брауншвайга

Печатка лави м. Львова
(на документі 1425 р.)

культу свого небесного патрона в Німеччині. Надходження в Україну реліквії могло відбутись вже за князя Романа (†1205). Адже саме цей князь зробив значну грошову фундацію для бенедиктинського монастиря в саксонському місті Ерфурті¹².

З Саксонії реліквію св. Онуфрія могли подарувати і за часів Данила Галицького або його сина Лева. Зробити це міг Альберт Великий Лев (1236-1279), князь Брауншвайгу і Люнебургу, політика якого, насамперед боротьба з Оттокаром Чеським, перехрещувалась з інтересами Романа та Лева Даниловичів¹³. Принаймні, в Європі мощі святого, наскільки мені відомо, зафіксовані крім Риму лише у Брауншвайзі та Лаврові. І ледви чи випадковим збігом можна пояснити тождність імен власників реліквій, схожість гербів Брауншвайга та Львова¹⁴, імовірний погреб князя Лева саме в Лаврівському монастирі. Поховання при мощах св. Онуфрія королевича Лева могло мати і символічне

значення: згідно традиції, могилу для царевича Онуфрія вирили два леви.

Лаврівська реліквія була викрадена або знищена під час турецьких, татарських чи волоських нападів на Підгір'я наприкінці XV – на початку XVI ст., коли околиці Перемишля зазнали особливо великих спустошень¹⁵.

Більшість давніх монастирів і церков на честь св. Онуфрія виявлена на території Галицько-Волинського князівства. Правдоподібно, окрім Лаврова однією з найдавніших була обитель, розташована при вході в Карпати, на стратегічному шляху до Верецького перевалу (тепер це с. Розгірчя). Тут зберігся скельний монастирок з церквою невідомого титулу, археологічно датований XIII ст. У XVIII ст. жіночий монастир, а далі і парафіальна церква мали за патрона св. Онуфрія¹⁶. Ще в Перемиській землі згадані монастирі: в 1367 р. побіч Посади Риботицької¹⁷; в Бірчі коло Городка (1422)¹⁸, Канафостах (1469)¹⁹. У Галицькій землі Перегінський (біля Коломиї) монастир відомий від 1475 р.²⁰ Обитель у Львові, можливо, збудував князь Лев, принаймні в 1448 р. вона згадується вже як давня²¹. На Підляшші в XVI ст. фігурує в документах славний донині монастир на острові «у Яблучнї над Бугом у Дубищи»²². Волинські монастирі представлені Острозьким (зг. 1511, хоч ярмарок на празник цього святого відомий вже 1458 р.)²³ та Володимирським (документ 1577 р. фіксує «монастырь в гаи святого Онуфрія ув острове на реце Лугу»²⁴). Печерний храм св. Онуфрія існував у Києво-Печерському монастирі, «в обители сїго Алимпія»²⁵.

У Беларусі культ св. Онуфрія поширив князь Семен-Лугвеній. До цього його, вочевидь, спонукало особисте ознайомлення з реліквією під час відвідин Галичини. У 1405 р. він супроводжував прибулого на Підгір'я з Маскви Київського митрополита Кипріяна. Разом з князем Федором Любартовичем він засвідчив грамоту єрарха, в якій, зокрема, підтверджувалась належність Лаврівської обители до Перемиського владництва²⁶. Лугвеній заснував у себе на батьківщині одноіменну обитель: «поставил церковь во имя святого Онофрїя на рѣцѣ Напогѣ и монастырь устроил обшежительный, и подавал люди к тому»²⁷. Він став резиденцією архимандрита, центральним монастирем Мсціславського князівства. Відбулося це, очевидно, в 1407 р., після повернення мсціславського князя з Маскви, де він одружився з донькою російського князя. На початку XIX ст. в монастирі ще зберігалась ікона Богородиці «з вказівкою на фундуш князя Лугвенія-Симеона в 6915р.»²⁸ Лугвеній вписаний до синодику князя Юрія Слуцького як «князь Симеон, в иноцех Онуфрей»²⁹. Така ідентифікація дозволяє приписати Лугвенію загадкуво полацку грамоту, видану «великим князем Онуфрієм»³⁰. Шанував св. Онуфрія і син князя, Юрій Семенович, який розширив надання Мсціславському монастиреві; відома ікона із зображенням святого та його портретом³¹.

Мені не вдалось виявити дані про значне поширен-

ня культу св. Онуфрія в давній Расії. Знаємо про фрески Андрєя Рубльова у Владімірському соборі³² та новгородську ікону кінця XV ст.³³ У Масковському князівстві при Тростенському озері перед 1504 р. існував «Онофревский монастырь», володіння якого тоді, зокрема, межували з «деревней Лавровою»³⁴. З доступних матеріалів не зрозуміло, чи назва обители походила від святого покровителя храму, чи від імені власника або відомого монаха. Принаймні, в 1679 р. він іменується «Успения Пресвятая Богородицы Анофриева пустыня»³⁵. У випадку, коли монастир спершу присвятили св. Онуфрієві, він міг бути заснований Київським митрополитом Кипріяном, судячи з приписуваного йому «Списку...» – великим шанувальником святого. Виникнення обители могли інспірувати і мсціславські князі, які підтримували тісні контакти з Масквою. Обидві дружини Лугвенія були масковськими князнями, а Юрій Семенович гостював на тамтешньому дворі у 1441-1442 рр.

Серед ревних шанувальників святого бачимо також господаря Молдови Георгія-Стефана Петричайку, який з 1672 р. перебував у Лаврівському монастирі³⁶. Вже наступного року Стефан збудував у молдовському місті Сереті церкву св. Онуфрія³⁷. За заповітом, разом із дружиною він був похований у підземеллях Лаврівського монастиря³⁸.

Українська іконографія схимника давня і досить представницька. Це й мініатюра у Київському Псалтирі 1397 р.³⁹, зображення в настінному розписі замкової каплиці в польському місті Любліні (1415)⁴⁰, низка ікон XV ст. з монастирських деісусних чинів⁴¹. У XVII-XVIII ст. на галицьких іконах св. Онуфрія часто малювався храм Лаврівського монастиря (ікони з Боберки, Верхньої Яблоньки та ін.).

Отож, найдавнішим Онуфрійським монастирем в Україні була Лаврівська обитель біля Самбора, підпорядкована розташованому поряд Преображенському монастиреві, катедральній обители Перемиської єпископії. Археологічно-архітектурні дослідження храму засвідчують створення його в XIII ст.⁴² Назва монастиря походить від імені св. Лавра⁴³ чи імені засновника, фундатора, відомого ченця; або ж від слова «лавра» (великий, знаний монастир⁴⁴).

Найдавніше документальне свідчення про «Lawrow Monaster sancti Onewrzego» походить з 1405 р.⁴⁵ Самбірський староста 1422 р. грамотою владнав межову суперечку між мешканцями с. Стрілкович та Преображенським монастирем. Владика в ній підтвердив, що «то есть цркнаа земля сїго сїса по лисичий брод и за княза Льва и за княза Юрья». Серед свідків були присутні, зокрема, «намѣснѣкъ лавровьский Єфтимии и старци лавровьскийи», тобто монастирський намісник та старші віком мешканці Лаврова⁴⁶.

Існує давня традиція про прийняття схими⁴⁷ та поховання князя Лева в Лаврівському монастирі. П.-І. Прущ (1662), ведучи мову про святу Кунегунду, згадує її сестру Констанцію, дружину Лева Даниловича

ча (правда, безпідставно приписуючи ревність до віри українського князя впливам дружини). Польський церковний історик твердить, що вона “małżonka swego do takiej pobożności i swiatobliwości przywiodła, że po iej śmierci do Zakonu Świątego Bazylego w Powieście Samborskim (ktory sam zbudował, y maietnościami nadał) wstąpił y Habit z Regulą tamiecznych Zakonników przyjął. Cichy Lew ostatek żywota swego, w czynkach dobrych, w modlitwach, postach, w czynieniu jałmużny, dokonał, tamże pochowany”⁴⁸. Його слова повторив І. Стебельський (1783 р.): Лев “wstąpił do Zakonu S. Bazylego W. w Klasztorze albo Monasterze Samborskim, który sam w tem mieście, w Ziemi swej Przemyskiej nad rzeką Dniestrem, przy granicy Węgierskiej leżącym, zbudował, majetnościami nadał, i habit z Regulą tamecznych Zakonników przyjął, gdzie ostatek żywota swego w przykładowej pobożności i dobrych uczynkach a osobliwie w posłuszeństwie Zakonnym, modlitwach, postach czynieniu jałmużny i umartwieniu ciała swego dokonał, i tamże pochowany”⁴⁹.

У 1767 р. в підземеллях Лаврівської церкви були виявлені дві трумни, оббиті срібними бляхами, на одній з яких читалось слово «Лев». У зв'язку з потребою грошей на ремонт обителі, ченці зняли дорогоцінний метал і продали. У XIX ст. ці поховання стали приписувати князям Лавру та Леву⁵⁰. На мою думку, вони належали молдовському господарю Георгієві-Стефанові Петричайку та його дружині (†1675), особам досить багатим⁵¹. Слово ж “лев” (“Лев”) не стосувалось поховання сина короля Данила. У написі молдовський правитель, правдоподібно, порівнювався з царем звірів (популярний прийом барочних епітафій⁵²) або ж там згадувалось його реальне чи уявне поріднення з князем Львом Даниловичем⁵³. Що стосується дійсного поховання Льва Даниловича, то яко ченця його мали б погребти в монашому одязі, в простій трумні.

Надзвичайно важливими для відтворення найдавнішої історії обителі є два документи, пов'язані з наданням їй маєтностей. Перший – це грамота⁵⁴:

«А се я князь Левъ снъ корола Данила сгадавшиса емо с нашими бояры, яко прадѣдъ нашъ, Црѣ вѣликий Володымеръ и ѿць нашъ придалъ Митрополитомъ и епискомъ по всѣмъ землямъ роускымъ такоже, и мы Богу прчтой бгомѣтри и стму прѣподобному ѿцу Ануфрию дали есмо монастырь Лавровъ Антонію влѣдѣ, яко нашъ дадко кнѣзь великий Лаверь придалъ оу богомольство поченши отъ потока Сотышки кобыли на ѣдину сторону, верхомъ потока Сотышки и Прохырова, раздѣломъ до високой поланы и вѣрха Лѣнины: а на другую сторону прѣзь поле рѣкою Лѣниною оу гори по знаку отъ костела Монастыра границѣ поверхъ потока Семѣнова и Лѣнинки малой; верхомъ потока великаго прѣзь Оровый, верхомъ Лѣнины болшей, до поланы високой дали есмо съ всѣми пожитки Монастыреви, съ полми, и лѣсомъ и ставы и млинми и медовыми данми оу бомолство, и

паствами и з нашихъ людей, и зъ лѣса дань Монастырю давати и съ тихъ то лѣсовъ оу бомольство, абы за насъ Бѣга прошено, и за наша прѣдки, кому Бѣгъ далъ оу той стой цркви быти, на вѣки вѣчно: а в тоѣ дѣти нашѣ да неуступаютса и по нихъ будущи, и да не оудалено будеть отъ того Монастыра выше писаного: а кто оуступить на мое слово соудъ ми съ нимъ прѣдъ Бгомъ, и да будеть клатва бжа на немъ и сватыхъ ѿцьт. нѣ въ сій вѣкъ и въ будущій, оу день страшного суда божиа, на то есмо грамоту нашу дали и печать свою привѣсили а притомъ были свѣдци Митрополить Галицкый с крылоса Антоній, и вѣдка Прѣмыскый Ларионъ и кнѣзь Андрѣй Арославичъ и панъ Васко и иныхъ боярь много было притомъ. А пишна и дана грамота оу Прѣмышли въ патокъ мѣца октобрѣа оу йднѣ лѣта шѣа а писць Захарѣа Вихотъ».

Грамота створена на початку XVI ст., на підставі двох оригінальних, II пол. XIII ст. та кінця XIV ст.⁵⁵ Найдавніша її верства – це вступна формула від імені князя Лева, сина короля Данила, правнука (*тут – далекого нащадка. – І.М.*) Володимира; згаданий єпископ Антоній⁵⁶. До молодшого пласту слід зарахувати: окреслення меж землеволодінь, імена Галицького митрополита Антонія та Перемиського єпископа Іларіона (відомий з 1366р.⁵⁷), згадку неназваного надавця грамоти про своїх предків, похованих у Лаврові («абы за насъ Бѣга прошено, и за наша прѣдки, кому Бѣгъ далъ оу той стой цркви быти»), завершення документу («кнѣзь Андрѣй Арославичъ⁵⁸ и панъ Васко⁵⁹ и иныхъ боярь много было притомъ. А пишна и дана грамота оу Прѣмышли въ патокъ мѣца октобрѣа оуи днѣ лѣта шѣа а писць Захарѣа Вихотъ»). Вочевидь, друга грамота походила з 1372 р., 1378 р. чи 1389 р. Бо за правління Антонія (1370 р. – 1390 р.) лише у ці роки п'ятниця припадала на 8 жовтня.

Грамота має багато спільних рис із іншою, виданою 1376 р. у Холмі князем Юрієм і записаною на Холмському Євангелії: «Въ има ѿца и снѣа и стѣо дѣха се я князь Юриѣ Холмскый снѣ Данилиѣ Холмского по смрти снѣа моего княза Семѣна придали есмо к цркви бжои пречстои бгомѣтри на бгомоле вечистое села Стрижово Слепче Космово Цуцнево з обема береги ѿбаполь Бугу в лѣтѣ шѣаид к столцу еспии холмское при бгоголюбезномъ Калисти еспи холмскомъ и белзскомъ да пребудеть же непорушно подъ анафемою за што zde даи гсди намъ побыть и здравіе а по семь и детемъ нашимъ вѣчную памать аминь»⁶⁰.

Ім'я надавця другої з реконструйованих лаврівських грамот зберіг для нас вкладний запис на Євангелії поч. XVI ст.⁶¹: «В лѣтѣ: шѣаго Рож Хва асчв Сиа книга евгліе Новыи завѣт снисканѣемъ и трудомъ бголюбивого Василіа княза Любартовича воеводи⁶² перемыского, придана быст до монастыра Лавровского ѿ Лавра княза прапрадѣа его заложеного, іже ѿбшар пола межѣ Подлѣсками Ляшками Іатвигами и Хлиплами лежачій к сему монастыреви приате во богомолство во роды вѣчныи да не ѿдалено будет под анафемою»⁶³

Маргіналія виконана не від імені князя, а – від третьої особи⁶⁴. Попри недоречне датування (князь Любарт жив у 1330-1384 рр.)⁶⁵ та недолугу мовну редакцію все інше відповідає реаліям кінця XIV ст. Існування згаданого князя підтверджує Любецький синодик (XIII-XV ст.), де поминається «Князя Василя Перемишльського»⁶⁶. Яко поріднений із галицько-волинською династією (його прадідом по матері був Лев Данилович), князь Василь мав право здійснювати патронат над Лавровом. Цьому сприяла і посада воеводи Перемишля, давньої столиці князя Лева та центру Перемиського повіту, на терені якого була обитель. Перераховані села фігурують в документах XV ст. як давні⁶⁷. Термін “обшар” стає популярним наприкінці XIV ст. і саме на Перемищині. Його первісне значення – ґрунти, віддалені від основних володінь⁶⁸ – повністю відповідало нашій ситуації. Згадана земля розташована за 40 км. від Лаврова.

І в грамоті, і в записі фігурує великий князь Лавр. Низка посередніх даних дає право висунути гіпотезу про ідентичність його з великим князем литовським Войшелком (†1268), кумом Льва Даниловича. В зрілому віці охрестившись в Новагрудку, «иде Воише^Лкъ до Галича къ Данилови князю и Васи^Лкови хотя прїати мнишескыи чинь. Тог^Даже Воише^Лкъ кр^Сти Юрїа Львовича. Тоже пот^Ом иде в^П полониноу къ Григорїєви в монастыри и пострижеса в чер^Бньци. И бы^Свъ манастыри оу Григорїа три лѣта» (тобто продовж 1255-1257 рр. – І.М.). Потім князь «прїиде о^Па^Т в Новьгород^Окъ, и оучинись бѣ монастырь на рѣцѣ на Немнѣ межи Литвою и Новы^Мгор^Од^Ко^М и тоу живаше»⁶⁹. В Галицькому літописі відсутнє хрестильне та чернече імена Войшелка, точніше не локалізуються монастирі його духовного отця Григорія та власна обитель в Беларусі. Обителі «в полонині», то це, правдоподібно, Преображенська катедральна та лаврівська Онуфрїївська, знані в XVI-XVII ст. як «Спас в Горах»⁷¹, «Онуфрїй Горний»⁷². Натяк на монаше ім'я князя – Лавр, Лавриш – маємо в назвах українського (Лаврівського) та беларуського (Лавришівського біля Новагрудка⁷²) монастирів, напівлегендарних беларусько-литовських літописах першої половини XVI ст., в яких часто вигаданим особам приписувалися біографії реальних князів. За цими літописами, литовський князь Римонт «доростал лѣт своих, и отец его Троиден дал его для наученя языка руского до Льва Мстиславича, который заложил город во имя свое, Львов. И мешкаючи Римонту у князя Лва, навчился языку рускому, и сподобалася ему вера християнская и окрестился, и вразумел, иж тот свет ничего не есть, и отпустивши свет пострыгся у чернцы, и названо имя ему Лаврыш. И будучи у чернцох, пришол до дядка своего Наримонта и просил его, абы дал ему у Новгородском повете месцо на пуши подле реки Немна, где бы себе монастырь збудовати мел, и он ему допустил. И он себе там монастырь збудовал, и поставил напервеи церков святого Воскресения, и оттоле прозвано

Лаврышов монастырь. И будучи ему у монастыри, дядко его умрет, и панове литовскии и жимоитские взяли великим князем Троиденя». Згодом «чернец Лаврыш, по-литовски зовемый Римонт, а по-руски Василей... оставивши чин чернеческий», повернувся до світського життя⁷³.

Цей сюжет українського чи беларусько-литовського літопису історик XVII ст. Б. Зіморівч вплив у легенду про заснування Святоюрїївського монастиря у Львові. За нею, Василик, стрийко князя Лева, постригся в монахи і замешкав печеру на одній з гір. Згодом неподалік від яскині племінник збудував йому церкву та монастир. Для нас цікавим і те, що князь-чернець у Зіморівча зовнішністю нагадує св. Онуфрїя⁷⁴.

На користь ідентифікації згаданого у втраченій оригінальній грамоті Лавра з Войшелком говорять низка фактів. Насамперед його величання у грамоті «к^Назь великыи Лаверьъ», і водночас «нашъ (тобто родини князя Лева – І.М.) дадко». Ніхто з найближчої родини князя Лева такого титулу не уживав, тим більше – якийсь простий за походженням вихователь княжичів – «дядько»⁷⁵. Войшелк же 1264 р. став великим князем литовським. Чернець Лавр дійсно був прапрадідом⁷⁶ Василя Любартовича по батьківській лінії (князь Василь – його батько Любарт – дід Гедимін – прадід Пуквер (Будилид)⁷⁷ – прапрадід Войшелк. Ця грамота стала унікальним джерельним підтвердженням гіпотези походження Гедиміна з литовської, а не жемайтської династії-!). З іншого боку, фраза з втраченої грамоти кінця XIV ст. про надання Онуфрїївському монастиреві «оу б^Омольство, абы за насъ б^Га прошено, и за наша прѣдки, кому б^Гъ далъ оу той с^Той ц^Ркве быти» не мала жодного сенсу стосовно князя Лева. Ніхто з його предків не був похований у Лаврові. Натомість, ці слова прямо стосуються князя Василя Любартовича, прапрадід якого по-матері, Лев Данилович, тут спочив.

Перебуваючи три роки при архимандриті Григорїї в Преображенському та Онуфрїївському монастирях Войшелк-Лавр міг займатись вихованням свого похресника, який жив у недалекому Перемишлі. Тобто він міг буги йому опікуном .

Таким чином, проведений аналіз низки документів та матеріалів дозволяє висловити гіпотезу про існування Онуфрїївського монастиря вже в 1255 р. та про перебування в ньому відомого литовського князя Войшелка-Лавра. Фундація ж останнім для Лаврівської обители, правдоподібно, сталась у 1267 р. Саме тоді архимандрит Григорїй відвідував князя-монаха у Данилівській обителі біля Володимира⁷⁸.

¹ Зокрема, в першій половині XIV ст. був шанований у Чехії (Pesina J. Goticka nastenna malba v zemich ceskych. 1300-1350. – Praga, 1958. – S.222. – II.77)

² Православный Палестинский сборник. – С.-Петербург, 1899. – Вып.51. – С.32, 61, 90

³ Acta Sanctorum. Junii. – Antverpiae, 1698. – T.2. – P. 519

⁴ Poppe A. Gród Wolyń // Studia wczesnośredniowieczne. – 1959. – T.4; Греков И.Б. Восточная Европа и упадок Золо-

той Орды (на рубежі XIV-XV вв.). – Москва, 1975. – С.366

⁵Тихомиров М. Список русских городов дальних и ближних // Исторические записки. – Москва, 1952 – Т.40. – С.223, 224

⁶Греков И. Восточная Европа. – С.369-372, 377. Сталося це в день св. Пантелеймона 1145 р. Владика належав до прибічників князя Ізяслава Мстиславовича, діда Данила Галицького

⁷Барсуков Н. Источники русской агиографии. – С.-Петербург, 1882. – Стлб.416. Крім власне російських святих тут зафіксований лише один український – преподобний Онуфрій, мощі якого були в Антонієвій печері Києво-Печерської лаври

⁸Православный Палестинский сборник. – С.-Петербург, 1899. – Вып.51. – С. СХХVI; Антоний // Словарь книжников и книжности Древней Руси (XI – первая половина XIVв.). – Вып.1. – Ленинград, 1987. – С.39-40

⁹Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII в. у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т.123/124. – Львів, 1917. – С.46-47

¹⁰Encyklopedia kościelna. – Warszawa, 1891. – Т.7. – С.314-315

¹¹Allgemeine Deutsche Biografie. – Leipzig, 1880. – Т.11. – С.595. Encyklopedia Kościelna. – Warszawa. 1891. – Т.17. – С.314-315

¹²Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – Київ, 1984. – С.86. Бенедиктинці були відомі своєю толерантністю до православно-візантійської культури. Зокрема, при їхньому монастирі над озером Балатон в Угорщині з середини XI ст. діяв український скит св. Миколая (Szekely G. Węgierskie symbole państwowe w dobie średniowiecza, ich związki z Bizancjum oraz wartości ideowe // Kwartalnik Historyczny. – 1989. – R.95. – С.28). З цим чином, славним своєю діяльністю на ниві письменства, слід пов'язувати шедевр українського книгописання Городищенський Апостол XII ст. (в ньому крім переважаючого кириличного тексту є латинські та глаголичні вставки та примітки).

¹³Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське. – С.86

¹⁴Пор.: монету Гайнріха Лева (з Suhle A. Deutsche Münz und Geldgeschichte von den Anfängen bis zum 15. Jahrhundert. – Berlin, 1968. – S.83, 91, 92) та давнє зображення герба Львова на с. 25 цього збірника

¹⁵Рудницький С. Руські землі при кінці XV в. // ЗНТШ. – Львів, 1899. – Т.31/32. – С.7-17

¹⁶Сулик Р. Монастирі на Стрийщині від найдавніших часів // В своїй хаті своя правда: Сторінка історії Стрия. – Стрий, 1992. – С.22

¹⁷Wyrostek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej. – Kraków, 1932. – С.31.

¹⁸Zbiór dokumentów małopolskich. – Wrocław, 1969. – Cz.3. – С.85; Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Киев, 1883. – Т.1. – С.300

¹⁹Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині: Спроба каталогу // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.5. – С.49

²⁰Там само. – С.58. Див. також: Мицько І. Монастирські пом'яники про походження ктитора Унівського монастиря князя Федора Любартовича // Лавра. – Львів, 1998. – Ч.2. – С.51-53

²¹Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів та матеріалів. – Київ, 1986. – С.24

²²Григорьев А. Устав 1488 г. Яблочинского Свято-Онуфриевского монастыря в Холмской губернии // Русский филологический вестник. – 1913. – Т.70. – №4. – С.441-445

²³Архив Юго-Западной России. – Ч.1. – Т.1. – С.320; Українські грамоти XV ст. – Київ, 1965. – С.40

²⁴Там само. – С.373; [Пункевич С.] Описание докумен-

тов Архива западнорусских униатских митрополитов. – С.-Петербург, 1895. – Т.1. – С.35

²⁵Анфологон. – Київ, 1619. – С.927

²⁶Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1878. – Т.7. – С.50

²⁷Акты Западной Руси. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – С.57

²⁸Климов С. М. Онуфрей. – Львов, 1996. – С. 12 (з посиленням на монастирський інвентар 1828 р., який зберігається у Російському державному історичному архіві. – Ф. – 823. – Оп.2. – Спр. 3157. – Арк.40)

²⁹Девятисотлетие православия на Волини. – Почаев, 1892. – С.589 (записаний поряд з Ольгердом та його синами Володимиром, Олександром, Іваном та Костянтином)

³⁰Грамоти XIV ст. / Упор. М.М.Пешак. – Київ, 1974. – С.139; Хорошкевич А. Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века. – Москва, 1980. – С.135-136; Семен Лугвень в 1392-1394 pp. був намісником у Полацку (Maciejowska W. Dzieje ziemi Polockiej w czasach Witolda (1385-1430) // Ateneum Wilenskie.-Wilno, 1933.- R.8. – С.48-49)

³¹Краснянский В. Г. Мстислав // Записки Северо-Западного отделения Русского географического общества. – Вильна, 1912. – Кн.3. – С.120-121.

³²Лазарев В.Н. Андрей Рублев и его время. – Москва, 1966. – Лл.109

³³Лазарев В.Н. Искусство Новгорода. – Москва, 1947. – Лл.124

³⁴Древняя российская вифлиотека. – Москва, 1788. – Ч.2. – С.347, 348

³⁵Зверинский В.В. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи с библиографическими указателями. – С.-Петербург, 1897. – Т.3. – С.202

³⁶Голубець М. Лаврів: Історично-археологічна студія // Записки Чину Святого Василя Великого. – Жовква, 1926. – Т.2. – Вип.1/2. – С.56-57

³⁷Kozak E. Die Inschriften aus Bukowina. – Wien, 1903. – S.129-130

³⁸Голубець М. Лаврів. – С.57

³⁹Вздорнов Г. Исследования о Киевской Псалтыри. – Москва, 1978. – С.130

⁴⁰Rózycka-Bryżek A. Bizantyno-ruskie malowidła w kaplicy zamku lubelskiego. – Warszawa, 1983. – С.107

⁴¹Свенціцький І. Іконопись Галицької України. – Львів, 1928. – С.35-37

⁴²Рожко М. Карпатські шляхи та їх оборона // Український історичний журнал. – Київ, 1990. – №10. – С.96; Його ж. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996. – С.179-181

⁴³Перебіг подій та явищ в ті часи часто пов'язувався з покровительством конкретних святих. Так, автор Галицького літопису згадуючи видатну перемогу 17 серпня 1245р. військ князя Данила Романовича над угорцями під Ярославом відзначає: «ави^ж Бъ милостею своєю. И дасть побѣдоу Данилоу, на канѡ^н великомчкоу Фрола и Лавра» (Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990. – С.340). На честь такої вікопомної перемоги міг бути побудований храм чи монастир (рідкісний за патроцінімумом храм в честь св. Флора и Лавра відомий на Перемищині в с. Кульчицях). До речі, польські князі Лешко і Конрад фондували у краківському соборі вівтар св. Гервасія і Протасія, бо саме в день їх празника полякам вдалось вбити у 1205 р. Галицько-Волинського князя Романа Мстиславовича

⁴⁴У 1307 р. згадується галицька «великья лаври Пе-

речесния Богородице» (Національний музей у Львові. – Ркк 48. – Арк.306). Зустрічаємо такий термін і на Волині: у 1538 р. згадується «обитель велика Лавры Дермани» (Перетц В. И. Отчет об экскурсии Семинария русской филологии в Житомир 21-26 октября 1910 г. // Университетские известия. – Киев, 1911. – №10. – С.108), у 1581 р. Дорогобузький «великая Лавры манастырь по имени Успения» (Никольский Н. К. Описание рукописей, хранящихся в Архиве святейшего правительствующего Синода. – С.-Петербург, 1904. – Т.1. – С.11). Однак прості галичани в XVII ст. вже не розуміли значення цього терміну і тлумачили виникнення назви київського храму так: «Там в Росіи є велике таке місто Київ і там є найвища на цілий світ церква і називає ці Лавра, бо той майстер, що її поставив, називав сі Лавро» (Гнатюк В. До коляди про св. Софію в Києві // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1907. – Т.79. – С.157)

⁴⁵ Згаданий у підтвердній грамоті короля на маєстності Перемиської єпископії (Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1878. – Т.7. – С.51)

⁴⁶ Розов В. Українські. – С.98. Були тут Петро та Васко Богдановичі, по материнській лінії споріднені з галицько-волинською династією

⁴⁷ У сусідньому Преображенському монастирі зберігалась копія XV ст. Євагелія апракос 1301 р., яке переписав «многгрѣшный мнихъ Василько... князоу Львоу Даниловичю... почяхъ... писати в лето 6807 месяца августа... 19 день а коньчях є в лето 6809 месяца марта въ 16 день...» (Шепкина М. Славяно-русские рукописи XIII-XVII вв. Научной б-ки им. М.Горького Московского госуниверситета: Описание. – Москва, 1964. – С.86). Цей факт посередньо може свідчити на користь достовірності традиції про постриження князя Лева в ченці. В Україні побутував звичай приймати схиму на смертному одрі. Можливо, мав чернече ім'я Онуфрій, згадане (*унікальний випадок для наших синодиків! – І. М.*) у його поминанні. Див. С.15

⁴⁸ Pruszcz P. – H. Forteca monarchów. – Kraków, 1662. – S.99

⁴⁹ Stebelski I. Dwa wielki swiatła...Z chronologią i prydatkiem. Przydatek do Chronologii. Geneologia X.X.Ostrogskich. – Lwów, 1783. – Т.3. – S.47-59. Наведена тут характеристика князя Лева схожа до характеристики князя Войшелка в Галицькому літописі, про що йтиметься згодом.

⁵⁰ (Лукань) Роман, ерм. Могила князя Лева й Лаврівський некрополь // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.3. – С.41-42

⁵¹ Немало грошей записали українським монастирям та церквам (Львівська наукова б-ка ім. В. Стефаника НАНУ. – В.Р. – М.В.1261. – Арк..72; АСП. – 103. – Арк.12; АСП – 118. – Арк.2 зв, 3)

⁵² Згадаймо панегірик на смерть Сильвестра Косова, де тлумачиться символіка одного з елементів його родинного гербу – льва в гратах (Гербы і трены при гробѣ и трунѣ Сильвестра Косова, архієпископа і митрополита кievського. – Київ, 1658 // Українська поезія : Середина XVII ст. – Київ, 1992. – С.73-77)

⁵³ На це вказує портрет батька воєводи – Петра Петричайка – гетьмана і великого дворника при молдовському воєводі Василе Лупу (Голубець М. Лаврів. – С.56). Намальований він у княжій мітрі, однією рукою тримав меч, іншою оперався на щит, де був герб Галицько-Волинського князівства – лев на синьому полі. Тим самим декларувалась родинна пов'язаність Петричайків із династією Левовичів.

⁵⁴ Петрушевич А. О галицких єпископах со времени учредения Галицкой епархии даже до конца XIII ст. // Га-

лицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – Вип.2. – С.168-170

⁵⁵ Можливо, її виникнення пов'язане з загарбанням сусідами-шляхтичами монастирських лісів

⁵⁶ Згаданий у поминанні князя Лева, вписаному до Унівського суботника (Мицько І. Історія Святоуспенської лаври в Уневі. – Львів, 1998 – С. 11)

⁵⁷ «Владика Ларивунь» підписав оригінальну грамоту 1366 р. (Розов В. Українські грамоти. – Київ, 1928. – Т.1. – С.12)

⁵⁸ Правдоподібно хтось з Рюриковичів, бо серед Гедиміновичів князь Ярослав у середині XIV ст. невідомий.

⁵⁹ У 1385 р. якийсь «Waskone in episcopum electo Ruthenorum» серед інших підтверджував дарунок перемиській латинській катедрі села Пнікута поблизу Хліплян (Добрянський А. История епископов... – Львов, 1893. – С.14). Від 1391 р. (Zbiór dokumentów małopolskich – Wrocław, 1974. – Т.6. – S.89 – 90) фігурує в перемиських документах шляхтич Васко Богданович, по жіночій лінії споріднений з галицькою династією

⁶⁰ Грамоти XIV ст. – Київ, 1974. – С.54

⁶¹ Так датують його польські дослідники (Sztuka iluminacji grafiki cerkiewnej. Katalog wystawy 1996. – Warszawa, B-ka Narodowa, 1996. – S.46), пов'язуючи запис з особою князя Василя Михайловича Сангушка (†бл.1558). Хоч Сангушки і традиційно вважались потомками Любарта, однак цей діяч Великого князівства Литовського не мав жодного відношення до земель Польського Королівства.

⁶² Посада воєводи в Перемишлі відома ще в 1448 р. Див.: Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1883. – Т.12. – S.272

⁶³ Національна б-ка у Варшаві. – ВН. – Акс. 2652. – Арк. 21 зв.22. Висловлюю подяку за скопіювання для мене цього запису п. Марті Боянівській. Найдавніша виявлена мною документальна згадка про монастирський ґрунт коло Хліплів походить з 1611 р. (Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.13. – Оп.1. – Спр.73. – С.279-281)

⁶⁴ Відомі випадки, коли при копіюванні рукописів повторювались оригінальні вихідні дані першовзору, дослівно або в новій редакції, з доданням реальної дати. Так, на скопійованій книзі, створеній за життя князя Володимира Васильковича (†1288), дописано 1492 рік (Срезневский И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках // Сборник Отделения русского языка и словесности РАН. – С.-Петербург, 1867. – Т.1. – Кн.6 – 9. – С.37-38)

⁶⁵ Однак саме це посередньо підтверджує оригінальність використаного фальсифікатором джерела

⁶⁶ Після «Князя Іоана Любартовича, княгини его Маріи» та «Князя Іоана Михайловича Трубецкого» (Зотов Р.В. О черниговских князях по Любецкому синодику и о Черниговском княжестве в татарское время. – С.-Петербург, 1892. – С.167). Синодик зберігся в копії початку XVIII ст.

⁶⁷ Зокрема, Хліпляни були власністю Хліплі Шульжица, який разом з братом Захарією у 1366 р. продав сусіднє село Пнікут (Розов В. Українські. – С.10, 12)

⁶⁸ Słownik staropolski. – Wrocław, 1967. – Т.5. – S.387-389.

⁶⁹ Староруські. – С.362

⁷⁰ Вестник Западной России. – Вильна, 1865. – Т.1. – Кн.1. – С.88. На монастирській землі у XVI ст. згадується «потокъ зовемый поустьнъ сватого» (Петрушевич А. О галицких. – С. 160), який можна пов'язувати з архимандритом Григорієм. Галицький літопис так його характеризує: «баше члѣк сѣть, якоЖ не быс пред ниМ и по неМ не бждеТ» (Староруські. – С. 362). Про обитель, як важливий військово-стратегічний об'єкт див.: Рожко М. Про

деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.1. – С. 42-44.

⁷¹ Голубець М. Лаврів. – С.44. «Monasterz Swietego Onofra...ktory lezy za starym Samborem w gorach» (Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.13. – Оп.1. – Спр.73. – С.279; 1611 р.)

⁷² Лавришівському монастиреві з храмами Богородиці та Миколая зробили надання великий князь Михайло Гедимінович († бл.1360), Дмитро Ольгердович (†1404), Олександр Володимирович (†1454) (Шапов Я.Н. Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. – Москва, 1976. – Т.1. – С.78-85)

⁷³ Летописи белорусско-литовские // Полное собрание русских летописей. – Москва, 1980. – Т.35. – С.94, 370, 434-435, 488-489

⁷⁴ Крип'якевич І, Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу // Лавра. – 1999. – Ч.5. – С.54.

⁷⁵ Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.). – Москва, 1990. – Т.3. – С.173, 174. Цей термін, до речі фігурує і в цитованому фрагменті беларусько-литовського літопису, правда, вже в традиційному значенні. З Галицького літопису знаємо про дядька Мирослава, вихователя малого Данила Романовича; вочевидь, його сина, довірену особу Льва Даниловича – Семена Дядьковича (Літопис руський. – С.370, 372-376, 384-386, 388-391, 448). Можливо, від них походить відома галицька боярська родина Дядьковичів (Розов В. Українські. – С.25-26, 69-70)

⁷⁶ Наведений тут термін прапрадід, який констатує дійсну філіацію, в інших відомих документах не зустрічається. Зафіксовано лише термін прадід, яким позначався батько діда чи взагалі далекий предок

⁷⁷ Див. Пашуто В. Т. Образование Литовского государства. – Москва, 1959. – С.492-493

⁷⁸ Літопис руський. – С.427

ПОЧИТАННЯ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА В ДАВНІЙ УКРАЇНІ

Мета цієї розвідки – в загальних рисах відповісти на питання: серед яких верств українського суспільства і за допомогою яких засобів підтримувалась пам'ять про хрестителя України?

До створення культу Володимира Святославовича († 1015) багато спричинилися його сини і наступники на київському столі. Вже саме влаштування поховання батька і матері Анни в саркофазі посередині Десятинної церкви «вказує на підготовку їх релігійного вшанування»¹. Бо саме в такому місці погребались у візантійських храмах мощі святих або тих, кого планувалось канонізувати. Без сумніву, Ярослав Мудрий був ініціатором створення Київським митрополитом Іларіоном² «Слова про закон і благодать» – «похвали кагану нашому Володимеру». Цей видатний твір давньої української літератури був виголошений автором над могилою князя в день річниці його смерті, 15 липня 1049 р., в присутності сина та його сім'ї. Без сумніву з таких же міркувань Ярослав Володимирович назвав свого старшого сина Володимиром. А після його смерті він же передав ім'я невдовзі народженому онукові³. Володимир Мономах «дѣдомъ своимъ Ярославоу бл҃г҃внымъ славнымъ наречѣнь въ крщніи Василии русьскимъ именемъ Володимирь»⁴. У другій половині того ж століття монах Яків написав похвальне слово Володиміру та його житіє⁵. Всі ці заходи свідчать про підготування процесу канонізації. Однак він тоді так і не був здійснений. Вважається, що цьому перешкодили дві обставини: небажання Константинопольського патріархату проголосити святим негрека та відсутність чуд над могилою Володимира.

Посередні дані, на думку деяких вчених, свідчать, що канонізація відбулась між 1283 р. та 1305 р.⁶ Сталося це, правдоподібно, на Київському соборі 1284 р.

і могло бути вимушеною поступкою Константинополя взамін за прийняття руськими церковними та світськими елітами митрополитом грека Максима. З чисто суб'єктивних міркувань канонізації свого небесного покровителя міг сприяти Володимир-Іван Василькович, князь на Володимирі. На зламі XIII ст. та XIV ст. створюється нова редакція твору чорноризця Якова. До нього долучається «Похвала княгині Ольги, како крестися и добре поживе по заповеде господни». Новопостала пам'ятка отримала таку назву: «Память и похвала князю рускому Володимеру, како крестися Володимер и дети своя крести и всю землю Русскую от конца и до конца, и како крестися баба Володимерова Олга преже Володимира»⁷.

Першим і єдиним для давніх часів храмом на честь св. Володимира стала церква, зведена 1311 р. в Новгороді⁸. На терені України, правдоподібно, Святоволодимирські храми знані як Святовасилівські.

Треба підкреслити, що у випадку з українським святим, той мав не різні імені, а дві форми одного. Тому згодом угорський король Іштван у 1271 р. величатиме князя Володимира-Івана Васильковича «Васильком сином Василька»⁹. Колишній сербський король Стефан Драгутин десь у 1284-1289 рр., згадуючи про «свого любимого приятеля князя Василя»¹⁰, мав на увазі саме цього волинського володаря. Князь Володимир Ольгердович поминається у синодику молдовського Бистрицького монастиря як Василій¹¹. Ця традиція простежується і серед Борисів і Глібів (відповідно Романів та Давидів). Так, зокрема, литовсько-український князь Гліб-Наримунт виступає в латиномовних документах як Давид¹². Аналогічно іменувався і польський святий Войцех (Адальберт).

Принаймні, у Володимирі саме наприкінці XIII ст.

зводиться ротонда св. Василя. Через сто років син князя Ольгерда, фундуєчи давній храм в Овручі, підкреслює: «мы Василей Володымер... придал есмо на церковь Светого Великого Василя»¹³. Наголошення на патроні храму – «великому», тобто східному святому – можливо, натякає на існування церков на честь – «меншого», українського святого.

Популярність імені у династії Рюриковичів у різні періоди була різною. За приблизними даними¹⁴, в XI ст. його носили 3 князичі, XII ст. – 19, XIII ст. – 8, XIV ст. – 5, XV ст. – 5, XVI ст. – 3¹⁵. Натомість, коли до складу Литовської держави увійшов Київ¹⁶, князь Ольгерд Гедимінович надав таке ім'я своєму синові. Він же згодом і наділив його тамтешнім князівством¹⁷. Правдоподібно, претензіями на київський стіл можна пояснити вибір невдовзі, у 1353 р., такого ж небесного патрона внукові масковського князя Івана Каліти¹⁸. До речі, останнє посередньо підтверджується замовленням вже самим Владіміром Андресвічем славнозвісного Псалтиря 1397 р. саме у Києві (факт, очевидно, навмисно, не помічений «вздорним дослідником» Г. Вздорнавим¹⁹).

Герб
Володимира Ольгердовича
(на київських монетах)

Герб
Оленька Володимировича
(на печатці)

Велика шана Володимира Ольгердовича до свого покровителя, на мій погляд, проявилась у його гербі, успадкованому синами та внуками²⁰. Про вигляд цього знаку знаємо зі збережених київських монет. Взявши за зразок західноєвропейські денарії, на яких відтворювалися відомі соборні храми, цей литовсько-український князь скомпонував свій герб наступним чином: в центрі схематичного зображення побудованої св. Володимиром Десятинної церкви помістив схематичне зображення могили-саркофагу хрестителя Русі.

Володимир Ольгердович та його нащадки багато спричинились до відновлення колишньої слави «матері городів руських». То ж не дивно, що у XV ст. в Києві, в оточенні когось з Володимировичів «виникає місцева патріотична парафраза жанру величання князю Володиміру»²¹. Загалом же, судячи з синодиків, а згодом і метрикальних книг, окрім декількох князівських родів, ім'я Володимир так і не здобуло популярності в Україні. Цікаво, що останній по чоловічій лінії представник роду князів Острозьких католик Януш назвав свого єдиного сина Яном-Володимиром, вочевидь, маючи щодо нього далекосяжні династично-політичні плани²².

Називати дітей на честь святого почали знову, і то різні верстви населення, аж з другої половини XIX ст.

Із зростанням національної свідомості в XVI ст. зростає зацікавлення власною історією і водночас особю св. Володимира – хрестителя українського народу. До цього також спричинилася міжконфесійна боротьба та навколоунійні змагання. Наприкінці століття відомі вже три самостійні варіанти його житія, зокрема, й українською мовою; певні відмінності має список житія, виявлений у XIX ст. біля Старого Самбора²³. Можливо, його виникнення пов'язане з особю Перемисько-Самбірського владика Антонія Радилівського (1549-1581), відомого релігійно-культурного діяча, званого книжника²⁴.

Авторитетом святого Володимира на українських та беларуських землях Речі Посполитої спробували скористатись у своїй пропаганді протестанти-антиринітарії. Правдоподібно, колишній віцебський дякон, добрий знавець традиційної руської писемності Андрей Калодінській підробляє бл. 1567 р. т. з. Лист Івана Смери Половця до великого князя Володимира²⁵. Зміст цієї сфальсифікованої пам'ятки наступний. Автор послання, лікар і ритор при князеві Володимирі, нібито в 980 р. був висланий до Греції для вивчення християнської віри та звичаїв. Прикро вражений багатством більшості тамтешніх мешканців та їх храмів, він замешкав серед інших греків-християн, людей простих у побуті і в церковних обрядах. Серед них Іван Смера Половець і залишився, коли Володимир прийняв християнство від «розкошних греків».

Для надання подробиці історичної вірогідності її виявлення пов'язали з Преображенським катедральним монастирем (поблизу сучасного Старого Самбора): начебто тут віднайшовся текст листа, вибитий на 12 мідних таблицях. Розташована на Перемишльщині, тобто на терені володінь князя Лева Даниловича, обитель належала до найдавніших та найславніших на Підгір'ї і посередньо була пов'язана з історією християнізації України. В ній, або ж в сусідній філіальній Святооунфріївській Лаврівській обителі, упокоївся князь Лев, потомок Володимира Святославовича. Обидві мали фундаційні грамоти, які розпочинались словами: «А се на князь Левъ снъ корола Данила сгдавшиса ємо с нашими бояры, яко прадѣдъ нашъ, Црь вїєликий Володымеръ...»²⁶. У втраченій частині настінного розпису храму в Лаврові могло бути навіть зображення київського самодержця²⁷.

В оточенні Володимира Святославовича така особа, як Іван Смера Половчанин²⁸, невідома. Натомість, особливо приближеним до іншого великого князя київського – Володимира Ольгердовича – виступає Іван Половець зі Сквири²⁹. Його фальсифікатори обрали собі за прототип автора послання, перелицювавши на прізвище назву одного з його маєтків (Сквира – Смера). В історії роду Івана Половця були моменти, на перший погляд, близькі до ідеї послання та його історичного підґрунтя. За сімейною традицією Половці-Рожновські походили від сина половецького хана Тугорхана-Каримана. Останньому великий князь Воло-

димир (однак не Святославович, а Мономах – І. М.) надав на Київщині маєтності. Осівши, Кариман покинув поганство та прийнявши християнську віру прибрав ім'я Лев. У 1381 р. Володимир Ольгердович підтвердив «Юрію Івановичу (так – І.М.) зі Сквира» право володіння давніми маєтностями роду, зокрема, на землю «Святошицку, яко предок его тримав Роман..., отдели предковскій Сквирскій, яко предок его Тугоркань Каримань (тримань-? – І.М.)» одержав³⁰. То й таки князь передав навіть свою резиденцію, «при Києвъ дворь нашъ Володымерку»³¹.

Окрім житій, які функціонували насамперед в церковно-культурному середовищі, про Володимира Святославовича багато говориться і в світському творі – літописі «Повісті временних літ» та похідних від нього. Разом з іншими українськими літописами (Київським, Галицько-Волинським) у т. зв. Літописі руському, «Повість» побутувала серед освічених верств українського народу.

Наприкінці XVI ст. – на початку XVII ст. наші літописи почали використовуватись у перших вітчизняних учбових закладах середнього та вищого типу. Курси вітчизняної історії викладались у Острозькій слов'яно-греко-латинській академії (1576-1636)³². При дворі її засновника та мецената, потомка Володимира Великого князя Костянтина-Василя Острозького зберігався один із списків літопису³³. У вірші-панегирику магнатові до першої в світі повної друкованої Біблії на церковнослов'янській мові (Остріг, 1581), Герасим Смотрицький згадує «Прежде бо Великій Владимир крещением просвѣтил, всю землю русскую благоразуміем освѣтил»³⁴.

Те ж саме можна сказати і про школу Львівського Ставропігійського братства. У шкільному статуті 1586 р. планувалось, що вчителі викладатимуть і «от гисториков»³⁵. Через три роки на прохання братчиків Константинопольський патріарх Єремія дозволив Ставропігії серед інших видань друкувати і «хроніки сиріч літописці»³⁶. В інвентарях її бібліотеки за 1611 р. та 1619 р. зафіксована «кройничка русская малая» та «кройничка писаная на осмерині»³⁷. Її є всі підстави ідентифікувати зі збереженим донині т.з.Збірником історичним кінця XVI ст.³⁸, до складу якого входить український переклад польської хроніки М. Бельського, доповнений певними сюжетами з «Повісті временних літ»³⁹. Надійшов він до книгозбірні після 1601 р.⁴⁰, правдоподібно, від знаного братчика Юрка Рогатинця († 1605) або ж Івана Борецького, вчителя тамтешньої школи у 1604 р.⁴¹ На сторінках книги збереглися записи двох відомих діячів української культури. Гравер Василь Ушакевич, який «був прийнятий в школу... дидакалом для навчання малих дітей і церковному співу, і церковного читання»⁴², залишив на березі книги наступні слова: «Васил писал рок бож „а̀х̀ξε»⁴³. Пізніше залишив свій автограф член Ставропігійського братства, бібліофіл⁴⁴: «Ту Петру Koss. Петра Kossъ. A(nn) ab Orbe 7242 A(nn)o Xti 1735»⁴⁵.

Вивчали «Повість временних літ» і студенти Києво-Могилянської академії⁴⁶.

Правдоподібно, найдавніші українські літописи були і в знаних уніатських учбових закладах – Володимирській та Холмській прикатедральних школах⁴⁷. Їх мали відомі греко-католицькі єрархи та діячі освіти Яків Суша⁴⁸ та Лев Кишка⁴⁹.

Такі історичні твори зберігались у монастирських книгозбірнях: Києво-Печерської лаври, можливо, волинських обителів – Зимненської, Жидичинської, Дерманської, галицьких – Преображенської біля Самбора та Унівської. Достовірно відомо про побутування списку Київського літопису в Угорницькому монастирі на Покутті (заснованому відомим анахоретом Йовом (Княгиницьким)⁵⁰. Передати його сюди міг Захарія (Копистенський)⁵¹.

«Повість временних літ», з описом життя св. Володимира, була в Задарівському монастирі на Поділлі (в складі т. зв. Хлебніковського списку Літопису руського). У намісника обителів отця Устецького її взяв і не повернув Вітольд Мароца⁵². Останній протягом 1610-1620 рр.⁵³ займав посаду логофета, тобто керівника уряду при молдовському воєводі. В 1613-1614 рр.⁵⁴ Мароца перебував в Україні, в містечку Усті поблизу Задарівського монастиря. Тут жила вдова молдовського воєводи Домна (Єлизавета), бували її доньки Катерина, Марія, Ірина та їх чоловіки, відомі українські шляхтичі С. Корецький, С. Потоцький, М. Вишневецький. Чи логофет позичив книгу для себе чи для когось – невідомо. Можна лише констатувати, що серед молдовських еліт саме в цей час проявляється значне зацікавлення пам'ятками літописання. Так попередній логофет, Лука Строїч, тісно пов'язаний з Львівським Ставропігійським братством, ще в 1597 р. мав у себе якусь «волосяку хроніку»⁵⁵. Натомість в часи перебування Мароци в Україні орендарем Рогатинського староства, членом Ставропігійського братства був колишній великий дворник воєводи Нестор Уреке⁵⁶. Його син, відомий пізніше молдовський літописець, Григоре Уреке тоді, правдоподібно, навчався в Ставропігійській школі.

Згодом Хлебніковський список потрапив до Києво-Печерської лаври.

Т. зв. Пагодінський список був виготовлений 1621 р. для Стефана Четвертинського (у його подільській маєтності Животові)⁵⁷. Як говорили про князя сучасники, був він «патріотом, милував правду і справедливість, був прихильний до монашества..., нарешті, що рідко зустрічалось – добре знався на всіх літописах»⁵⁸. Посередньо до виникнення цього рукопису спричинилась родинна пов'язаність князя Четвертинського зі св. Володимиром.

У другому десятилітті XVII ст. Київ відновлює свою провідну роль в українському політичному та культурному житті; знову поступово стає, хоч і неофіційно, столицею. Закономірно постало питання про можливих провідників нації. Певні українські кола бачила одного з них в особі Стефана Четвертинського. З точ-

ки зору середньовічної легітимності він вигідно вирізнявся саме як потомок св. Володимира (на той час, до речі, жодною із сусідніх держав не правив рід, який виводився б із Х ст., та ще й від святого⁵⁹). Саме для утвердження такої думки в суспільстві і була створена Пагодінська копія Літопису руського та написана ерм. Захарією (Копистенським) присвята С. Четвертинському до друкованих «Бесід Іоанна Златоустого на 14 послань апостола Павла» (Київ, 1623). Їх метою було – на підставі літописців та традиції – довести законність і моральне право Четвертинських здійснювати патронат над відроджуваною українською столицею і всім народом. Бо «родъ Четвертенскихъ есть родъ княжатскій і же есть власною кровью, родом и потомком оных монархов росскихъ от Володімера которій крстиль росскій народ и от Мономаха»⁶⁰.

Копія вже Пагодінського списку, виконана латинськими літерами в XVIII ст., належала Ювеналію Осцімовичу (Усцімовичу). Був він ченцем невстановленого монастиря Литовської провінції ЧСВВ⁶¹. Після його смерті в 1778 р. рукопис перейшов до князів Четвертинських⁶².

Про життя і діяльність Володимира Святославовича йшлося і в чисельних списках Густинського літопису (між 1621-1634 рр.)⁶³, двох редакцій Українського хронографа (30-40-і рр. XVII ст.)⁶⁴, «Хроніки» Феодосія Сафоновича (1670-і рр.)⁶⁵. Не міг оминати особу хрестителя Русі автор українського перекладу польської «Хроніки» Мацея Стрийковського, здійсненого в 1610-х рр. XVII ст.

Святий Володимир присутній в переказах та легендах українських міст. Так, купець М. Груневег, відвідуючи Київ 1584 р., записує почуте про нього у своїх подорожніх нотатках⁶⁶.

Освічене польське та німецьке населення Речі Посполитої про українського святого дізнавалось здебільшого з друкованих творів, присвячених історії Польщі та Литви, насамперед, написаних Меховітою, М. Кромером, Я. Длугошом, М. Стрийковським, М. та Й. Бельськими, Г. Гваньїні; історії церкви (передусім, Ц. Баронія); з розповідей про походження таких чудотворних ікон Богородиці (раніше українських), як Ченстоховська і т. зв. львівська «домініканська»; «Хроніки Львова» польського історика XVII ст. Б. Зіморівіча⁶⁷; книжок з геральдики.

Широкі верстви українського народу продовж століть знали про святого з рукописних, а згодом і друкованих церковних книжок, насамперед літургічних. Вже в першому виданні Києво-Печерської друкарні – Часослові 1616 р. – серед тропарів і кондаків на честь українських святих бачимо такі і на прославу св. Володимира. Друге видання – виконаний на високому філологічному і поліграфічному рівні Анфологійон 1619 р. – має службу святому, його графічний портрет. Служба Володимиру входить до аналогічних стародрукованих українських, беларуських та расійських видань, інших літургічних книг. Чотири рази продовж XVII ст. Київ-

ська та Унівська друкарні випускають Житіє св. Володимира⁶⁸. Лазар Баранович до своїх «Труб словес проповідних» (Київ, 1674) включив «Слово на честь св. Володимира». Початкам нашої церковної історії приділена увага і в «Синописі», що продовж XVII ст. п'ять разів видавався у Києві.

Неписьменні люди у давні часи знали про хрестителя Русі з різних легенд (як, приміром, про місто Володимир побіч пізнішого Унівського монастиря⁶⁹) та епічних творів, які з уст в уста передавались від покоління до покоління. Останні до нас не дійшли в оригінальних варіантах, збереглись лише в Расії, де трансформувались у т. з. билини⁷⁰. У більшості з них обов'язково згадується великий князь київський Володимир Святославович.

Протягом багатьох століть поспіль українці вшановували і вшановують пам'ять святого Володимира. Особливо урочисто відбувається це щороку у день його празника, який за церковним календарем припадає на 15 липня.

¹ Поппэ А. В. Становление почитания Владимира Великого // Спорные вопросы отечественной истории XI-XVIII вв.: Тезисы докладов и сообщений Первых чтений, посвященных памяти А. А. Зимины. – Москва, 1990. – С.228; Див. також: Малышевский И.И. Когда и где впервые уставлено празднование памяти св. Владимира 15 июля? // Труды Киевской духовной академии. – 1882. – Ч.1. – С.45 – 69; Голубинский Е. История Русской Церкви. – Москва, 1901. – Т.1. – С.186; Голубинский Е. История канонизации святых в русской церкви. – Москва, 1903. – С.63-64;

² Розов Н. Н. Иларион // Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. I. (XI-I пол.XIV вв.). – Ленинград, 1987. – С.288-290

³ У Київському літописі після запису про смерть Володимира Ярославовича 1052 р. відразу йде запис про народження 1053 р. дитини (Володимира) у Всеволода, улюбленого сина Ярослава Мудрого (Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Леонід Махновець. – Київ, 1989. – С. 97-98)

⁴ Літопис Руський. – С.454, 455

⁵ Фет Е. А. Память и похвала князю Владимиру // Словарь. – С.288-290

⁶ Поппэ А. В. Становление. – С.230

⁷ Фет Е. А. Память. – С.288-289; Поппэ А. В. Становление. – С.231

⁸ Малышевский И. Когда. – С.50

⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т.3. – С.98

¹⁰ Радојичић Ђ. Јужнословенско-руске културне везе до почетка XVIII ст. // Зборник Матице Српске за књижевност и језик. – 1965. – Кн.13. – №2. – С.279-280

¹¹ Bogdan D. Pomelnicul manastirti Bistrita. – Bucuresti, 1940. – P.74

¹² Puzyna J. Narymunt Gedyminowycz // Miesięcznik heraldyczny. – Lwów, 1930. – R.9. – S.4-6

¹³ Фундаційний запис відомий з копії, у складі грамоти 1551р. (Грамоты Великого княжества Литовского с 1390 по 1569 г. – Киев, 1868. – С. 74), укладачі якої, правдоподібно, помилково друге ім'я відчитали як патронім – «Володымерович»

¹⁴ Здебільшого є лише відомості про роки смерті дорослих за віком княжичів.

¹⁵ За кн.: Войтович Л. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів. – Львів, 1993

¹⁶ Старшого сина Ольгерд назвав Андрієм (в чому можна вбачати алюзію до легенди про перебування апостола Андрія на київських горах), іншого сина – Костянтином і одну доньку – Оленою (тут слід вбачати натяк на візантійського імператора, який увів християнство, та його матір, відому святю)

¹⁷ Правдоподібно, він отримав це право через поріднення (через бабу, матір чи дружину) з київською чи путивльською династією.

¹⁸ Борисов Н.С. Русская церковь в политической борьбе XIV-XV веков. – Москва, 1986. – С.123

¹⁹ Вздорнов Г. Исследование о Киевской Псалтыри. – Москва, 1978. – С.21

²⁰ Кочубовський Г. Знак-герб київських князів в XIV-XV ст. // III-я наукова геральдична конференція. – Львів, 1993. – С.40-42

²¹ Ясиновський Ю. / Відгук на виступ Цалай-Якименко О. Унія і музичне бароко // Берестейська унія і українська культура XVII ст. – Львів, 1996. – Т.3. – С.109

²² Wolff J. Kniazowie litewsko-ruscy od konca XIV w. – Warszawa, 1895. – S.357

²³ На це, в контексті т. зв. Листа Івана Смери, звернув мені увагу ще в 1984 р масковський дослідник Михайл Дмитрієв.

²⁴ Муско І. Przyczynki do historii religijnej w Przemyskim w XVI wieku Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 1994. – Т.2. – С.63

²⁵ Детальніше про цю пам'ятку див.: Муско І. Przyczynki. – S.61-68

²⁶ Петрушевич А. О галицких епископах со времени учреждения Галицкой епархии даже до конца XIII ст. // Галицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – Вып.2. – С.160, 168

²⁷ Принаймні, в згаданому листі маємо натяк на намальований на стіні портрет князя Лавра (Муско І. Przyczynki – S.66)

²⁸ У єдиному збереженому латиномовному варіанті листа є такі підписи: «Iwaniec Smera Polowlanin, Ioannes Smera Polowiec (Węgierski A. Libri quattuor Slavoniae Reformatae. – Amstelodami, 1679. – P.479-503). Історик польської Реформації А.Любінєцькі називає його Jolasz medyk Włodzimirza cara (Lubieniecki A. Połoneutychia // Biblioteka Ossolinskich. – Lwów, 1843. – Т.6. – С.11). Можливо, ім'я діяча II пол. XIV ст. звучало не Іоан а Іоіль, тому і виникла дивна форма по батькові його сина – Івантович

²⁹ Відомий лише з патроніма сина, згаданого у грамоті 1381р.

³⁰ Похилевич А. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. – Киев, 1864. – С.190

³¹ Там само. – С.191

³² Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. (1576-1636) – Київ, 1990. – С. 32, 132

³³ Мицько І. Синодики монастирів як джерело української генеалогії: князі Острозькі // Лавра – Львів, 1999. – Ч.2. – С.49

³⁴ Українська поезія. Кінець XVI – кінець XVII ст. – Київ, 1978. – С. 62

³⁵ Diplomata statutaria Confraternitati Stauropigianae concessa. – Leopoli, 1895. – P.26

³⁶ Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – Киев, 1898. –Т.3. –С.17

³⁷ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1904. – Ч.1. – Т. 11. – С.8; Після 1619 р. збірник вже не зберігали у бібліотеці. Можливо тому, що до його складу входили полемічні твори, виявлення яких міськими властями було для братства небажаним

³⁸ Шапов Я. Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях ПНР. – Москва, 1976. – С.71-75

³⁹ Шапов Я., Лимонов Ю. История Руси в западноукраинской хронологической компиляции XVI в. // Древнейшие государства на территории СССР. 1975. – Москва, 1976. – С.199

⁴⁰ Бо був вже відсутній у сладеному тоді інвентарі бібліотеки

⁴¹ Найвірогідніше рукопис належав Борецькому, який походив з Перемишльщини. А саме цим регіоном цікавився анонімний укладач збірника (див.: Шапов Я., Лимонов Н. История Руси – С.197). Проте, і Юрій Рогатинець міг скопіювати рукопис якогось “перемишлянина”.

⁴² Выдашенко М. Б. Львовский гравер II пол. XVII в. Василий Ушакевич // Федоровские чтения 1980. – Москва, 1984. – С.94

⁴³ Шапов Я. Восточнославянские – С.72

⁴⁴ Петрушевич А. Сводная Галицко-русская летопись ... 1700-1772. – Львов, 1887. – Ч.2. – С.316-321; Ісаєвич Я. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVII ст. – Київ, 1966. – С.144, 194, 201

⁴⁵ Шапов Я. Восточнославянские. – С.72

⁴⁶ Aleksandrovc V. The Will and Testament of Afanasij Kalnofojskij // Harvard Ukrainian Studies. – 1991. – Vol.15. – N.3/4. – P. 417, 420, 423

⁴⁷ Мицько І. З історії греко-католицького шкільництва // Берестейська унія (1596-1996). – Львів, 1996. – С.86-91

⁴⁸ На це є натяк у його праці: Susza J. Thoenix. – Zamosciae, 1684. – S.47, 49, 50

⁴⁹ У приписуваному йому збірнику містяться польськомовні копії «Повісті временних літ» та Київського літопису (Життеписи Василіян. Виймки з рукописного збірника митрополита Льва Кишки // Записки Чина св.Василія Великого. – Жовква, 1924. – Т.1. – С.105)

⁵⁰ До обкладинки синодику цього монастиря підклеєно декілька карток списку XVII ст. Київського літопису (Свенціцький І. Опис рукописів Народного Дому з колекції А. Петрушевича. – Львів, 1911. – Т.3. – С.103)

⁵¹ Збереглась книга, подарована ерм. Захарією (Копистенським) цьому монастиреві (Мицько І. Святоуспенська. – С.63)

⁵² Мицько І. Рецензія на: Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990 // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 р. – жовтень 1993 р.). – Львів, 1994. – С.110-112; Староруські. – С. 393

⁵³ Пріцак О. Чому катедри українознавства в Гарварді ?. – Кембрідж, 1973. – С.48

⁵⁴ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2504. – Арк. 82, 83 зв.; Львівська наукова б-ка НАНУ. – В.Р. – АСП 918. – Оп.4. – Арк.19, 19 зв.; Петрушевич А. Сводная галицко-русская летопись с 1600 до 1700 года. – Львов, 1874. – С.48; Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигийского братства. – Львов, 18886. – Т.1. – С.14, 43

⁵⁵ Обіцяв надати її для ознайомлення відомому польському культурному діячеві Янові Замоїському (Sulowska I. Woi documente privia relatiile romano – polone in perioda 1589 – 1622 // Studii Revista de istorie – Bucuresti, 1959. – N.6. – S.94)

⁵⁶ Згадки про нього в Галичині за 1607-1615 pp.: ЦДІАЛ. – Ф.9. – Оп.1. – Спр. 356. – С.350-351; Спр.422. – С.519-521; Спр.498. – С.1327-1329; Юбилейное издание. – С.86-87; Сводная... 1874. – С.С.46. Зацікавлення його найдавнішими українськими літописами могло мати і суб'єктивну причину – великий дворник був тезкою автора «Повісті временних літ»

⁵⁷ Виконати це міг хтось з ченців Четвертинської обителі. Як переписувач відомий тамтешній еродиякон Ісає (Костохина Л. М. Книжное письмо в России XVII в. – Москва, 1974. – С.67). Ігумен монастиря отець Захарія (Каленикович Струпинський), правдоподібно, ілюстрував книжки (ЦДІАК. – Ф.25. – Оп.1. – Спр.191. – Арк.454; Бугославский Г. К. Вольнские рукописные Евангелия и Апостолы // Труды IX Археологического съезда в Вильне. 1896. – Москва, 1897. – Т.2. – С.296-297)

⁵⁸ Kalnofojski A. TERATOYRGHMA. – Kijów, 1638. – S.14 nn

⁵⁹ Там прийшли до влади виборні правителі, з не дуже аристократичних кіл. У Речі Посполитій обраним королем був Жигмунт III, предстаник молоді, бо навіть не столітньої, шведської династії. У Расії Земській Сабор у 1598 р. визнав царем низькородного боярина Баріса Гадунова; його згодом змінили Лжедмитрій I, Василій Шуйській, польський король-владислав, Міхаїл Раманов.

⁶⁰ Титов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI-XVIII вв.: Всезбірка передмов до українських стародруків. – Київ, 1924. – С.71

⁶¹ Староруські. – С. LXXV – LXXVI, 727; ЛНБ НАНУ. – В.Р. – М.В. – № 332/1 – Арк.9 зв.; №377. – Арк.4; №383. – Арк.59; №385. – Арк.13. Не виключено, польськомовні примітки на Пагодінському списку належать Осцімовичу

⁶² Можливо, згаданий монах ідентичний колишньому шляхтичеві Йосифові Усцімовичу (Архів Юго-Западной Росии. – Ч.1. – Т.3. – С.673), особі приближеній до Григорія Кониського. Як відомо, останній був вчителем Григорія Полетики († 1784), знаного збирача українських історичних творів, власника списку «Несторового літопису»

⁶³ Толочко О. Де було написано Густинський літопис? // Матеріали засідань Історичної та Археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 р. – жовтень 1993 р.). – Львів, 1994. – С.85-9. Викликає застереження висновок автора про створення в Лаврі на поч. XVII ст. легенди про Нестора як літописця. Однак таке твердження наявне вже в редакціях Києво-Печерського патерика XV-XVI ст.

⁶⁴ Див.: Толочко О. Український переклад «Хроніки» Мацея Стрийковського з колекції Лазаревського та історіографічні пам'ятки XVII ст. // ЗНТШ. – Львів, 1996. – Т.231. – С.158-180

⁶⁵ Мышк Ю. Украинские летописи XVII века. – Днепропетровск, 1978. – С.17; Феодосій Сафонович. Хроніка з літописців стародавніх. – Київ, 1992

⁶⁶ Ісаєвич Я. Нове джерело про історичну топографію та архітектурні пам'ятки стародавнього Києва // Київська Русь. Культура, традиції. – Київ, 1982. – С.122

⁶⁷ Zimorowicz B. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się. – Lwów, 1899. – P.25, 38, 44, 7 5; Хомишин М. Б. Зиморович про питання історії Київської Русі і Галицько-Волинського князівства // Київська Русь. – С.111

⁶⁸ Див. Запаско Я., Ісаєвич Я. Пам'ятки книжкового мистецтва. Каталог стародруків, виданих на Україні. Кн.1 (1574-1700). – Львів, 1981. – С.109, 120, 469, 473, 476, 518, 582, 758

⁶⁹ Мицько І. Святоуспенська Лавра в Уневі (кінець XIII – кінець XX ст.). – Львів, 1998. – С.9

⁷⁰ Див.: Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1994. – Т.4. – Кн.1

Святий Володимир
(гравюра з київського Анфологіона 1619 р.)

ДАВНІ УКРАЇНСЬКІ МОНАСТИРІ НА ЧЕШТЬ ПРЕОБРАЖЕННЯ ІСУСА ХРИСТА

Крім загальнохристиянських мотивацій, заснування в Україні обителів з храмами на честь Господнього Преображення мало і богословський аспект. Воно стимулювалось таким релігійним вченням як ісихазм. Його послідовники, перебуваючи в затворах (на стовах, у печерах¹, на островах), через молитовне самозаглиблення, зокрема, прагнули досягнути «внутрішнє божественне світло», подібне до того, яке досягали апостоли під час Преображення Господнього на горі Тавор. Тому серед них особливо вшановувалося все, що пов'язувалося з цією подією, і, зокрема, храми на честь Преображення Ісуса Христа. Розповсюдження ісихастського вчення в Україні пов'язане із засновником нашого чернецтва, атонітом, святим Антонієм Печерським († 10.VII.1073).

Преображенські монастирі бачимо у більшості столиць давньої України. Спас на Берестові у Києві збудований перед 1072 р.² Можливо, ченці жили при аналогічному храмі I пол. XII ст. у Галичі³. До XII ст. відносять муровану вежу-монастир з церковцею у Столп'ї поблизу Холма⁴. Правдоподібно, з княжих часів походить Спаська обитель у Володимирі (згадана в 1509 р.)⁵. Луцький монастир Святого Спаса на Красном (або на Чернчицях), згаданий в документі 1429 р.⁶, насправді був значно старішим⁷.

Мали таку церкву і два найвпливовіші монастирі Галичини післямонгольського періоду. Спаський біля Самбора – катедральна обитель Перемиської єпископії – відомий вже з 1255 р.⁸ Правдоподібно, ініціатором його створення став знаний церковний діяч часів князя Данила архимандрит Григорій, «чоловік свят, якож не бис пред ним і по нем не будет»⁹. При заснованому в епоху Льва Даниловича Святоуспенському Унівському, Преображенська жіноча обитель відома з 1557 р.¹⁰

Будівництво найдавніших Преображенських монастирів на важкодоступних горах та штучних підвищеннях задалегідь визначало їх оборонно-стратегічну функцію. Правдоподібно, їх заснуванню сприяв князь Данило Галицький († 1264), творячи в своїй державі різні лінії оборони¹¹; чи то на заході (поблизу Самбора), чи то на сході (Підкамінь¹², вочевидь, Стожок¹³ та Збараж¹⁴).

До другої половини XIII ст. можливо, відноситься зведення такого українського храму в польському місті Любліні¹⁵. Монастир у с. Двірцях¹⁶ наприкінці XIII ст. засновує ерм. Петро (Ратенський), майбутній Київський митрополит.

Є підстави пов'язати заснування низки Преображенських монастирів наприкінці XIV – на початку XV ст. з новою хвилею популярності у нас ісихастського вчення та діяльністю відомого його прихильника Київського митрополита Кипріяна. Принаймні, за це говорять факти з часів перебування Кипріяна в Расії. Так, у відповідь на значну матеріальну допомо-

гу Маскви Візантійському імператорові та Константинопольському патріархатові (надану, без сумніву, при сприянні єрарха) звідти у 1398 р. було прислано ікону «Спас в белоризцех»¹⁷. Митрополит заснував Преображенський монастир на Святом Озері (Владимірщина), який обрав собі за резиденцію¹⁸. Продовж 1404–1405 рр. цей церковний достойник перебував в Україні. Знаємо про його відвідини Луцька¹⁹. У Перемишлі він видав грамоту, де підтверджувалась, зокрема, належність тамтешній єпископії центрального монастиря Галичини – Святоспаського (біля Самбора)²⁰.

Впадає в очі характерна особливість будівництва найдавніших Преображенських храмів: вони обов'язково зводились на горах. При їх же відсутності – на таких спеціально створених підвищеннях, як-то, останній поверх вежі, дзвіниці чи вищий рівень іншої культової споруди (у Святооунуфріївській церкві монастиря в Посаді Риботицькій). У цьому слід вбачати насамперед богословсько-історичну символіку. Адже Преображення Господнє відбулось на горі Тавор. Перший Преображенський храм там же збудувала у IV ст. свята Олена. Спаську церкву зведено і на найвищій вершині Святої Гори – Атону.

Українські Спаські монастирі та храми поблизу великих каменів та скель відомі в Галичині в с. Спасі Самбірського р-ну (XIII ст), у с. Спасі (біля Долини) та Іспасі Івано-Франківської обл. Правдоподібно, до цього спричинилась символіка звернення Ісуса Христа до апостола Петра (ім'я останнього в перекладі з грецької означає скеля): «То Я тобі заявляю, що ти – Петро (скеля), і що Я на цій скелі збудую Мою Церкву й що пекельні ворота її не подолають»²¹.

Окрім основної назви, Преображенські храми здавна постійно іменувались ще Спаськими (як, до речі, часом церкви на честь Богоявлення, Воскресення, Вознесення та Різдва Христового)²². В народі їх іноді називали ще «Білий Спас», нав'язуючи до вигляду Ісуса Христа під час Преображення – «По шістьох днях узав Ісус Петра, Якова та Йоана, його брата, повів їх окремо на високу гору і переобразився перед ними: обличчя Його засяяло, наче сонце, а одежа побіліла, наче світло» (Мт. 17, 1-1).

Тому є всі підстави походження деяких населених пунктів виводити від патроцініумів розташованих у них церков, званих у народі «Білий Бог» або «Біла Божниця». Так на Київщині здавна відоме місто Біла Церква, з соборним Преображенським храмом (згаданим у 1654 р.)²³, а на Тернопільщині – село Білобожниця, також із давньою Святоспаською церквою²⁴.

Значна кількість документів та матеріалів засвідчує прямиий чи опосередкований вплив атонської традиції та прибічників ісихазму на заснування чи відбудову Преображенських монастирів наприкінці XVI –

на початку XVII ст. Так, Пліснисько-Підгірцівський монастир був заснований у 1583 р. старцем Зосимою, постриженцем атонським²⁵. Межигірський на околиці Києва відомий з 1500 р. За традицією, він бере свій початок від будівництва у XII ст. церкви «Білого Спаса» (на місці, відомому згодом як «Спасівщина») ²⁶. Відновив його також атоніт, еромонах Атанасій. 1604 р. біля воріт, над дзвіницею зводиться церковця св. Петра і Павла²⁷; 1609 р. – св. Миколая, і аж наприкінці, у 1611 р. – нова Святоспаська²⁸. Обитель стає відомою не тільки в Україні, але і поза її межами; сюди стали приїжджати ченці навіть з Єрусалиму та Гори Сінай²⁹. Правдоподібно, що і під її безпосереднім впливом деякі новозасновані монастирі присвячують храми Преображенню Господньому, так як це сталося на початку XVII ст. в Крехові (поблизу Жовкви). Головний храм посталої обителі отримав титул Преображення Господнього, інший – св. Миколая, а зведена в «лѣсѣ на скалѣ» церква – святих Петра і Павла³⁰.

13 січня 1613 р. своєю грамотою Микола Воронич, на прохання ігумена Любарського монастиря о. Кирила (Тимошевича), передав під обитель т. зв. Городище над р. Тетеревою, де і виник Тригорський монастир³¹. Інший відомий монастир – Гошівський – за традицією, заснував в 1570 р. якийсь лицар Кучульдай³². Принаймні, з 1629 р. у документах згадуються його ігумени.

1619 р. відомий релігійний діяч Ісаєя (Копинський) отримав фундаційну грамоту від князя К. Вишневецького на Мгарський (Лубенський) монастир³³. Того ж року Григорій Четвертинський надав фундуш давньому монастиреві в м. Четвертні³⁴. 1622 р. шляхтич Костянтин Долмат при віддавна існуючій парохіальній Святоспаській церкві в Дятловичах (Беларусь) фундує обитель, віддаючи її «во всихъ духовныхъ справахъ под манастыр Киевский Печерский и под манастыр Межигорский и Уневский яко стародавние»³⁵.

Виникають в цей час і менш знані монастирі, про які збереглись лишень поодинокі згадки, як-то, в Жизномирі, поблизу Бучача, в скалі (бл. 1600-1606 рр.)³⁶. 13 листопада 1619 р. примірник друкованого київського Анфологіона був подарований до новопосталої обителі «Миколаем Іуаньковским Сербиним ... через Стефана Сербина зятя Гапчякова, ѿпѣкуна, ... до манастыра Бережанского храму Преображения»³⁷. 1626 р. черниця Макарія фундує в м. Рогатині два жіночі монастирки – на честь Вознесення Христового та Преображення, віддаючи їх під опіку Унівському монастирю³⁸.

Цікавою закономірністю є паралельне будівництво в монастирях храмів на честь Преображення, св. Петра і Павла та св. Миколая (в Межигірському та Крехівському монастирях). В галицькому Теревельському Преображенському монастирі, заснованому перед 1663 р, були вівтарі на честь св. Миколая, Антонія та Теодозія Печерських³⁹, натомість у волинському Мелецькому Святомиколаївському монастирі на мурованій брамі зафіксовано церкву Преображення (1542 р.)⁴⁰.

Таким чином, хронологія заснування Преображенських монастирів в давній Україні свідчить про наступне. Цей процес проходив в основному трьома етапами (XI-XIII ст., кінець XIV – початок XV ст., кінець XVI – початок XVII ст.) і стояв у пр'ямому зв'язку з трьома періодами значного поширення у нас ісихастського вчення.

¹ Кабанець С. П. Антоній Печерський і виникнення печерської аскези на Русі // Любецький з'їзд князів 1097 р. в історичній долі Київської Русі. – Чернігів, 1997. – С.66-67

² Зверинский В. В. Материалы для историко-топографического исследования о упраздненных монастырях в Российской империи... Т.3. – Монастыри, закрытые до царствования имп. Екатерины II. – С.-Петербург, 1897. – С.176-177

³ Pelenski J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. – Kraków, 1914. – S.72-74. Лукомський Ю. Архітектурна спадщина Давнього Галича. – Галич, 1991. – С. 2-6

⁴ Див. с. 7, 9 цього збірника

⁵ Теодорович Н. Город Владимир. – Почаев, 1893. – С.158-159

⁶ Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – С.47; Зверинский В.В. Материалы. – С.209-210

⁷ За повідомленням археолога Святослава Терського, на його місці виявлено цеглу та фрагменти керамічного посуду XIII ст.

⁸ Мицько І. Про початки Святооунфрїївського монастиря у Лаврові // Лавра. – Львів, 1999. – Т.6. – С.32, 33. В 1405 р. фігурує як Manaster świętego Spasa Templum (Akta grodzkie i ziemskie. – Lwów, 1878. –Т.7. – S.50). Див. також: Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // Лавра. – Львів, 1999. – Ч. 1. – С.42-44; Вуйцик В. Храм XIII ст. Спаського монастиря біля Старого Самбора // Там само – С.50-55

⁹ Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990. – С.362

¹⁰ Мицько І. Святоуспенська лавра в Уневі. – Львів, 1998. – С.54. На її місці археологом Михайлом Филипчуком виявлено фрагменти керамічного посуду XII-XIII ст.

¹¹ Рожко М. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996. – С.193

¹² Рожко М. Про деякі оборонні Преображенські монастирі XIII ст. в Галичині // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.1. – С. 44-49; Див. с. 6-9 цього збірника

¹³ Петрушевич А. Сводная. – С. 892-893; Дополнения. – С.179-80. Згадка 1642 р.

¹⁴ Петрушевич А. Сводная. – С. 527 – будівництво в 1603р. Спаської церкви на «місці старожитного монастиря»

¹⁵ Купріянович Г., Рашенко М. Православна церква Преображення Господнього в Любліні. – Люблін, 1993. – С.11; Галасливий С. Монастирі Підкаменя // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.1. – С. 39

¹⁶ Див. с. 7, 9 цього збірника

¹⁷ Дробенкова Н. Ф., Прохоров Г.Н. Киприян // Словарь книжников и книжности Древней Руси (I пол. XIV-XVI вв). – Ч.1. – «А» – «К». – Ленинград, 1988. – С.469

¹⁸ Там само. – С.470

¹⁹ Відома його «Молитва разрешити царя і князя и всякого христианина а списана в Лутце над гробом княжим Димитриевым (тобто, князя Дмитра – Любарта – І. М.)» (Там само)

²⁰ Можливо в цей період побудована Святоспаська каплиця над бабинцем Святооунфрїївського монастирського храму в Посаді Риботицький (Перемишльщина). Її створення дослідники умовно датують на час бл.1500 р. (Naumow E.

Ioann z Posady Rybotyckiej i jego Mineje // Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Przemysł, 1994. – Т.2. – С.335-336)

²¹ Євангеліє від Матея. 17, 18. З переосмисленням цих Господніх слів також пов'язане будівництво деяких храмів на честь св. апостолів Петра і Павла на скелях чи на мурованій вежі, як у заснованому на початку XVII ст. Добромільському монастирі (ЦДІАУЛ. – Ф.201. – Оп.4 б – Спр.529. – Арк. 3)

²² У половині парохій Львівської єпархії в 1730-1733 рр. було таке співвідношення між згаданими храмами: відповідно 26, 14, 43, 19, 27 (Скочиляс І. Посвяти церков Таїнству Трьєдиного Бога (за матеріалами генеральної візитації Львівської єпархії 1730-1733 рр.) // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.1. – С.36)

²³ Акты Южной и Западной России. – С.-Петербург, 1878. – Т.10. – С.783

²⁴ Скочиляс І. Посвяти. – С.36. Такого ж походження назва Біла Церква на львівському передмісті Білогорщі (Соціальна боротьба в місті Львові в XVI-XVIII ст.: Збірник документів. – Львів, 1961. – С.187-195, 195-201)

²⁵ «Синопись» Пліснисько-Підгорецького монастиря // Записки Чина Святого Василя Великого. – Жовква, 1925. – Т.1. – Кн. 2/3. – С.306

²⁶ Закревский Н. Описание Киева. – Москва, 1868. – С. 456-461; Літопис руський за Іпатським списком переклав Л. Махновець. – Київ, 1989. – С. 239, 280

²⁷ Хронологічно друга з відомих межигірських Преображенських церков (збудована 1555 р.) мала престоли св. Миколи, св. Петра і Павла. Див.: Петров Н. Описание рукописных собраний, находящихся в г. Киеве. – Киев, 1904. – Вып. 3. – Б-ка Киево-Софійського собора. – С.10

²⁸ Закревский Н. Описание. – С.466

²⁹ Там само. – С.469

³⁰ Написи на деревориті Крехівського монастиря роботи ерм. Діонісія (Сінкевича, 1699 р.).

³¹ Малевич А. Тригорский Преображенский монастырь Житомирского уезда, Волынской губернии. – Почаев, 1898. – С.93-94. Див. також: Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. – Київ, 1971. – С.132

³² Ваврик Михайл, ЧСВВ. По василіянських монастирях – Торонто, 1958. – С.165. Правдоподібність такої традиції підтверджує наступний факт: серед шляхетського роду Гошівських була гілка Кучубаричів

³³ Летопись монастыря Густынского // Чтения Общества истории и древностей российских. – Москва, 1848. – №8. – С.52-53

³⁴ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1908. – Ч.1. – Т.6. – С.476-479

³⁵ Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаніка НАНУ. – Ф. Сап.16/1 с. – №1903. – Арк.3 зв. Монастир мала організувати Києво-Печерська лавра; і «духовные манастыра Печерского и Межигорского... обы там мешкали» (Там само – Арк.3)

³⁶ Стоцький Я. Монастир Отців Василян Чесного Хреста Господнього в Бучачі (1712-1996 рр.). – Львів, 1997. – С.59

³⁷ Львівська картинна галерея – Музей історії книги. – № КВ 3024. – Арк. 7-15. Що монастир був недавно заснований, посередньо свідчить відсутність згадки в записі про його ігумена. Лише фігурує виконавець маргінадії «Козма недостный и многогрѣшний настоятел троецки в Бережанах»

³⁸ Петрушевич А. Сводная Галицко-русская летопись с 1600 г. – до 1700 г. – Львов, 1874. – С.69

³⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.201. – Оп.46 – Спр.529. – Арк. 59

⁴⁰ ЦДІАУЛ. – Ф.201. – Оп.46 – Спр.529. – Арк. 120

СВЯТОКАТЕРИНИНСЬКИЙ МОНАСТИР У ЛЬВОВІ

Через значні втрати документальної бази давня історія українських жіночих монастирів вивчена надзвичайно слабо. До початку XVII ст. здебільшого збереглись поодинокі, принагідні, лаконічні згадки про монастирі або занотовані в документах чи пом'яниках імена черниць з тої чи іншої обителі¹. Тому виняткової ваги набирають нововиявлені архівні матеріали про львівський жіночий монастир св. Катерини.

До XVI ст. у Львові було лише два українські монастирі (чоловічі) – Святоюріївський та Святоонуфрїївський, які постали ще в часи Галицько-Волинського князівства. Міщани-українці вирішили десь у 1590 р. заснувати жіночий монастир, на території підпорядкованої львівському Успенському братству Онуфрїївської обителі. Керівники Ставропігії, Іван Красовський та Юрко Рогатинець, були відряджені у цій справі до Київського митрополита Михайла Рагози. Аби така фундація була забезпечена від можливих майбутніх юридичних ускладнень, митрополит радив

її передати на затвердження загальнодержавному сейму та королю². У 1591 р. було вже визначене місце під майбутні келії та храм³. Монастир отримав унікальний для тогочасної України патроцініум – його вирішено іменувати на честь св. Катерини Олександрійської (Синайської)⁴. Вибір за покровительку святу, яка в середньовіччі вважалась втіленням ученості, пов'язаний, поза сумнівом, із культивуванням у середовищі львівських українців особливої пошани до освіти. До такого рішення, правдоподібно, посередньо спричинилось і посилення релігійно-культурної та економічної дискримінації польсько-німецьким магістратом української громади. У місцевому Нижньому замку була Святокатерининська каплиця, вочевидь, збудована ще князем Левом Даниловичем (†1302)⁵ для своєї дружини Констанції⁶. Перебування славної своїм князівським ореолом церкви у державних, себто чужинських, руках також могло бути інспіруючим чинником при визначенні патроцініуму. Правдоподібно, пря-

мими ініціаторами такого вибору стали високоосвічені діячі Ставропігійського братства Іван Красовський, сідлярі, винахідники т. зв. козацького сідла Юрко та Іван Козмичі Рогатинці⁷, яких сучасники з іронією називали відповідно патріархом, митрополитом та єпископом⁸.

Ставропігійське братство мало змогу утримувати лише невеликий монастирок, для декількох монахинь⁹. На заплановане будівництво келії та храму воно розпочало збір грошей¹⁰; львівський грек К. Корнякт зробив невелику фундацію, щорічно сестрам призначалось 50 злотих¹¹.

У 1599 р. в обителі перебували невідомі нам за іменами «стариці і діви» з київського Видубицького монастиря¹². Згодом тут жили Домнікія та Анастасія, «черниці з Рогатина», «рогатинські черниці». Були вони грамотні, навіть забирали голос у якихось богословських чи церковних питаннях (випадок для тогочасної України унікальний)¹³.

*Свѣта Катерина
(гравюра з львівського Анфологіону 1638 р.).
Можливо, дереворит є копією образу
з львівської замкової каплиці.*

Монастирок, вочевидь, був ліквідований внаслідок приватного конфлікту між його покровителями – Іваном Красовським та Юрком Рогатинцем, останній з яких на той час вже був усунений від керівництва братством. Міщани перестали надавати обителі кошти, записані К. Корняктом¹⁴. А після смерті на початку осені 1605 р. Юрія Рогатинця черниць просто вигнали. Братчики Хома старий, його син Стефан, Іван Красовський, та інші «під видуманим претекстом, що черниці виступали (!)» прийняли постанову – виселити їх. «Монахиням, очернених ними, коли зверталися до духовного єпископського суду, жодним чином не хотіли допусити апеляції... Черниць зненацька з комор зі скри-

нями і добром геть вигнали, вимітали, ... навіть і образи Спасителя і Пренайсвятішої Матері Його серед розкиданих домових речей, разом з їх богослужбовими книгами, по кутах літали. А самих черниць остаточно, геть, з брехливими словами з монастиря вивели і двері тієї кімнати їх помешканя всюди позамикали»¹⁵. Нічого вже не зміг вдіяти і духовний суд – монастирок припинив своє існування¹⁶.

Не випадково до Домнікії – черниці Святокатерининської обителі – направив своє відоме публіцистичне послання Йоан (Вишенський). Передісторія виникнення цього твору така. Єрм. Йоан, приїхавши з Атону, на початку 1605 р. прибув до Львова. Поселився він у братському Онуфріївському монастирі¹⁷, де, найправдоподібніше, і познайомився з черницями Святокатерининського монастиря.

Саме тоді між ремісником Юрком Рогатинцем та монахом Йоаном виникло непорозуміння. Сідляр, відомий свого часу народний трибун, тяжко хворів. Будучи «на смертельній постелі», він, згідно давнього звичаю, хотів прийняти постриг¹⁸. Як міщанин та світська людина, призвичаєна до активної місії діяльності римо-католицьких ченців, він думав, що і відомий український публіцист проповідуватиме в церкві та серед народу. Однак такі сподівання не справилися. Як послідовний пустельник, Йоан (Вишенський) не міг і не мав права втручатись до позамонастирських, навіть церковно-політичних справ. Він відійшов до Унівської обителі, куди йому львівський братчик послав досить різкого листа. Свою відповідь атонський старець написав у Цвітну Неділю 1605 р. (3 квітня н. с.). Через тяжку хворобу Юрка Рогатинця єрм. Йоан направив це послання стариці Домнікії, краянці сідляра, можливо навіть і його родичці. Ще була одна важлива причина (до речі, непомічена дослідниками), чому він так вчинив. Високоосвічена черниця краще могла зрозуміти позицію атонського аскета; власне монахині найбільше дотримувалися контемплативності, ніколи не виступали в публічному церковному житті.

Згодом старець Йоан перебрався до Угорницького монастиря на Покутті, до свого товариша і однодумця Йоана (Тисменицького-Княгиницького). Правдоподібно, саме конфлікт монаха-аскета з багатим львівським міщанином прискіпшив заснування Йовом саме тоді Скиту Манявського, знаного центру аскетичного чернецтва.

Приховану відповідь на унівське послання старця Йоана, яке стало загальновідомим¹⁹, можна вбачати у виданій 1614 р. Ставропігією книзі св. Йоана Златоуста «Про священство». Публікація була інспірована також скритим конфліктом у середині нез'єдиненого чернецтва, між прибічниками традиційного споглядального, аскетичного способу життя та прихильниками активної участі монашества в тогочасній релігійній та політичній боротьбі. Це добре засвідчують два факти з життя Йоана (Княгиницького). У 1613 р., через проповідування аскетизму і відречення від світських справ, його вигнали з одного поліського монастиря. І навіть пе-

ребуваючи в Києво-Печерській лаврі бл. 1618 р. з тієї ж причини «оть многихъ возненавадѣнь бысть»²⁰.

Переклали з грецької мови «Книгу о священствѣ» львівський міщанин Гавриїл Дорофейович, монах Памво (Беринда); випустив її в світ монах Пафнутій (Кульчич), у друкарні, яка містилась тоді в Онуфріївському монастирі. Вони цілеспрямовано підібрали таке твердження св. Йоана Златоустого, яке поза контекстом можна було трактувати як висловлювання святого проти усамітнення в печерах.

Отримавши на Атоні цю книжку, старець Йоан невдовзі підготував відповідь – «Списание, зовется позорище мысленное, составленное от инока, в пещерѣ сѣдящего и себѣ внимающаго, на хулу, в приложѣх толку Апостольскаго в книжцѣ «О священствѣ» Златоустого выдрукованной, якобы Златоусты взбранял иноком из града в горы отбѣгати»²¹. В цьому творі, останньому з відомих, атонський печерник розвинув свої погляди на затворництво, висловлені ще у посланні до Домнікії, монахині львівської Святокатерининської обителі.

¹Цьорх С., ЧСВВ. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь василіянок (Бібліотека наукових і популярних творів монахинь василіянок. – Ч.3). – Рим, 1964; Senyk S. Women's Monasteries in Ukraine and Belorussia to the period of suppressions // *Orientalia Christiana Analecta.* – Roma, 1983. – Т.222

²Крыловский А. Львовское Ставропигиальное братство. – Киев, 1904. – С.207

³Monumenta Confraternitatis Stauropigianaе. – Leopoli, 1895. – P. 269

⁴Про культ св. Катерини див.: Мицько І. До проблеми становлення популярних християнських культів в Україні // *Mediaevalia Ucrainica: ментальність та історія ідей.* – Київ, 1998. – С.39–41

⁵Навіть львівські поляки та німці пов'язували будівництво каплички з початками міста: за це, на їх думку, говорили її архітектурний стиль і виконані у візантійсько-українському манері фрески (Груннег М. Опис Львова // Жовтень. – 1980. – №10. – С.112; Голубев С. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. – Киев, 1883. – Т.1. – С.356)

⁶Її батьками були угорський король Бела IV та Марія, донька імператора Нікеї Теодора Ласкаріса. Остання, як вважалося, походила з роду св. Катерини. Правдоподібно, Констанція і була похована в цій каплиці.

⁷Див.: Капраль М. Брати Рогатинці – старійшини Львівського Успенського братства // Україна в минулому. – Київ – Львів, 1992. – Вип.2. – С.50–60; Згодом Іван Красовський та Юрко Рогатинець конфліктували (Там само. – С. 59)

⁸Monumenta. – P.107

⁹Monumenta. – P. 504, 505, 768

¹⁰Юбилейное издание в память 300-летия основания Львовского Ставропигийского братства. – Львов, 1886. – Т.1. – С.74

¹¹Зоря Галицька. – Львів, 1851. – Ч.79. – С.652

¹²Monumenta. – P. 820-821

¹³Пор. І Кор. 14, 33-34: «Жінка в церкві нехай мовчить». Проте до стариць подвижниць зверталися за порадою навіть пустинники. Див. «Лавра». – Львів, 1999. – Ч. 10. – С.4.

¹⁴Щоб мати формальну підставу вигнати з монастиря, вочевидь, протегованих Юрком Рогатинцем монахинь, ці братчики у свою постанову про розподіл грошей внесли наступний пункт: «О монастырскихъ обывателехъ. Обыватели монастырскіи иноки и чернци, старци и вдовици, юноша и дѣвици, которые колвекъ хотать, въ томъ монастыри жити подъ рукою священника, или игумена настоателя монастырскаго чинно повинни быти подъ виною истребленія непослушныхъ зъ кгрунтовъ церковныхъ» (Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской Матицей на 1868. – Львов, 1869. – Вып.3/4. – С.330-341)

¹⁵Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.9. – Оп.1. – Спр. 360. – С.1344-1347, 1386-1387; Капраль М. Актові матеріали до біографії Івана Красовського за 1579-1619 рр. // Україна в минулому. – Львів, 1993. – Вип.4. – С.112-114. – Zmysliwszy na te mniszky nieuczciwie pretex iakich wystepkow ich. – Очевидно, йшлося про їх втручання у якісь церковні справи або ж розповсюдження згада-ного листа Йоана (Вишенського).

¹⁶Попри активну участь в закритті Святокатерининського монастиря, Іван Красовський сприяв заснуванню і фундації іншого жіночого монастиря, в Словіті (50 км на схід від Львова). У 1615 р. він від імені словітських черниць облятував у львівському гродському суді надання їм ґрунту і млина (Цьорх С., ЧСВВ. Погляд. – С. 235). У 1619 р. Івану Красовському та його дружині братство дозволило пожиттєво перебувати в Онуфріївському монастирі «в келіи, реченної старої трапезѣ» (Капраль М. Актові матеріали. – С.127) До речі, інші матеріали Словітського монастиря дозволяють встановити особу – прототип героїні відомої унівської легенди про Кунцевичівну, що змогла визволитись з татарського полону та ніби-то дала назву місцевості Якторів («Як, то рів?»). Є документ 1666 р. про вдову, шляхетну Анастасію Концевичівну, яка мала в Словіті спадковий ґрунт «на рові», поблизу спаленого татарами млина (Там само. – 232, 236).

¹⁷Сюдю К. Корнякт записав «для посторонныхъ гостей, странниковъ, чернцовъ сватогорцовъ, грековъ и какоколвекъ народу православныхъ странствующихъ, то есть на страннопріємницу золотыхъ пять» (Литературный сборник. – С.339). Тоді «отцю Вишинському на пропитаніє» видали 3 злотих тогочасні керівники братства Іван Красовський та Микола Добрянський (ЦДІАЛ. – Ф.129. – Оп.1. – Спр.1125. – Арк.3)

¹⁸ЦДІАЛ. – Ф. 9. – Оп. 1. – Спр.360. – С. 622

¹⁹Голубев С. Киевский митрополит. – Киев, 1898. – Т. 2. – Приложение. – С. 33

²⁰Ігнатій (Симонович), ерм. Житіє і жизнь преподобного отца нашего Іова... // Зоря Галицкая яко Альбум на год 1860. – Львов, 1860. – С. 242, 246

²¹Іван Вишенский. Сочинения. – Москва – Ленинград, 1955. – С.211-220, 326-327

ПРО КУЛЬТ СВЯТОЇ ВАРВАРИ В УКРАЇНІ

Свята великомучениця, вбита у 306 р. батьком-язичником Діоскуром, покровителька легкої смерті була дуже шанованою не тільки серед народів візантійської церковної традиції, але і серед латинської¹. Розповсюдження її культу в Україні пов'язане з Києвом, із наявністю в Святомихайлівському Золотоверхому соборі реліквії.

Традиційно вважається, що її привезла в Україну, до збудованого великим князем київським Святополком київського храму його дружина Ірина-Варвара, донька візантійського імператора Алексія Комнена. Літопис чітко не висловлюється про дружину цього князя. Знаємо, що один з синів був у нього від невідомої за іменем наложниці² та у 1094 р. князь взяв шлюб з донькою половецького хана Тугорхана³. Після неї була ще одна дружина. Київський літописець, на жаль, не вказав походження княгині та ім'я, хоч і наголосив на її шедрих фундаціях (після смерті чоловіка у 1113р.): «А княгиня його велике розділила багатство монастирям, і попам, і убогим, так, що дивувались всі люди, бо такої милості ніхто не може вчинити»⁴. Невідомо, де вдова перебувала після смерті чоловіка та де похована. Правдоподібно, проживала при синах, у Турово-Пінському князівстві⁵. У Київському літописі під 1125р. ще відзначено: «Преставилася княгиня Святополка, лютого у двадцять і восьмий день»⁶.

Малоймовірно, аби дружина Святополка була донькою імператора: про неї мовчать візантійські джерела, детально фіксуючи дітей Алексія Комнена. Та й наш літописець не забув би це згадати. В певному західному джерелі дослідники виявили згадку про те, як «один із знатних володарів Греції (*на поч. XII ст. – І. М.*) видав свою доньку за руського князя». Вона принесла з собою багато «святих реліквій, серед яких ... була рука св. Стефана»⁷. Інші тогочасні матеріали підтвердили – там йшлося про дружину Святополка Ізяславовича⁸. Отож, дружиною київського князя була донька великого грецького достойника⁹, яка привезла з собою багато християнських реліквій. Її ім'я Орина (тобто Ірина) дослідники встановили з сфрагістичного матеріалу¹⁰, факту приналежності Святомихайлівському монастиреві віддавна т. зв. Орининської землі та монастирської традиції¹¹.

Моцям св. Варвари в Україні присвячено дві літературні пам'ятки, ерм. Феодосія (Софоновича), протягом 1665-1676 рр. ігумена Святомихайлівської обители, та ерм. Димитрія (Туптало). Перша – яку складають «Мученіє св. великомученицы Варвари» та «Повѣсть о прославленныхъ чудахъ св. великомученицы Варварь» – відома за єдиним списком. Походить він з кінця XVII ст. і виконаний расіянином, який добре не знав української мови¹². М. Петров, датує його 1669 р., хоч, правдоподібнішим є рік 1670.¹³ Ерм. Феодосія (Софо-

новича) до написання цього твору, вочевидь, спонукали такі обставини. Насамперед – його посада. Окрім того, за його урядування генеральний військовий суддя Михайло Вуяхович (з 1690р. печерський архимандрит Мелетій) «иждивением своимъ на положение св. Варвары мощей притворь каменный ново къ ветхой архангельской церкви пригради»¹⁴. Такий твір мав сприяти подальшому утвердженню культу святої, оскільки побутувала думка про неавтентичність мощей. Підставою для цього слугував факт зберігання їх ерм. Феодосієм у Лаврі під час військових дій 1657-1659 рр.¹⁵ Пряму вказівку на такі сумніви бачимо на початку твору («А же правдиве свѣтои Варвары зъ самых преславныхъ чудес познавай и вѣруй невонтпливе»¹⁶), та в другому чуді, у сні його брата київського райці Івана («многии, мовит [св.Варвара – *І.М.*], не вѣруют, абы то мощи мои у Михайловскомъ правдивии были»)¹⁷.

«Повість» ерм. Феодосія, який помер у 1677 р., широко використав у своєму аналогічному творі ерм. Димитрій (Туптало). Вочевидь написати його спонукала, насамперед, та обставина, що свята була його покровителькою¹⁸. Власний твір ерм. Димитрій надрукував у другому томі «Житій святих» (Київ, 10.7.1693 – 7.1695)¹⁹.

До цього видання він помістив свою повість «о чѣстныхъ мощехъ стѣя великомчницы Варвары» та скомпоноване на підставі Метафраста, Йоана Дамаскина і Макаріївских Четій Міней «Житіє и страдание стѣи великомчницы Варвары»²⁰. На початку першої з пам'яток зазначено, що про мощі «изаснаеть пред сими лѣта ѿ достовѣрнаго мужа Пречѣстнаго Іеромонаха Феодосіа Сафоновича Ігумена обители Стомихайловскіа Золотоверхіа Кіевскіа написаннаа в лѣто Гѣдне дахѡ Повѣсть». Однак ця повість відрізняється від твору ерм. Феодосія: коротша (лише 5 чудес із 17), проставлені дати (не завжди доречно), наприкінці згадується історія двох інших реліквій, які привіз в Україну грек Музеля (а згодом їх передав Софійському соборові Гедеон Святополк-Четвертинський) та які Януш Радзивіл віддав своїй дружині (в 1691 р. перейшли до Батурицького монастиря).

Всі матеріали про св. Варвару з «Житій» дослівно повторені в окремій присвяченій їй книзі (Київ, 1698)²¹. Розпочинається ж вона Акафістом святиї, що, як і все видання, безпідставно приписується архимандритові Києво-Печерської лаври Йосафатові (Кроковському)²². Правдоподібніше, акафіст також створив ерм. Димитрій, на той час вже досить вправний поет²³.

Що ж говорять про мощі св. Варвари ерм. Феодосій (Софонович) та ерм. Димитрій (Туптало)? Перший стверджує відсутність будь-яких конкретних відомостей: «Мощи свѣтои великомученицы Варвары котораго

часу і аким способом до Києва до църкви свѣтаго архистратига Михайла запровожены в лѣтописцах нѣзписано, а есть ли і были акии писма, гды пуст Киев долго з монастѣрми опустелыми стоал, тогда і писма погинули. Єднак от старых людей повести маємо, їжъ кнѣзю великому Михаилу Свѣтполку, правнуку свѣтаго Владимира Киевомъ обладающу, от грецкого цѣра въ дар присланныи сут тьи свѣттии мощи свѣта Варвары, а он змуравши църков свѣтаго Михайла на свое їма року от сотворенна свѣта ꙗхсѣі положили в той църкви на освѣщение мощи свѣтой»²⁴. Отож, ерм. Феодосій не мав жодних писемних джерел про надходження реліквії – він використав лише усну традицію²⁵. Старші люди пов'язували їх з освяченням храму (жодна церква не могла існувати без мощей). Своїх святих у нас ще не було, тож на думку киян, реліквія могла надійти лише з Візантії. А великому князеві київському подарувати їх годилося лише самому імператорові.

Ерм. Димитрій привніс в цю історію нові важливі деталі. У нього «Михаиль Сватополкъ Кназь Киевскій ... правнукъ Владиміра стѣго имѣ первую жену Грекиню, Алеѣја Комнина Цара Греческаго дщерь именем Варвару, та ѿходящи ѿ Цариграда в Рускіа страны оумоли ѿца своего да дасть ей Чстныа Мощи стѣта Великомченицы Варвары, и взявши а в градъ Киевъ, съ собою принесе. Мужъ же еа великій Кназь Михаилъ создавши Църквъ каменну въ има заступника своего стѣго Архистратига Михаила въ лѣто ѿ созданія міра ꙗхсѣі, положи в ней тѣта стѣта Мощи честно». Коли ж прийшов Батий, тоді «сокровенны бѣша ѿ хранителей Църковныхъ под спудомъ тоєаже Църкве в мѣстѣ тайном под степенями столпа каменнаго вѣдущаго на верхъ Църкве... По многомъ времени... обрѣтенныа, изаты суть ѿ сокровенія тогѣ, и паки явѣ в тойже Църкви блѣгольбно положенны»²⁶. При нагоді згадує про спалення воїнами Батия багатьох хронік: «Книги Лѣтописцевъ пожжены суть, и мало что послѣднему Роду ѿста вѣдомѣ ѿ тѣхъ, ѿже баху в прежднаа времена за Великихъ Кназей Киевскихъ»²⁷.

Звідки ж взялось у Димитрія свідчення про грецьку царівну? Правдоподібно, по аналогії з шлюбом Володимира Святославовича, відомому з «Повісті временних літ». Одружуючись в Корсуні з імператорською донькою Анною, той взяв «мощі святого Климента і Фіви, ученика його»²⁸. Ім'я дружини князя – Варвара – також було, вочевидь, скомбіновано наступним чином: Святополк-Михайло мав за патрона св. Михайла, якому він присвятив родовий храм-усипальницю, а княгиня ж напевно привезла б з батьківщини насамперед мощі своєї покровительки.

Ерм. Димитрій говорить про грекиню як про «першу» дружину Святополка. Можливо для того, аби її не утотожнювали з половчанкою-поганкою, відомою з Київського літопису (т. зв. Хлебніковський список якого принаймні з 20-х рр. XVII ст. зберігався у Лаврі²⁹) та друкованого «Синописа». В останньому з творів зазначені дати правління візантійського імператора

Алексія Комнена – 1081-1118рр³⁰. Знаючи роки побудови Святомихайлівського храму (1108) та одруження Святополка з половчанкою (1094), ерм. Димитрій і визнає грекиню «першою дружиною», хоч насправді була останньою. З «Синописа» він також вивів ім'я її «батька»³¹.

Опис місця заховання святомихайлівських мощів у ерм. Димитрія є перефразом його ж запису у щоденнику про батуринські мощі святої: «Сія часть, лежавшая въ Батуринѣ, в казенной палатѣ ... и была аки подъ спудомъ сокровенна и едва кому извѣстно, даже до сего года (1691 – І.М.)»³². В Святомихайлівському соборі дійсно були кам'яні сходи на хори, у північній частині нартекса. Біля них розташовувався склеп з похованнями, влаштований тут не пізніше початку XVII ст.³³ Окрім того, існувала традиція про поховання княгині саме в цьому місці³⁴. За даними археологічних розкопок в Україні, саме в притворах погребались в найдавніші часи ктитори храмів та їх рідня (наприклад, Ярослава Осьмомисла в Успенському соборі Галича³⁵). Могли в цьому місці бути фрески із зображенням св. Варвари. Адже при муруванні Успенського собору Києво-Печерської лаври «мощи святих мученикъ подо всѣми стѣнами положены быша, идѣже и сами написаны суть над мощми по стенамъ»³⁶. Сюжет же про приховання мощей «під спудом» ерм. Димитрій міг взяти як з київської традиції, так і з загальноєвропейської, правдоподібно, зафіксованої в «Золотій легенді»³⁷.

Підсумовуючи, можна висловити таке припущення. В Києві дійсно були мощі святої Варвари. Привезла їх в Україну Ірина, донька якогось візантійського достойника, дружина великого князя київського Святополка-Михайла Ізяславовича. Правдоподібно, їх замурували в стіну Святомихайлівського Золотоверхого собору. Біля них, згідно з тогочасною практикою, могло бути виконане мозаїчне чи фрескове зображення св. Варвари. З часом, після неодноразових руйнацій монастиря достовірні відомості про реліквію втрапились. Натомість як мощі св. Варвари стали сприйматись нетлінні та зцілюючі мощі невідомої української княгині.

Найдавніше документальне свідчення про них походить з 1594 р. Єріх Лясота, посланець імператора Рудольфа II до запорожців, ознайомлюючись з Святомихайлівським Золотоверхим монастирем, занотував: «Якщо увійти в церкву через двері, які розташовані напроти головного вівтаря, то ліворуч лежить в дерев'яній трумні тіло святої діви Варвари, доньки одного короля (eines Königs Tochter), молодої недорослої дівчинки, віком близько 12 років, як можна судити із її зросту. Воно ще нетлінне і покрите тонким полотняним покривалом до ніг, які не прикриті. Я до них доторкнувся і знайшов їх твердими і нетлінними. На голові у неї дерев'яна визолочена корона»³⁸.

Отже, в часи Є. Лясоти ці мощі кияни вважали приналежними доньці невідомого короля, а не реліквією св. великомучениці Варвари. До речі, дерев'яна позолочена корона є справді свідченням високого поход-

ження: наприклад, у похованні польського короля Казімежа III (†1370) було виявлено таку саму корону.

До прославлення київської реліквії саме як мощей св. Варвари-Великомучениці спричинився Йов (Борецький), від 1618 р. ігумен Святомихайлівського монастиря, 1620 р. – Київський митрополит (з осідком у тій же обителі). Єрм. Йов, зокрема, умістив до друкованого Анфологіона (1619) поруч з іншими величаннями шанованих у Києві святих і короткий пролог св. Варвари³⁹, а також опорядив у Святомихайлівському соборі приділ на честь святої⁴⁰. Цікаво, що знаний князівський рід Четвертинських на поч. XVII ст. прийняв ще друге прізвище – Святополк, на честь ніби-то предка «по мечу» Святополка-Михайла Ізяславовича. Попри загальноукраїнські політичні міркування прихованою метою такої генеалогії було також доказати правомочність їх ктиторства над Михайлівським собором – митрополичою катедрою та місцем зберігання широко відомої в Україні реліквії.

Свята Варвара
(гравюра Софронія з Акафісту 1741 р.)

Четвертинські, після смерті споріднених з ними Острозьких, прагнули стати на чолі українських політичних еліт. Тому єрм. Захарія (Копистенський) створює їм родовід, використовуючи давні українські літописи та, правдоподібно, суботник церкви в Четвертні⁴¹. Аби доказати право Четвертинських на київський престіл, а через нього і на всю Україну (як і породненість з російськими царями), він штучно виводить їх від Володимира Мономаха та Святополка Ізяславовича. З останнім князі були пов'язані лишень «по кужелі» (мати Данила Острозького, який помер між 1366-1376 рр., була з турівської династії Святополковичів⁴²). Святополк був потрібний, аби засвідчити породненість цих князів з першою польською королівською династією П'ястів. Адже з українських та

польських літописів було відомо, що донька Святополка – Збислава – одружилась з польським королем Болеславом Кшивоустим. Єрм. Захарія із політичних міркувань не підкреслював цю обставину у своїй присвяті. В 1638 р. на неї вказав Атаназій (Кальнофойський), говорячи про сина Стефана – Іллю Четвертинського⁴³. Він вказав джерела цієї звістки: «Нестор», твори М. і Й. Бельських, М. Стрийковського. В дещо баламутній генеалогії Четвертинських, написаній наприкінці XVIII ст. Францішеком та Каролем Забіцкіми, при згадці про побудований Святополком Святомихайлівський храм занотовано: «Tam teraz ciało S. Barbary bez głowy znajduje się tu»⁴⁴

Про літературну творчість єрм. Феодосія та єрм. Дмитрія мова вже була. Потрібно лишень зазначити, що перший з діячів започаткував фіксацію чуд, явлених при реліквії. Книжка єрм. Дмитрія (Туптала) 1698 р. витримала близько 50 перевидань⁴⁵, засвідчивши величезну популярність культу святої в Україні.

Хронологічно другим після Києва регіоном, де поширився культ св. Варвари, була Турово-Пінщина. Без сумніву, цьому сприяли дружина Святополка-Михайла Ірина та їх нащадки. З домонгольських часів мали би походити обителі св. Варвари в Турові⁴⁶ та Пінську⁴⁷. Є глухі відомості про якусь турівську княгиню Варвару (дружину князя Юрія), що прославилась своєю благовірністю⁴⁸. Частки реліквії святої зберігались у Пінську ще у 1684 р.⁴⁹

Пінському Святоварваринському монастиреві бл. 1520 р.⁵⁰ зробила фундацію Олена, донька київського князя Симеона Олельковича (разом зі своїм чоловіком). А в тамтешній замковій церкві св. Дмитрія (1502 р., на другий рік після вокняжіння на Поліссі) – вона ж влаштувала чотири приділи. Один з них присвячений «Входу в Єрусалим»⁵¹. Такий патроцініум в давні часи мав лише приділ Святомихайлівського Золотоверхого собору, який, як стверджує традиція, влаштувала княгиня Ірина⁵².

Правдоподібно з Києва аж на гданське Помор'я потрапила якась частина мощей св. Варвари. Існує легенда про реліквію – голову (!) святої – яку хрестоносці знайшли в підземеллях поморського замку в Сартовицях, здобутого ними у 1241 р. від князя гданського Помор'я Святополка (бл. 1200-1266)⁵³. Потрапити туди частка реліквії могла через онуку Святополка-Михайла Прибиславу, одружену із західнопоморським князем Ратибором I (1135-1151)⁵⁴.

Найдавніший на землях Київської держави точно датований храм на честь святої зафіксований у Новгороді під 1138р. Через 80 років тамтешній архієпископ Антоній вимурував нову церкву і влаштував при ній жіночий монастир⁵⁵. Вчинок єрарха не був випадковим. Адже мощі святої в константинопольській церкві св. Варвари, які він оглядав 1200р.⁵⁶, привернули його особливу увагу. Владика міг сприяти поширенню її культу в Україні, бо протягом 1219-1224 рр. займав єпископський престол у Перемишлі⁵⁷. Принаймні, саме

в цьому місті під 1441 р. згадана єдина в Галичині Сятоварваринська церква⁵⁸.

Давнім був одноіменний храм у Судаку – візантійській колонії в Криму. Під час нападу на це місто у 1327 р. татари зруйнували фортецю, храми св. Софії, св. Стефана і св. Варвари⁵⁹.

Окрім мощей св. Варвари у Михайлівському соборі, частки реліквії зберігались у Почаєві (попередньо – в родині гетьмана Івана Виговського)⁶⁰, у ерм. Димитрія (Туптала, отримав 1678 р. від Святомихайлівського ігумена Мелетія)⁶¹, в Батурині (подаровані ерм. Йосифом (Тризною)⁶².

Велика популярність святої була одним з наслідків психологічної атмосфери в Україні. В умовах безупинних нападів татар та турків, кровопролитної Визвольної війни, Руїни, нескінчених епідемій св. Варвара – розрадниця в душевному і тілесному болі, покровителька легкої смерті – знаходила надзвичайно багато шанувальників. В наступні століття, поступово, з припиненням татарських нападів та військових дій на терені підрасійської України культ святої дещо занепадає⁶³.

**Ця публікація є частиною статті: Про культу деяких святих (св. Катерина Олександрійська, св. Варвара, св. Миколай). – Лавра. – Львів, 1999. – Ч.12. – С.41-44, 47-49*

¹ Encyklopedja katolicka. – Lublin, 1976. – Т.2. – Стлб.14-20

² Літопис руський за Іпатським списком переклав Л. Махновець. – Київ, 1989. – С.153

³ Там само. – С.137

⁴ Там само. – С.171

⁵ Мальшевский А. Туровские князья // Творения св. отца нашего Кирилла епископа Туровского с предварительным очерком истории Турова и туровской иерархии до XIII века. – Киев, 1880. – С.VIII

⁶ Там само. – С.181

⁷ Лазарев В. Н. Михайловские мозаики. – Москва, 1966. – С.14-16; До речі, серед збережених мозаїк Святомихайлівського монастиря є мозаїки з зображенням св. Стефана та св. Димитрія Солунського. Останнє Святополк-Михайло міг замовити для вшанування патрона свого батька, Ізяслава-Димитрія.

⁸ Там само

⁹ Це міг бути і якийсь кримський візантійський достояник. В давньому Судаку особливо шанували св. Стефана та св. Варвару, бо там були зведені церкви на їх честь

¹⁰ В. Янін (Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X-XV вв. – Т. 1. – Печати X – начала XIII вв. – Москва, 1970. – С.84-171) обгрунтовано приписує князеві та його дружині ідентичні за часом, типом, мистецьким виконанням печатки із зображенням святого Михаїла (патрона Святополка Ізяславовича) та святої Орини

¹¹ Закревский И. Описание Киева. – Москва, 1868. – Т.2. – С. 513, 567; Люта Т. Земельні володіння Михайлівського Золотоверхого монастиря в Києві та його околицях (XV-XVIII ст.) // Пам'ятки України. – 1999. – Ч.1. – С.93

¹² П(етров) Н. Мучения св. великомученицы Варвары и Повесть о преславных чудесных мощех ее Феодосия Сафоновича // Труды Киевской духовной академии. – 1894. – Декабрь. – №12. – С.598-614; Феодосій Софонович. Хроніка з літописців стародавніх. – Київ, 1992. – С.260-264; Центральна

наукова б-ка ім. В.Вернадського НАНУ. – Відділ рукописів. – П.546 (1748)

¹³ П(етров) Н. Мучения. – С.600. Підставою для цього послужила хронологія шостого чуда. В ньому йдеться про родину Пьотра Васильєвича Шереметьєва, який прибув на київське воєводство 28 грудня 1666 р. 8 липня «того ж року» зашворіла його вагітна дружина. Звернення до реліквії дозволило щасливо родити сина Володимира. З вдячністю за це вони «постановили оброкъ що неділи сѣна до служби Бжей того Владимира [носити] і причащати... Що и чинат неотменно уже два роки тому» (Там само. – С.609). М. Петров датує чудо 8 липня 1667 р. і, враховуючи згадані два роки, говорить про створення пам'ятки у 1669 р. Однак дослідник не звернув увагу на те, що приїзд воєводи до Києва Феодосій подає за церковним календарем, який розпочався ще 1 вересня 1665 р. Таким чином чудо сталося не 8 липня 1667 р. а на рік раніше. Шереметьєв був київським воєводою від 6174 (1666) до 6174 (1668). В 6177 (1669) його замінив Григорій Казловскій, який був на цій посаді до 19 листопада 6181 (1672) (Барсуков А. Списание городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского государства XVII в. – С.-Петербург, 1902. – С.102; Феодосій Софонович. Хроніка. – С.262). Тобто, Шереметьєв був воєводою до осені 1668 р., і цей час може бути верхньою границею створення пам'ятки. Однак правдоподібнішим, на мій погляд, є інше трактування, пов'язане з неправильним відчитанням расіянином українського оригіналу. Сенс останнього речення тоді був би таким – перебуваючи у Києві два роки, родина Шереметьєвих віддавала шану реліквії, до свого виїзду з Києва. Такому тлумаченню не протирічила б дата 1670 р., про яку знаємо з редакції «Повісті», яку виконав дещо згодом ерм. Димитрій (Туптало).

¹⁴ Закревский Н. Описание. – Москва, 1868. – С. 524, 533

¹⁵ Акты Южной и Западной России. – С.-Петербург, 1875. – Т.8. – С.15

¹⁶ П(етров) Н. Мучения – С.604

¹⁷ Там само – С.606

¹⁸ В своєму щоденнику під 1678 р., в час перебування у Слуцьку, він фіксує факт передачі туди Михайлівським ігуменом Мелетієм (Дзиком) частини мощей (Дмитрий (Ростовский). Сочинения. – Москва, 1848. – Ч.1. – С.470). Після переїзду до Києва, 10 серпня 1685 р., йому приснилась свята (Там само. – С.480). Під 13 січня 1691 р. він описує урочисте перенесення частки мощей св. Варвари з батуринської резиденції гетьмана Івана Мазепи до його ж Батуринського монастиря. Після чого він «учредилъ каждаго вторника пѣти молебень св. вмч. Варварѣ» (Там само. – С.496).

¹⁹ Були апробовані Масковським патріархом Адріаном 3 жовтня 1690 року. Остаточна редакція здійснена перед виходом книги у світ, бо в ній фігурує розповідь про батуринські мощі (1691 р.).

²⁰ Димитрій (Туптало). Житія святих (на грудень-лютий). – Київ, 1695. – Арк. КЄ зв – ЛВ зв, ЛВ зв. – ЛЄ

²¹ Арк. КѠ – Мѡ; Мѡ зв. – МѢ зв.

²² «Иосаф Кроковский... сочинил ее и оставил петъ оный по вторникам» (Евгений (Болховитинов), митр. Описание Киево-Софийского собора. – Киев, 1825. – С.215). В монастирській записці відзначено, що він «акафист Варварѣ великомученицѣ состави и день вторый ему нарече» (Закревский И. Описание Киева. – С.526).

²³ В передмові «Молитвослова триакафісного» (Чернігів,

1697) ерм. Лаврентій (Крщонович) говорить наступне: «предлагаемъ тебѣ, возлюбленный читателю, въ сей книжцѣ три новіе акафисты, отъ благоразумнѣхъ мужей списанныи Троицѣ святой, Страстемъ Христовымъ и св. великомученицѣ Варварѣ, изряднейшей малороссійкой (здѣ бо почитаетъ) къ Богу ходатайци» (Пекарский И. Описание славяно-русскихъ книг и типографій. 1698-1725. – С.-Петербург, 1862. – С.8)

²⁴ Петров И. Мучение. – С.604

²⁵ У своїй «Хроніці» (бл.1672 р) він згадує про будівництво собору, однак нічого не говорить про мощі, про дружину князя грекиню.

²⁶ Димитрій (Туптало). Житія святих. – Арк. ЛВ зв.

²⁷ Там само. – Арк. ЛГ

²⁸ Літопис руський. – С.65

²⁹ Толочко О. Український переклад «Хроніки» Мацея Стрийковського з колекції О.Лазаревського та історіографічні пам'ятки XVII ст. (Український хронограф і «Синопис») // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1996. – Т.231. – С.167

³⁰ Синопис. Києво-Печерська друкарня, «1680» (1681). – Арк. НЕ

³¹ Маймовірно, що для встановлення такої філіації дружини київського князя послужила згадка Київського літопису про одруження доньки перемишльського князя Володаря Ірини з сином Алексія Комнена: «В лѣт ꙗꙁѣхъ ведена быс дщи володарева за царевичъ, за ѡлезичъ къ цѣрю град. мѣца іюля вък. В томже лѣтѣ ведена предслава. дщи сѣполча, въ оугры за королевича мѣца августъ въ кѣ» (Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебниковський) і Список Четвертинського (Погодінський) // Гарвардська б-ка давнього українського письменства. – Гарвард, 1990. – Т.8. – С.119). Ім'я княгині відоме лише з грецьких джерел; в Київському літописі прізвище імператора не згадується.

³² Димитрій (Туптало). Сочинения. – С.496

³³ Закревский Н. Описание Киева. – Москва, 1868. – Т.2. – С.507; Івакін Г. Археологічне вивчення Михайлівського Золотоверхого монастиря в 1996-1998 // Пам'ятки України. – 1999. – Ч.1. – С. 52, 56

³⁴ Есть предание, что тело его (князя Святополка – I. М.) в переднем пределе на правой стороне [в «Описи» (поч. XVIII ст. – I. М.) говорится, что «похвалы сего мужа писаны на камне гробномъ красные до временъ наших храняхуся»], а на противоположной – первой его супруги, Варвары (Закревский Н. Описание Киева. – С.507)

³⁵ Пастернак Я. Старий Галич. – Львів, Краків, 1944. – С.132-140

³⁶ Абрамович Д. Києво-Печерський патерик. – Київ, 1931. – С.8

³⁷ Принаймні це ми зустрічаємо і в згадуваній поморській легенді.

³⁸ Lassota E. Tagebuch. – Galle, 1866. – S.204. Про українських володарів він говорить – der Führst («цар», «князь»)

³⁹ Анфологіон. – Київ, 1619. – Арк. узи, узо

⁴⁰ Голубев С. Киевский митрополит. – С.398

⁴¹ Захарія (Копистенський). Присвята князю Стефану Четвертинському до надрукованих у Києві 1623 р. «Бесід Йоана Златоуста на 14 послань св. апостола Павла» // Тітов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI-XVII вв. Всезбірка передмов до українських стародруків. – Київ, 1924. – С.О

⁴² Мицько І. Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі // Лавра. – Львів, 1999. – Ч.2. – С.54, 56)

⁴³ Atanazij Kalnofojski. TERATOURGNMA. – Kijów, 1638. – Ark.b 2 verso

⁴⁴ Niesiecki K. Herbarz Poski. – Lipsk, 1839. – S.269

⁴⁵ Див.: Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні. – Львів, 1981-1984. – Кн.1-2

⁴⁶ В середині XIX ст. існувала традиція, зафіксована арх. Ніколаєм: «Бывший туровский женский Варваринский монастырь. Он находился в древнем г. Турове, на том месте, где ныне Старожевицкая Покровская приходская церковь. Начало его неизвестно. От него остался памятник, в котором записаны имена древних епископов Туровских. Он разорен татарами и не был восстановлен... В синодике туровской Старожевицкой Покровской церкви записано 23 имени древних Туровских епископов (Николай, арх. Историко-статистическое описание Минской епархии. – С.-Петербург, 1864. – С.161, 53)

⁴⁷ «Начало сего монастыря скрывается в глубокой древности. Благотворителями его вероятно были древние князя Пинские. Около 1520 г. князь Федор Ярославович и супруга его Елена Олельковна записали ему дворище Пискаловщина в селе Особовичи» (Там само. – С. 142)

⁴⁸ Мицько І. Синодики. – 54, 56

⁴⁹ Пінська реліквія згадується у 1684 р. (Susza J. Phoenix. – Zamosciae, 1684. – P.54)

⁵⁰ Николай, арх. Историко-статистическое описание. – С.142

⁵¹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1995. – Т.6. – С.305; Кожному з пінських приділів вони надали окремі ґрунти, можливо, беручи за приклад Київ: т. зв. Орининська земля могла бути записана княгинею саме на аналогічний приділ

⁵² Востоков А. Описание русских и славянских рукописей Румянцевского музеума. – С.-Петербург, 1847. – С.575

⁵³ Dworzaczkowa J. Podanie o glowie sw.Barbary w dziejopisarstwie pomorskim // Studja historica: W 25 – lecie pracy naukowej Henryka Lowmianskiego. – Warszawa, 1958. – S.154 – 165; Не виключено, що маємо тут справу з трансформованою, причому, вже в XIV ст., українською традицією про мощі святої. Принаймні не може не впасти в очі ідентичність імен володарів реліквії, приховання реліквій в підземеллях, дати (1240р. – напад Батия, 1241 – напад хрестоносців)

⁵⁴ Войтович Л. Генеалогія династії Рюриковичів і Гедиміновичів. – Львів, 1993. – С.40.

⁵⁵ Зверинский В. Материалы для историко-топографического исследования о православных монастырях в Российской империи. – С.-Петербург, 1892. – Т.2. – С.85

⁵⁶ Православный Палестинский сборник. – С.-Петербург, 1899. – Вып.51. – С. СII, 30, 63, 88

⁵⁷ Белоброва О. А. Антоний // Словарь книжников и книжности Древней Руси. – Ленинград, 1987. – Вып.1: IX – I пол. XIV ст. – С.39-40

⁵⁸ Fenczak A. Sytuacja wyznaniowa w Przemyślu za Władysława Jagiełły (Wybrane problemy) // Polska – Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa. – Przemyśl, 1990. – Т.1 – S.133

⁵⁹ Заметки XII-XV вв., относящиеся к крымскому городу Сугдея (Судаку), приписанные на греческом Синаксаре // Записки Одесского общества истории и древностей. – Одесса, 1863. – Т.5. – С.611

⁶⁰ Гора Почаєвска. – Почаїв, 1742. – С.63

⁶¹ Димитрій (Ростовський). – Сочинения. – Москва, 1818. – Т.1. – С.1

⁶² Там само. – Т.2. – С.311

⁶³ Посереднім підтвердженням цього є відома співомовка Степана Руданського «Св.Варвара»

ПРО НАЩАДКІВ ВОЄВОДИ БОГДАНА, ЗАСНОВНИКА МОЛДОВСЬКОГО КНЯЗІВСТВА

Поява на Підгір'ї у середині XIV ст. волоського воєводи Богдана та його родичів не була чимось винятковим. Випадки закорінення тут вихідців із земель Угорської держави могли мати місце вже з кінця XII ст., коли тамтешні королі почали активно втручатись у наші справи, чи то підтримуючи певних претендентів на галицький стіл, чи захоплюючи його. Правдоподібно, якась група угорської знаті прибула в Галицько-Волинську державу у складі двору доньки Бели IV Констанції, дружини князя Лева. Таким переїздам сприяли і добрі стосунки між двома державами до початку XIV ст. Але особливо – перебування частини Закарпаття під владою Льва Даниловича. Лев, зокрема, отримав Маковицьку фортецю при стратегічній дорозі на Дуклівський перевал (перебувала в наших князів ще до 20-х рр. XIV ст.)¹ Після смерті в 1290 р. Ласла IV, останнього прямого спадкоємця Бели IV, до влади в Угорщині прийшов його небіж Ендре III. На мою думку, він і передав ці володіння галицькому князеві у пожиттєве користування взамін за відмову від претензій на угорську корону. У літературі фігурує факт пограбування 1281 р. воїнами князя Лева села Вишкова на Мараморощині. Його інтерпретують як свідчення володіння Левом закарпатськими землями вже в цей період² Ймовірніше, тут йдеться про війська князя Лева, які повертались з-під Годостава, де допомагали Ласлу IV розбити половців.

Переїзди феодалів із Закарпаття в Галичину, напевно, відбувались під час і після антикоролівського бунту 1315-22 рр., очолюваного воєводою Капосом (Лисим) та земплінським і ужанським комесом Петром, сином Петуні³. Повсталі, зокрема, прагнули посадити на угорський престол галицького князя. Очевидно, перший з керівників – це Georgius Calvus (Лисий), згаданий в документі 1334 р., серед найвищих урядовців Болеслава-Юрія Тройденовича, разом з особами, прізвища яких засвідчують волоське та тюркське походження. Поряд з галицьким єпископом Ходором, Дмитром Дедьком, белзьким воєводою Михайлом Єлизаровичем, луцьким воєводою Ходором Отеком, Хотком, сином Яромира, бачимо львівського воєводу Олександра *Молдайовича*, Бориска *Кракулу*, перемиського воєводу Грицька *Косачовича*, суддю княжого двору Васька *Кудиновича*⁴. Другий же керівник повстання, це правдоподібно “Петро, син Петков Угорець”, якому в 1352 р. польський король надав село Самокленські на польсько-українсько-угорському кордоні неподалік від втрачених ним володінь і вже згадуваної Маковицької фортеці⁵.

Із виникненням у середині XIV ст. Молдовського воєводства (у західних джерелах відомого спершу як Просклавія, у турків – Каро-Богданія, а у нас – Богда-

нія), розпочалась і політична еміграція на українські землі Польського королівства представників тамтешньої знаті. Про засновника князівства даних збереглося небагато. Відомо, що в 1334/1335 рр. Bohdan wojuwode filii Mikula із значною кількістю “волохів” з Болгарії чи з України прийшов на Закарпаття і зайняв с. Копичу. У першій половині 1349 р. Богдан з брата-ничем Стефаном та іншими спільниками напав на сусідів Драгів-Сасів. Після цього з родиною та однодумцями вирушив на південні землі Галицько-Волинського князівства. Скориставшись тим, що саме тоді більшість Галичини захопив польський король Казімеж III, він проголошує на опанованій території Молдовське воєводство⁶. Нове державне утворення досить швидко легалізувалося, очевидно, завдяки порідненості воєводи Богдана з галицькою династією, можливо – через матір або дружину Марію. Вона могла бути родичкою болгарської цариці – доньки князя Ростислава Михайловича, або його ж онука – болгарського царя Івана III Асеня.

Лише в одному молдовському джерелі – короткій віршованій хроніці 1683 р. – згадується син воєводи – Федір Богданович⁷. Більше про нього і його рід вдалося виявити серед українських матеріалів. Цінні відомості зберіг Ш. Окольський, який у своєму гербовнику використав матеріали, надані йому зацікавленими особами:

“Фамілія пресвітлого дому Гроховських. Гроховські з Горохович у Перемиській землі. Місцеві жителі. З давнього і славного роду... Богдан, великий князь Русі (Bochdanus Magnus Russorum Princeps), був родоначальником і предком цієї фамілії. Федор Богдан з Горохович, перемиський староста (capitaneus) в 1360 р., управляв від імені короля Казімежа Великого. Це засвідчують перемиські гродські книги. Він залишив двох синів, перший Івашко, себто Іван, каштелян (castellanus) перемиський, правив від імені короля Людовика Угорського в 1382 р. Той самий Петро Богдан Рогатинський у Рогатині, бездітний, був старостою в Олеську, де правив від імені Владислава Ягайла”⁸.

Насамперед потрібно відзначити наступне. Серед галицько-волинської династії не було князя з іменем Богдан (або ж його християнського відповідника – Федора). Гороховські не уживали князівського титулу, тобто вони могли бути споріднені з Рюриковичами лише по жіночій лінії. Згадані діячі, крім Богдана та Івашка, відомі з українських документів. У 1353 р. як свідок підписується “Богданко Воютинський”⁹. “Богдан тивун перемиський” згаданий у 1359 та 1366 рр.¹⁰ Його спадкоємці “шляхетні пан Васько і Піхно (*тобто Петро – І. М.*), сини пана Богдана” 1418 р. розмежовували свої землі поблизу Пікулич, Вітошинців, Конохів, Горохович¹¹. Васько Богданович з Воютич зга-

даний і в документах за 1417 р.¹² Мав він і інші маєтності. Зокрема, ще в 1391 р. король надав *Vaskonem et Volczkonem eius filium de Rademicze* (коло Мостиськ) села біля Риботич: Радимичі, Дмошичі, Козловичі і Солець монастир¹³. Між цією родиною і Риботицькими була якась пов'язаність. Іван (Іванович) Риботицький володів Буховичами та Тульковичами, сусідніми з мостиськими Раденичами. Можливо, Щепан Волошин Риботицький, якому король 1366 р. надав у дідичне володіння Риботичі з навколишніми селами та монастирями¹⁴, тожоний Стефану із Закарпаття, братаничу воеводи Богдана.

Згаданий Волчко – це Волчко Преслужич Рогатинський, галицький староста у 1411-12 рр.¹⁵ У 1415 р. він, “*dominus et heres in Rohatin*”, перетворив своє село Филиповичі на місто Рогатин¹⁶. Формула “пан і дідич з Рогатина”, фундація міста та надання йому герба (унікальний для тогочасного Королівства Польського випадок!¹⁷) свідчать про високородні амбіції цього феодала. Правдоподібно його сином був Івашко Богдан Преслужич Рогатинський, славетний оборонець Олеського замку від поляків у 1431-32 рр.¹⁸ Після нього в

шений був перебраться до Великого князівства Литовського. З дружиною княжною Овдотією, онукою князя Володимира Ольгердовича, мав лише доньку Федору.

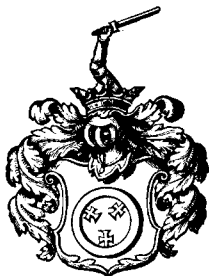
Перебрались на Волинь і Воутинські (Гулевичі).

Від нащадків молдовського воеводи Богдана, правдоподібно, бере свій початок і волинський рід Іваницьких. Збереглась зафіксована тим же Окольським їх геральдична легенда²¹. Нібито під час облоги Володимира військами короля Казімежа III бл. 1349 р. (1341) слуга князя Любарта *Bogdanus de Ivanice* місячної ночі розвідав позиції поляків, чим допоміг Любартові вийти з оточення. За це князь і надав своєму приближеному герб “Повня”. Загинув Богдан у битві з татарами під Сердятичами (*Serdiaticze prope Litowissiam, 12 км західніше Іванич*²². – *I. M.*). За часів Окольського ще “була пам'ятка тієї події – могила Богдана і його товаришів, – яку називають Іваничі”²³. Герб Іваницьких являє собою розташований на червоному полі повний місяць. На ньому стоїть хрест, три рамена якого закінчуються малими хрестами.

Людвік Держковський, автор статті у географічному словнику, розповідаючи про с. Іванє коло Залі-

Повня

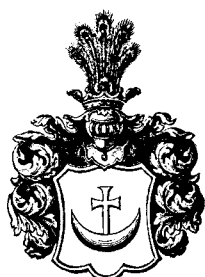
Шалава

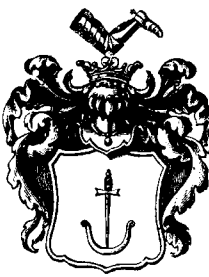
Могила

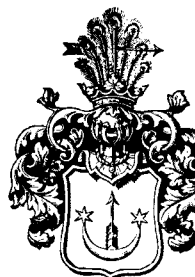
Юноша

Шеліта

Новина

Сас

Абданк

Олеську старостував його дядько Петро Богданович з Горохович¹⁹.

Окрім іноді вживаного прізвища Богдан, придомку однієї з гілок роду та гербової символіки, нащадки воеводи вже нічим не засвідчували своєї пов'язаності з Молдовою (Богданією). Досить швидко сполонізувалась перемиська гілка роду, найчисельніша і найбагатша (володіла Берендичами, Германовичами, Гороховичами, Киями, Корманичами, Малковичами²⁰). Рогатинська закінчилась на Івашкові Преслужичеві, який через свою участь в антипольській боротьбі зму-

щиків (на давньому кордоні з Молдовою), стверджує, що w r. 1349 *obdarzyl ksiaze ruski Lubart Bohdana z Iwania zaszczytem gycerstwa*²⁴. Можливо, підставою для такого твердження стало розташування біля Заліщиків ще й с. Богданівки.

У родинному зв'язку з Іваницькими (або ж лише з їх гербовою традицією) перебували Богдановичі з Жемайтії. Вони вважали себе нащадками “Богдана, сина Монтвілла, внука Зодейка”. Уживали герб “Могила”²⁵, який до того ж, як і “Повня”, включає три малі хрести.

Графічну схожість до “Повні” має виконаний у

геральдичній колористиці Льва Даниловича український герб Шалава: три золоті хрести в колі на блакитному полі. Петро Галька, найдавніший відомий носій цього герба, також мав відношення до міської облоги. У 1302 р., невдовзі після смерті Льва Даниловича, він керував обороною Любліна від поляків²⁶.

Васько з Воютич (у 1427 р.) мав на печатці зображення “кона, або бика, або Юношу” (білий баран на червоному тлі)²⁷. Воютинські, які переїхали на Волинь, уживали вже інших гербів: “Новину” (вушко від відра з мечем, руків’я якого утворює хрест) та “Шелігу” (півмісяць, над яким хрест)²⁸. Волоське ж походження роду продовжував засвідчувати їх придомок – Гулевиці. Виводиться воно від тюрксько-угорських слів “gulya” (стадо) чи “gulyas” (чабан)²⁹. Рідний брат Васька Богдановича, Петро з Горохович та його нащадки уживали “Юношу”³⁰. Натомість Андрій з Германович має в 1427 р. “Абданка” (фігура, схожа на літеру W)³¹. Такий же герб бачимо на печатці Волчка Преслужича з Рогатина (1415 та 1419 рр.)³².

“Новина” та “Шеліга” за контуром дуже близькі до “Саца” (стріла над півмісяцем з двома зірками), поширеного серед емігрантів з Угорського королівства та Молдови, закорінених в Україні. Два його елементи наявні в гербі Молдови (голова бика, обабіч якої зірка, сонце, півмісяць). У геральдиків, принаймні польських, півмісяць та зірки тлумачились як “лицарські справи, здійснені під час ясної ночі”³³, в чому можна вбачати посередній зв’язок із символікою “Повні”.

У всіх згаданих гербах наявна троїчність таких графічних елементів як зубці, хрести. На мою думку, вони являють собою трансформований Тризуб, який уживався в Галичині принаймні ще князем Левом Даниловичем³⁴. Таким чином, герби нащадків воеводи Богдана зафіксували дві лінії роду – від волоських господарів “по мечу” та Рюриковичів “по кужелі”.

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т. 3. – С. 100, 120

² Там само. – С. 98

³ Там само. – С. 119-120; Петров А. Древние грамоты по истории карпато-русской церкви и иерархии. 1391-1498. – Прага, 1930. – С. 54-55

⁴ Лаппо-Данилевский И. Печати галицко-владимирских князей и их советников // Болеслав Юрий князь всей Малой Руси. – С.-Петербург, 1907. – С. 290; Михайло Грушевський, не помітивши фактів активної участі українців в угорсько-волоських справах упродовж 1330-34 рр., досить скептично висловився про волоське походження цих достойників (Грушевський М. Історія – С. 136)

⁵ Zbiór dokumentów małopolskich. – Warszawa, 1969. – Cz. 4. – S. 57

⁶ Wyrostek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej. – Kraków, 1932. – S. 6-12; Czołowski A. Początki Moldawii z wypraw Kazimierza Wielkiego r. 1359 // Kwartalnik historyczny. – Lwów, 1890. – S. 20-21, 26

⁷ Bianu I., Nawa H. Bibliografia Romanesca. – Bucuresti, 1903. – Т. 1. – P. 265

⁸ Okolski S. Orbis Polonus. – Cracoviae, 1641. – Vol. 1. – P. 362. Не виключено, що Окольський чи його інформатори переплутали ім’я Івашко (Івасько) з іменем Василь (Васько)

⁹ Prochaska A. Akt graniczny czerwono-ruski z 1353 r. // Kwartalnik historyczny. – 1896. – S. 814-815

¹⁰ Науковий збірник Галицко-руської матици. – Львов, 1869. – С. 186, 187

¹¹ AGZ. – Lwów, 1876. – Т. 6. – S. 17-18

¹² Ibidem – Lwów, 1873. – Т. 4. – S. 92-93; Ibidem – Т. 6. – S. 21

¹³ Zbiór dokumentów – Wrocław, 1974. – Т. 6. – S. 89-90

¹⁴ Wyrostek L. Ród. – S. 31-34

¹⁵ Ehrlich L. Starostwa w Halickim w stosunku do starostwa lwowskiego w wiekach średnich (1390-1501). – Lwów, 1914. – S. 43

¹⁶ Prochaska A. Materiały archiwalne wyjęte z Metryki Litewskiej od 1348 do 1607 r. – Lwów, 1890. – S. 22, 27

¹⁷ Seroka H. O nadaniach herbow miejskich w Polsce przedrozbiorowej // Ludzie i herby w dawniej Polsce. – Lublin, 1995. – S. 155, 160

¹⁸ Prochaska A. Materiały. – S. 72; Prochaska A. Przebaczenie królewskie ziemianom oleskim w 1431 // Kwartalnik historyczny. – 1895. – S. 43-45; Długosz J. Historiae Polonicae libri XII. – Cracoviae, 1877. – Т. 4. – P. 449, 481

¹⁹ Barącz S. Kronika Oleska // Towarzystwo duchowienstwa katolickiego. – Tarnopol, 1864. – S. 399-400; Schneider A. Encyklopedia do krajoznawstwa Galicji. – Lwów, 1874. – Т. 2. – S. 134

²⁰ Zbiór dokumentów. – Wrocław, 1975. – Т. 7. – S. 170-172

²¹ Okolski S. Orbis. – Cracoviae, 1643. – Vol. 2. – P. 385-390; Kojalowicz W. Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego. – Kraków, 1897. – S. 214; Niesiecki K. Korona Polska. – Lwów, 1738. – Т. 2. – S. 453

²² За 8 км на північному заході від галицьких Воютич розташоване село Лютовиська, а в цьому ж районі – с. Ваньковичі

²³ Okolski S. Orbis. – P. 388

²⁴ Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. – Warszawa, 1882. – Т. 3. – S. 312

²⁵ Niesiecki K. Herbarz Polski. – Lipsk, 1839. – Т. 2. – S. 192; Boniecki A. Herbarz Polski. – Warszawa, 1899. – Т. 1. – S. 330

²⁶ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. – Kraków, 1584. – S. 500; див. також: Paprocki B. Gniazdo cnoty. – Kraków, 1578. – S. 209-330

²⁷ Piekosiński F. Studja. Rozprawy i materiały z dziedziny historyi polskiej. – Kraków, 1907. – S. 106. Див. також: Halecki O. Z Jana Zamojskiego Inventarza Archiwum Koronnego: Materiały do dziejow Rusi i Litwy w XV wieku // Archiwum Komisji historycznej. – Т. 12. – Cz. 1. – S. 186

²⁸ Halecki O. Ostatnie lata Swidrigiely i sprawa wolyńska za Kazimierza Jagiellonczyka. – Kraków, 1915. – S. 229

²⁹ Етимологічний словник української мови. – Київ, 1987. – Т. 1. – С. 617

³⁰ Paprocki B. Herby. – S. 253; Piekosiński F. Studja. – S. 44; Boniecki A. Herbarz Polski. – Warszawa, 1907. – Т. 7. – S. 76

³¹ Semkowicz W. Ród Awdancow w wiekach średnich // Rocznik T-wa Przyjaciół Nauk w Poznaniu. – 1919. – Т. 45. – S. 263

³² Prochaska A. Materiały. – S. 24, 30

³³ Kuligaski M. Demokryt smieszny. – Wilno, 1699. – S. 241; Dunczewski S.J. Herbarz wielu domów Korony Polskiej i W. X. Litewskiego. – Kraków, 1757. – Т. 2. – S. 382

³⁴ Дашкевич Я. Родовий знак Рюриковичів у Галицькому князівстві XIII ст. // Третя наукова геральдична конференція. – Львів, 1993. – С. 32-33

ІСТОРІЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ГЕНЕАЛОГІЧНИХ СЮЖЕТАХ

Підзаголовком цього повідомлення міг би бути відомий французький вислів “Cherchez la femme”, бо йтиметься про значний вплив шлюбної політики в князівському середовищі на історію Галицько-Волинської держави. Зупинюсь лише на невідомих та малознаних фактах. Тому не згадуватиму, зокрема, досить добре висвітлені в літературі обставини боротьби за галицький трон у першій третині XIII ст.

Перший сюжет:

Володіння князем Левом Даниловичем частиною Закарпаття

Даних про це збереглося обмаль. Є документ 1299 р. в якому надзупан Березької округи названий “урядником руського князя Лева”. В іншому документі, з 1307 р., таке уточнення відсутнє. М. Грушевський тлумачить першу згадку як свідчення захоплення князем Левом Закарпаття¹. І сталося це нібито в 1281 р., коли князеві люди пограбували села у Мароморощині, досить далеко від українського кордону. Інші дослідники стояли ближче до істини, коли стверджували про отримання цих земель Левом внаслідок поріднення з угорським тронем: за дружину він мав Констанцію, доньку Бели IV. На їх думку, перейшла ця земля до українського князя ще нібито в 1251 р., відразу після шлюбу та виїзду звідти у далеку Мачву іншого українського князя, Ростислава Михайловича².

На мій погляд, перебіг подій був дещо іншим. У 1281 р. воїни Лева дійсно пограбували згадані села. Але тоді вони, правдоподібно, повертались через той край на батьківщину, після битви під Годоставом. Там вони допомагали королеві Ласлу IV розбити половців. А частину Закарпаття Лев отримав пізніше, після смерті у 1290 р. єдиного прямого спадкоємця Бели IV – Ласла IV. Королем став небіж останнього – Ендре III. Маючи за дружину доньку Бели IV Лев Данилович також міг претендувати на угорський престол. Тому, вірогідно, Березівщину і відому Маковицьку фортецю (на шляху з Угорщини до Польщі і Галицько-Волинського князівства) він отримав від Ендре III взамін за зречення від претензій на мадярську корону. Що ж до володіння цими землями Ростиславом Мстиславовичем, також зятем Бели IV, то надання йому згаданої території відбувалось в іншій політичній ситуації. Тоді угорці ще не втрачали надії використати Закарпаття як плацдарм для захоплення Ростиславом Михайловичем галицького трону. Із відмовою від цих планів та одруженням Констанції з Левом чернігівського князя переводять в Мачву. Але прецедент був створений. У 1290 р. ці ж маєності отримав у пожиттєве володіння князь Лев Данилович, інший зять угорського ко-

роля. До речі, через сто років частину з них держав литовсько-український князь Федір Коріатович.

Другий сюжет:

Закорінення литовських володарів на українських землях

Так само, як Лев Данилович внаслідок шлюбу отримав землі в Угорському королівстві, так і литовські князі здобували собі маєності в Беларусі і Україні. Відомо, що Гедимін (†1341) мав трьох дружин, литовку і двох русинок. З українськими та беларуськими князнями одружувались і сини Гедиміна. Збереглись свідчення про двох дружин Ольгерда, віцебську та тверську княгинь. На мою думку, мав він ще і третю, яка походила з київської чи путивльської гілки Рюриковичів. Бо не випадково ж Ольгерд надає одному з синів ім'я на честь київського володаря – св. Володимира – і саме йому передає у зрілому віці київський стіл. Від Володимира Ольгердовича пішли відомі київські правителі.

Отож, не було нічого незвичного в тому, що син Гедиміна Любарт здобув право на галицько-волинський трон, одружившись з донькою князя Андрія Юрійовича Агрипіною. Однак цей литовський князь його втратив, коли у 1349 р. одружився з донькою ростовського князя Канстантіна Васил'євича Ольгою. Цим скористався польський король Казімеж III і окупував Галичину. Він був також поріднений з Романовичами (його баба доводилась Констанції рідною сестрою) та Болеславом Тройденовичем (його нерідний дядько). Під владою Любарта залишилась лише Волинь. Його син від Ольги, Федір, втримався на батьковому престолі тільки 4 роки. У 1388 р. Ягайло перевів його у віддалене Сіверське князівство на кордоні з Масковією. Лише через десять років Федір Любартович зміг переїхати в Галичину, де отримав від короля Жидачівську землю та 4 придністровські повіти.

Белзьке князівство продовж 1388-1462 рр. перебувало у руках мазовецьких князів, оскільки представник цієї династії Земовіт III доводився сином Марії, доньці Юрія Львовича (як і Болеслав Тройденович). Натомість зять Земовіта III Владислав, князь Опольський, правив у Галичині продовж 1372-79, 1385-87 рр.

Третій сюжет:

Виникнення Молдовського воєводства

Коли восени 1349 р. Казімеж III захоплював Підгір'я, південні землі Галицько-Волинської держави опановував воєвода волохів Богдан. На цій території виникла Молдовська держава. Вона досить скоро легалізувалась, спершу як підугорське воєводство,

згодом – як самостійне державне утворення. Швидко його визнання, на мою думку, сталося завдяки порідненню воєводи Богдана по жіночій лінії з Рюриковичами. Окрім родинної традиції його нащадків про походження від “великого (! – *І.М.*) князя Русі”, за це говорять також герби Богдановичів: Абданк, Новина, Шеліга, Повня. У їх потрійних геральдичних зубцях, хрестах є всі підстави вбачати трансформований Тризуб.

Четвертий сюжет:

Подільське князівство

Матір'ю князів Дмитра-Любарта та Коріата була Левоніда. Коріатовичі також отримали частку спадщини Рюриковичів – Подільську землю. У зв'язку з цим привабливою видається думка про походження Левоніди з галицько-волинської династії. Однак проти цього говорить низка фактів, зокрема, герби. Так Любарт мав у гербі зображення лева та литовської Погоні³, його син від Ольги – “вершника”⁴, Олександр та Федір Коріатовичі – зображення св.Юрія⁵. Тому вірогіднішим є припущення про приналежність до “подільської” династії дружини Коріата.

Поділля користувалося особливим статусом; стримало до повного державного відокремлення (можливо, і під впливом новопосталого сусіднього Молдовського восводства). Навіть після смерті всіх прямих нащадків Коріатовичів онука Федора Коріатовича княжна Софія титулувалась “дідичкою Подільської землі”⁶. Однак політична ситуація не сприяла усамостійненню цього українського краю.

Продовж 1393-99 рр. тут від імені польського короля панував його приближений, магнат Спитко з Мельштина (який вже мав як дідиччину Самбірську волость – спеціальне територіальне володіння сформоване ще за князя Лева)⁷. Можливо, що і Спитко “по кужелі” якимсь був споріднений з українськими князями.

П'ятий сюжет:

Походження Острозьких

На підставі хибної філіації між турівською княгиною Варварою, згаданою у пом'яниках, та князями Острозькими, дослідники зараховують останніх до турово-пінських Рюриковичів чи навіть до Гедиміновичів. Насправді ж вони походять від сина Данила Галицького Мстислава-Гліба. Встановити істину дозволили: аналіз давніх монастирських синодиків, з'ясування долі маєностей Мстислава та факту особливого пошанівку Романовичів до св. Пантелеймона.

Шостий сюжет:

Пам'ять галицької шляхти про своїх високородних предків

Серед нащадків воєводи Богдана непересічною постагтю був Волчко Преслужич Рогатинський, який у 1411-12 рр. займав впливову посаду старости у Га-

личі. У 1415 р. він, як “пан і дідич Рогатина”, перетворив своє село Филипівичі на місто, надаючи йому нову назву – Рогатин. Таке самотитулування боярина, заснування міста ним, небагатим феодалом, та надання йому герба⁸ (*унікальний для тогочасного Королівства Польського випадок. – І.М.*); видання фундаційної грамоти у Львові, столиці Руського князівства – все свідчить про високородні амбіції Волчка. Очевидно, насамперед завдяки походженню його син Івашко Богдан Преслужич Рогатинський зміг взяти за дружину Овдотью, онуку великого князя київського Володимира Ольгердовича.

Інший галицький боярський рід – Бибельські – відомий за документами XIV-XV ст.⁹ Як з'ясовувалось, вони “по кужелі” були споріднені або з князем Прокопієм Кудиновичем, близьким родичем князя Лева Даниловича, або ж із Гедиміном. Цікаво, що їх сполонізований нащадок Львівський архієпископ Ян Прухніцькі на початку XVII ст. створив легенду про своє походження від українських князів “по мечу”.

У подальшому дослідженні шлюбної політики в середовищі наших князівських родів перспективним і фактично єдиним збереженим джерелом є українські, беларуські та російські пом'яники XIV-XVI ст. Їх археографічна публікація та генеалогічне вивчення сприятимуть з'ясуванню ще багатьох аспектів історії Галицько-Волинської держави.

** Ця публікація написана на підставі статей, які передруковуються у цій книзі: “Про нащадків...”, “Почитання святого Володимира...”, “Монастирські пом'яники...”, “Синодики монастирів...”*

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т.3. – С. 98-99.

² Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII-XVI ст. – Львів, 1996. – С.91.

³ Piekosiński Fr. O źródłach heraldyki ruskiej // Rozprawy Akademii Umijętności. Wydział historyczno-filologiczny. – Kraków, 1899. – Ser.2. – T.13. – S.201; Gumowski M. Pieczęci książąt Litewskich // Ateneum wileńskie. – 1930. – Rocznik 7. – Zesz. 3/4. – S.687, 689, 705.

⁴ Акты Западной России. – С.-Петербург, 1846. – Т.1. – С. 41.

⁵ Там само. – С.21; Войтович Л. Удільні. – С.113.

⁶ Puzyra J. Korjat i Korjatowicze // Ateneum wileńskie. – Wilno, 1930. – Rocznik 7. – Zesz. 3/4. – S.446-448.

⁷ Strzelecka A. Spytek z Melsztyna // Polski słownik biograficzny. – Т.20. – S.412-415.

⁸ Царьова Н. Привілеї Волчка Преслужича на надання магдебурзького права новозаснованому місту Рогатину // Рогатинська земля: Історія та сучасність. – Львів, 1995. – С.93.

⁹ Крижанівський А. Причинки до історії роду Бибельських, зібрані арцибіскупом львівським Яном Прухніцьким // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Львів, 1902. – Т.48. – С.1-12.

ГЕНЕАЛОГІЯ ТА ГЕРАЛЬДИКА ШЛЯХЕТСЬКИХ РОДІВ КУЛЬЧИЦЬКИХ ТА ДОБРОСЛАВИЧІВ

Давня польська історіографія безоглядно зараховувала представників цих родів до т. зв. волохів (дако-романців), які у другій половині XIV ст. – на початку XV ст. перекочували в Галичину. Основним аргументом на користь такої гіпотези був факт вживання ними гербу Сас¹.

Міграція дрібних феодалів із Угорщини (властиво, із Закарпаття) та Молдовського та Волоського воєводства на українське Підгір'я набрала відносно масового характеру, коли Галичина перебувала у складі Угорського королівства (1370 – поч. 1387 р.). Цьому сприяв управитель краю князь Владислав Опольскі, який активно втручався в справи Молдови: 1374 р. він посадив на тамтешній престол Дзюрдзі. Йому ж князь сприяв, коли воєвода переїхав в Галичину 1377 р.² У протегуванні переселенням міг відіграти певну роль і суб'єктивний чинник – перша його дружина, Єлизавета, була донькою господаря Волощини. Новоприбулі отримували володіння, сконфісковані чи перебрані кадуковим правом від української знаті, освоювали пустоші. Судячи із збережених грамот-надань цей процес припинився вже за панування польського короля Ягайла (1387-1434)².

І. Нащадки Мелетія Турковича ?

Кульчицькі, на жаль, ще не стала предметом наукового вивчення істориків, етнографів, мовознавців, антропологів. І це в той час, коли в актових книгах Галичини XV-XVIII ст. збереглися тисячі справ, де вони згадуються. Кульчицькі на сьогодні творять найбільший за чисельністю галицький український шляхетський рід.

На терені їх батьківщини, села Кульчиць Самбірського району Львівської області, археологами поки що не виявлено слідів давньоукраїнського поселення.³ Серед найдавніших топонімів цікавими є “Туровина” (“Турковина”?) – І.М.) та “Левовий Потік”⁴, який, правдоподібно, вливається до “Левового ставу” (на терені сусіднього с. Погонича, нинішнього Самбора)⁵. Судячи з інших назв (Варитинь, Качубінець, Тарабанівщина, Аспани, сусідні села – Угорське та Торчиновичі) тут віддавна побутувала мадярська та тюркська лексика. Коли поселились її носії, важко тепер сказати. Однак у жодному з доступних мені джерел не вдалось виявити даних про самоідентифікацію мешканців села з угорцями чи волохами. Вони завжди русини.

Рід належить до тих небагатьох галицьких фамілій, історію яких можна документально прослідкувати від XIII ст.⁶ Ще у XVI ст. Кульчицькі володіли грамотою, виданою князем Левом 1284 р. на володіння селом “Мелетові Турковичові”⁷. Можливо він або вже мав, або отримав згодом володіння на Холмщині – іншій території Лева Даниловича. Віддавна там знані села

Турковичі та Чульчичі (Чольчичі)⁸, а від XVI ст. фіксуються шляхтичі Сметанки.

Галицький боярин “пан Грицько ловчий кролевь Сметанка” принагідно згадується 21 січня 1422 р.⁹ Через три роки в певному документі фігурують “Smiotanka venator de Colczicze, Petro et Andrea de Colczycze”¹⁰. Інші (?- І.М.) шляхтичі Сметанки відомі згодом на Підгір'ї та Поділлі; уживали вони безсумнівно український герб “Корчак”¹¹.

Від назви своєї маєтності – с.Кольчиці (тепер Кульчиці) – Григорій, Петро та Андрій та їх нащадки отримали прізвище Кольчицькі. Правдоподібно, Кульчицькі – Сметанки вважались основною гілкою роду, бо на їх землі розташовувався головний храм села – церква св. Флора і Лавра. Різні гілки роду прибрали аж 62 придомки¹², серед яких, зокрема, Телюк, Тулук; Дзюрдзі, тобто угорською – Юрійовичі¹³.

Бурхливе зростання роду, насамперед його чоловічої частини, досить швидко привело до безземелля. Коли у 1589 р. дідівщину в 6 ланів тримало 11 господарі¹⁴, то через 100 років їх було вже близько двохсот. У 1692 р., переписавши в королівській частині села 30 селян, люстратори занотували: “Кульчиці. В тих Кульчицях через велику густоту заселення їх милостей, які там живуть, неможливо описати володіння кожного. Тому приймається, що будинків їх милостей, які змогли порахувати, є малих і великих 185. Неможливо порахувати і побачити, на яких за розміром грун-тах осіли, бо діляться загонами і мають неординакові загони. І одні їх мають більше, інші менше... Мають ті ж їх милості п'ять корчем, у яких шинкують. Але того трунку більше самі споживають, аніж продають”¹⁵. Наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. лише в Галичині підтвердило шляхетне походження аж 310 представників цього роду.

Перенаселення спричинило відхід Кульчицьких з батьківщини. Вони переселялись на Волинь (тут у 1663 р. згаданий якийсь Юрій¹⁶), Чернігівщину, Холмщину, Київщину та Поділля (де, зокрема, у I пол. XVII ст. поселився Федір Кульчицький-Сметанка-Ручка¹⁷). Славний вояка Криштоф Кульчицький при сприянні Адама Кисіля став скарбником Чернігівського воєводства (1647-1673)¹⁸. У 1647 р. він приймав участь у виборах Київського митрополита Сильвестра Коссова¹⁹. К. Кульчицький з родичем записався до Луцького православного братства (їх підписи такі: “Kryzysztof Kolczycki skarbnik wojewodztwa Czernychowskiego, Jury Kulczycki”²⁰). Кульчицькі йшли на державну службу, ставали священиками, ремісниками (у середині XVII ст. відомий львівський друкар Дмитро²¹).

Як жодний інший галицький рід, Кульчицькі відзначались схильністю до писарської та перекладацької діяльності. При Івані Виговському був перекладачем

Григорій Кульчицький²². 1679 р. згаданий королівський писар Федір²³. При Василю Кочубеї секретарював упродовж 1707-1708 рр. Петро Колчицький. Як сам свідчив перед расіянами, “он родом с Подолья, и был для наук в малороссийских городех и на Москве”²⁴. У 1654 р. перекладачем при расійському Пасольському приказі працює “Степан Колчитской”, а з 1663 р. – Григорій Кульчицький²⁵. Останній перейшов потім у Мала-расійській приказ, де 1675 р. приймав участь у перекладі з польської мови “Великого зеркала”²⁶. Знався на мовах і викладач Масковської академії, Иркутский список (1727-1731) Інокентій Кульчицький²⁷.

Перекладачем з турецької мови у Віденській орієнтальній компанії був і Юрій-Франц Кульчицький (*1640 – †19.II.1694) – особа в нашій історії унікальна²⁸. Він єдиний серед українців, хто завдяки своєму героїчному чині, здійсненому в чужому краї, прославився у всій Європі. Перейшовши з пригодами через позиції турецької армії 13 серпня 1683 року та повернувшись через чотири дні назад до обложеного Відня, він описав свою пригоду²⁹. Остання мала надзвичайний успіх. Її відразу надрукували значними накладками; у витягах переклали з німецької мови на латинську, французьку, іспанську, англійську, італійську.

Герб Юрія Франца відомий за печаткою, відтиснутою на його зверненні до віденського мігистрату 12 вересня 1685 року³⁰. Тут зображено постать чоловіка, який тримає у правій піднятій руці шаблю. Навколо його голови вирізьблені ініціали “G.F.K.”, обабіч ніг – півмісяць і зірка. На жаль, ми не знаємо, коли виготовлена ця печатка. Коли б вдалось виявити її відбиток з-перед Віденської оборони, тоді можна буде стверджувати, що на ній зображено комбінацію одного з варіантів гербу Гжимала (в міській брамі озброєна людина з шаблею у правій піднятій руці³¹) та двох елементів гербу Сас. В іншому випадку він являє собою певну модифікацію Саса, де стріла була замінена озброєною шаблею постаттю, яка символізує героїчний чин Ю. Ф. Кульчицького у час Віденської облоги.

Цей український шляхтич, правдоподібно, надрукував у Відні німецькою мовою 1683 р. “Листування за-порожців з турецьким султаном”³². За це говорить про-польська (*державна, а не етнічна!* – І. М.) тенденція цієї публікації, співзвучна з висловлюванням Юрія Кульчицького про своє походження (“із королівського польського міста Самбора”). Та й опублікувати у столиці Священної Римської імперії антитурецький агітаційний твір (у перекладі на німецьку) могла людина, добре відома у Відні, і яка, зрозуміло, знала українську мову.

Щодо конфесійної приналежності, то до офіційного переходу єпархії в унію у 1691 р. місцеві Кульчицькі були православними. Так серед шляхти Підгір'я, яка у серпні 1633 р. висунула претендентів на Перемицьке православне владитство підписались: “Lukasz Kolczycki, Gryhory Kolczycki, Lukasz Kolczycki, Василій Кольчицький, Sienko Kulczycki, Яцько Кульчицький”³³. На Перемищині у XVII ст. є дані лише про одного уніата, ченця Герасима (1640) помічника владика Атанасія Крупецького³⁴. Знаний греко-католицький єрарх Мукачівський та Турово-Пінський владика Петро Порфирій Кульчицький правдоподібно був сином уніатського священника Михаїла із м.Ратна на Холмщині. Замолоду він “задля наук і політики” відвідав Францію, згодом активно займався місіонерською діяльністю в Болгарії, Сербії, Боснії³⁵. З 60-х років XVII ст. згадується в документах уніатський чернець Маркіян Кульчицький, випускник Празької єзуїтської колегії, ректор Володимирської школи, ігумен Вільнюського василіянського монастиря³⁶. Що ж до Кульчицьких римо-католиків, то такі з'являються лише з XVIII ст. і становлять незначний відсоток від загальної кількості членів роду.

Необхідно відзначити надзвичайно високий рівень історичної свідомості серед Кульчицьких. У 1770 р. вони пам'ятають імена своїх предків, які жили на початку XV ст.³⁷. До XIX ст. в селі зберігались грамоти і документи роду. Причому, особа якій їх довіряли, гарантувала збереженість цих матеріалів всім своїм мастком³⁸.

Юрій-Франц Кульчицький
(дереворит Й. М. Лорха 1683 р.)

Печатка
Юрія-Франца Кульчицького

II. Чи Сас український герб ?

Важливим при вивченні української шляхти є достовірність її геральдичних легенд, насамперед, Корчака та Саса. Хоч Корчаки і вважаються давніми українськими родами, однак досить поширеним є твердження про угорське походження їх протопласти (Б.Папроцькі та Ш.Окольські³⁹). В основі цієї традиції лежить, вочевидь, факт надання королем Людовіком Угорським галицькому бояринові Дмитрові з Гораю гербу (три горизонтальні зарубки або полоси), схожого до гербу Угорського королівства (чотири зарубки)⁴⁰. Однак, насправді три аналогічні полоси бачимо вже на прапорі лицаря з печатки Галицько-Волинського князя Юрія II (1340 р.)⁴¹ та на монетах молдовських воевод кінця XIV ст.⁴².

Протопластою ж роду Дмитра з Гораю був його батько, галицький боярин – українець “Іван Русин з Княгинич (біля Васючина. – І.М.)”⁴³. Частина нащадків останнього досить скоро сполонізувалась (Дмитро з Гораю, Бенько з Жабокрук та ін.), інші залишилися українцями (Сеньковичі, Лопатки – власники с. Білки коло Осталович та Корчина⁴⁴ в Карпатах).

Детально зупинюсь на гербовій легенді Саса. Як відомо, найдавніші точно датовані герби наших бояр походять з 1334-1335 рр. Вони містяться на печатках світських членів найближчого оточення останнього Галицько-Волинського князя Юрія II. П’ять з них мають зображення птаха, схоже до тих, які є на галицьких і волинських печатках-сигнетах, датованих археологами серединою XIII ст. – XIV ст.⁴⁵.

Правдоподібно, зображення хижого птаха символізувало приналежність до військових формувань, основною зброєю яких тоді були лук та стріли. На користь такого припущення мав би свідчити наступний факт, виявлений у Галицько-Волинському літописі. При описі битви під Торчевом (1233 р.) військ Данила Галицького з угорсько-болохівськими військами Ендре II хроніст згадує “соколів стрільців”, ударну силу Данила (“приємшем же соколом стрільцем”)⁴⁶.

Менш ймовірно, аби зображення птаха засвідчувало приналежність до державної адміністрації (відомий з XIV ст. герб Галича – зображення галки).

Герби майже всіх феодальних родів Галичини знаємо з їх печаток, відтиснених на документах з’їзду місцевої шляхти 1427 р.⁴⁷ Саме тут і бачимо зображення клейноду Доброславичів (детальніше про цей рід йтиметься згодом) – півмісяць ріжками догори, по центру прошитий стрілою з оперенням. Печатки з таким гербом відтиснули тоді старшина роду Ілько, Іван та Филип Тустановські⁴⁸. Филип трохи пізніше доповнив свій герб двома зірками на ріжках⁴⁹. Вже цей герб наприкінці XV ст. в Польському королівстві почали називати Сас. У 1635 р. Тустановські⁵⁰, а на зламі XVIII та XIX ст. – й інші Доброславичі (зокрема Адальберт і Антоній Бориславські), підтвердили приналежність їм клейноду Сас⁵¹.

Первісний герб Тустановських, правдоподібно, мав

назву Судкович, у 1439 р. саме так називають герб, що становив собою “пів кола та стрілу”⁵². Правдоподібно, він відтворював лук зі стрілою, символ східного лицарства⁵³. Що ж до гербу Сас, то в Галичині під цим терміном спершу розуміли зображення “півмісяця та двох зірок” (зг. 1469 р.)⁵⁴ чи навіть “дві зірки” (зг. 1478 р.)⁵⁵. Елементи цього гербу зустрічаємо ще на печатці, завішеній при грамоті, виданій 1316 р. Галицько – Волинськими князями Андрієм та Левом Юрійовичами. На аверсі є зображення постагі воїна з щитом у правій руці та списом у лівій. Над правим плечем воїна розміщений півмісяць, на вільному полі – зірки⁵⁶. Півмісяць, зірки, сонце були в XII-XIII ст. досить розповсюдженим елементом європейських печаток, зокрема, зустрічаємо їх на печатці угорського короля Ендре II (1235 р.)⁵⁷. Польські геральдики в півмісяці та зірках вбачали натяк на лицарські справи, здійснені під час ясної ночі⁵⁸.

З іншого боку, червоний півмісяць та дві розташовані вертикально зірки – це герб саксонського міста Галле, відомого з 806 р. соляного центру. Етимологія назви (від грецького слова гальс – сіль), як і обставини виникнення – ідентичні з нашим Галичем. Це дає підставу припустити існування якоїсь прихованої “соляної” символіки в півмісяці та зірках. Окрім того, німецький герб Саксен має вигляд половини орлиного крила. Не випадково ж бо Саса мали чотири із чотирнадцяти землевласників Коломийського, “соляного”, повіту (1427 р.), а в маєностях нащадків Дюли Саса в Мараморощині і Галичині видобували сіль.

Через те, що Саса в Галичині найчастіше уживали “волохи”- емігранти з Угорського королівства та Молдови, поступово усталилася думка, що саме вони і принесли його на нашу землю. Однак низка посередніх даних свідчить про те, що вони його прийняли лише прибувши на українське Підгір’я.

В описі гербів шляхти Польського Королівства, виготовленому, в основному, десь у другій половині XV ст., він називається “Драг або Сас”⁵⁹. Тим самим герб пов’язувався з легендарним Драгошем, який нібито наприкінці XIII ст. заснував Молдовське князівство, або ж з реальними особами середини XIV ст.: “воєводою волохів” Дюлою Сасом та його сином Драгом⁶⁰.

В угромовному середовищі слово Сас має декілька значень: Szosz (читається як Сас) – саксонець; Szaz (Саз) – 100, Sas (шош) – орел, Sas (шаш) – тростина, очерет. Натомість у киргизькій мові Саз означає болото, драговиння. Могло воно бути і скороченою формою латинського слова sagitta – стріла. У польській мові відома назва орла Szaszor (шашор)⁶¹; герб з такою назвою – це орел, в якого замість голови – зірка(!)⁶². Гербом все тієї ж “соляної” Коломії є орлина голова⁶³. У 1507 р. нащадки Дюли в Угорщині розуміли слово Сас як назву орла⁶⁴. Імена людей від назв птахів чи звірів були в ті часи досить поширені зокрема, і в Україні⁶⁵. Так, у 1388 р. згаданий боярин Сас Горбачевич⁶⁶.

Легенду про появу в Галичині гербу Сас зафіксував у своїй “Хроніці” поляк Альберт Стрепа. На жаль, цей твір не зберігся⁶⁷, і знаємо про нього лише завдяки великим цитатам у працях Б. Папроцького⁶⁸. У 1584 р. він писав так:

“Про клейнод Сас, який сюди принесений з Угорщини. Має бути жовтий півмісяць, на рогах – дві зірки, посередині – в блакитному полі стріла... В 1236 р., згадує Альберт Стрепа у своїй Хроніці, *comitem Hujd*, який за панування князя Дангела (! – *І.М.*) прийшов до Русі з немалим військом і тут у князя затримався, мав від нього велике забезпечення. Про те пише такими словами: “А тим часом *comes Hujd*⁶⁹ з немалим військом прибув до князя Лева і вони всю Мазовію, осиротілу від князя, пройшли з руськими людьми і литвинами”. Про що потім в історії дізнаєшся (*на жаль, Папроцькі, так і не опублікував історію – І.М.*). Потім описує такими словами: “Цей муж був вельми шляхетний і на його прапорі був зображений півмісяць і дві зірки, посередині стріла у леті”.

Далі Папроцький згадує про різні роди в Угорсько-королівстві і в Галичині, які носили цей герб. Між останніми виділяє і “рід Дангеловичів, які мають своє ім’я від предка Дангела. Цю фамілію надав князь Дангело згаданому мужеві, давши йому за дружину свою племінницю, разом з немалою частиною батьківських добр; сина її першого хрестячи своїм іменем назвав”⁷⁰.

Альберт Стрепа, творячи легенди для гербів шляхти Польського королівства, використовував загальноєвропейські історичні сюжети. Переважали серед них німецькі, деякі з X ст⁷¹. Натомість історія гербу Сас ґрунтується в нього на різних подіях української історії XIII ст., щоправда досить вільно перетлумачених та змінених.

Не вдалось відшукати документи про *comes-a Hujd-a*. Прізвище його, вочевидь, виводиться від угорських слів *ho* (місяць), або *hod* (бобер). Воно могло також бути пов’язане з угорськими містами Год на берегах озера Голд (Mondsee, Місячне озеро) чи озера Нодосто (Bibersee, Боброве озеро)⁷².

В Україні збереглося багато гідронімів, похідних від такої назви бобра (зокрема, на Львівщині, поблизу с.Щеплот є потік Годвишній⁷³, тобто верхній з двох сусідніх Бобрових Потоків). Мовознавці, не зрозумівши етимології слова, виводять такі топоніми від осовою назви Годь⁷⁴.

З іншого боку, в малярській мові є слово “годнодь” – військовий старшина, яке також не можна ігнорувати в контексті розповіді Стрепи.

Можливо, в праці Стрепи йшлося про Михайла *comes-a Huntraznap-a* (*Знавіця Бобрів? – І.М.*), який після довгого перебування в Галичині повернувся 1266 р. до Угорщини⁷⁵. У Галицько-Волинському літописі під 1251 р. згадано про похід на ятвягів князів Данила та Василька. В поході взяли участь мазовецький князь Сомовит та бояри його брата Болеслава – Суд та Сигнів. Розповіді про цю військову операцію передусь

такий запис. Перед смертю мазовецький князь Болеслав віддал “Мазовше братові своєму Сомовитові, послухавши князя Данила, бо за Болеславом була племінниця Данила, дочка двоюрідного брата Олександра Всеволодовича на ім’я Настасія, яка жила потім з угорським боярином на ймення Дмитро”⁷⁶. Ось цей фрагмент в оригіналі: “Именем Настасія, яке посаже потом за боярина угорскаго именем Дмитра”⁷⁷. Наявне в літописі і в старині слово “посагати” (злягати, жити з кимсь, одружуватись⁷⁸) Стрепа зрозумів як отримувати посаг. Звідки і виникло в нього твердження про щедри надання королем Данилом своїй племінниці Анастасії.

Згаданий похід за певними деталями більше схожий на військову експедицію 1285 р.⁷⁹. Що ж до Даниловичів, то вони, як прийнято вважати, походять від Данила Дажбоговича Задеревацького, діяча зламу XIV-XV ст.⁸⁰ (в давнину приймалось, що “Дажбог, це по-руськи Богдан, грекою – Теодор”⁸¹). У реєстрі гербів шляхти частини українських земель, надрукованому Б. Папроцьким⁸², львівський хорунжий Станіслав Дангелович (!) має герб Корабль, схематичне зображення якого близьке до Саса. У згаданих “Клейнодах” Корабль виводиться з німецьких земель. Сталось це внаслідок пов’язання його з легендою, зафіксованою у хроніці Аноніма Галла. За нею саксонці (*casu! – І.М.*) прибули до литовської Пруссії морем⁸³.

Вказівка на зв’язок вдови польського князя з якимсь угорським боярином унікальна. Літописці здебільша ігнорували імена своїх власних княгинь і княжен. Тобто, особа цієї Настасії чимось інтригувала сучасників, вони знали про неї набагато більше, ніж бачимо в одному реченні хроніки. Те, що промовчав літописець, було відоме сучасникам з дружинного епосу. На жаль, він не дійшов до наших днів повністю. У розчленованому вигляді він зберігся в російських старинах (т. зв. билинах), насамперед, про Івана Годиновича та Настасію Митричну (Дмитрівну).

Отож, хрещеник київського князя Іван Годинович надумав одружитися з донькою чернігівського короля (!) Анастасією Дмитрівною. І хоч вона була засватана в землю Загорську (*Закарпатську – І.М.*) за Кошція Трептовича, король дав згоду на їх шлюб. По дорозі додому на молодих напав Кошій. У поєдинку, який відбувся між воїнами, Настасія допомогла Кошцієві. Бо не бажала бути у князя Володимира служницею, а хотіла стати царівною при Кошечеві. А після герцю, прив’язавши Годиновича до дерева, вони почали кохатися. Аж тут прилетів птах (в різних варіантах билини різний: голуб, лебідь, ворон, орел) й заходився пророкувати Кошцієві смерть. І коли Трептович з лука намагався поцілити птаха, стріла повернулася і вбила його самого, звільнила від пут Годиновича⁸⁴. Обставини, за яких зраджено головного героя, схожі до ситуацій, описуваних в індійських та японських легендах (згадаймо хоч би фільм Акіро Куросави “Рошамон”), українському поганському міфі⁸⁵, монгольських та тюркських

народних переказах про Коєдена⁸⁶. Ця легенда навіть відбилася й у назвах однієї болотної рослини, суцвіття якої має форму наконечника стріли і забарвлене в яскраво білий колір, через що її видно навіть уночі. Серед назв цієї рослини є і такі: бобрик трилистний (Fibrinum – Bobrek, Der Biberklee – квітка бобра), Menianthes (місячна квітка), вахта і стріла⁸⁷.

Паралель між її виглядом і описаною в одній билині галицького циклу стрілою більш ніж очевидна: “Щипани були ті стріли з трость – дерева..., перені вони пір’ячком сизого орла... Тому вони стріли дорогі, що в ухах вставлено по тірону, каменю дорогому самосвітньому... Він (Дюк Степанович – І.М.) вдень стріляє, а вночі ті стрілки збирає. Бо вдень стрілочки не видає, а вночі ті стрілочки як свічечки горять”⁸⁸. Дюк в цій билині сидить на коні як сокіл, він має надзвичайно цінний лук та стріли, на його капелюсі красне сонце та ясний місяць, він мало не вбив стрілою вішого ворона⁸⁹.

Незвичність зв’язку нашої княгині Анастасії з угорським боярином Дмитром інтригувала сучасників. Вони згадали його в літописі, відобразили в дружинному епосі, де ця реальна подія злилася з популярним давнім переказом. На їх підставі витворилася билина про Івана Годиновича. Її основний сюжет зберігся в українській пісні про Івана та Мар’яну. Відома вона в п’яти варіантах, зафіксованих лише на Покутті⁹⁰, тобто на теренах в давнину близьких до тюркського степу. При певній схожості з деякими південнослов’янськими народними піснями, зокрема, про Груя Новаковича (*Гуйда? Новика – Нового Місяця? – І. М.*), лише українська має мотив лука (єдиний раз дослівно повторений у Пісні про Байду⁹¹) та голубів. Поза увагою всіх дослідників пройшов той факт, що в одному з варіантів пісні навіть збереглося ім’я героя – Годинович, яке вони зрозуміли як міру часу:

“...Ой Іване-Іваночку,
Най ті знесе сумлінечко,
Даруй міні, Годиночку...”
“Зараз я ти подарую,
най лиш лучок наладую”.
Іван лучком як змірив,
Маріяні в серце стрілив”⁹².

Фрагмент цієї билини чи пісні опинився в моравському варіанті української пісні про батька, який продав дочку турчинові. В ньому батько називається Hodonsky mytny⁹³.

Через декілька століть сюжет і символи (птах, лук-півмісяць та стріла) новопосталої легенди Альберт Стрепа використав при творенні історії гербу Сас. З нею та особою угорського боярина comes-а Нуд-а якимись чином пов’язана низка історичних фактів. Так, Доброслав Судич один час володів Болохівською землею, де жило тюркське за походженням населення, та Пониззям, яке через сто років після нього увійшло до складу Молдовського князівства. Він же особливо протегував чернігівським боярам, безоглядно роздаючи їм

в Галичині землі. З іншого боку, вже в X ст. легенда про невірну молоду побутує на Чернігівщині, князівстві на кордоні з тюркськими кочовими племенами. Билина про Івана Годиновича згадує чернігівського короля (!), Закарпаття. А реальний чернігівський князь Михайло (1179-1246) та його син Ростислав (бл. 1219-після 1264) з допомогою болохівських князів та угорців намагалися оволодіти галицьким престолом. Їх союзник, угорський боярин Михайло comes Huntraznan, довгий час перебував у полоні у князя Данила. Що ж до Ростислава Михайловича, то від свого тестя, угорського короля Бели IV він 1245 р. отримав на Закарпатті берегський та землинський повіти та став їх comes-ом⁹⁴. Знанням тоді було м.Сас, герб якого, золотий лев на синьому тлі – ідентичний гербу Львова⁹⁵. Неподалік від міста в 30-х роках XIV ст. осіли Драги-Саси. Частина їх прийняла активну участь у творенні на південних землях Галицької держави Молдовського князівства; згодом переселилась на українське Підгір’я. І за родовий герб вони обрали собі золоті півмісяць, стрілу, зірки на синьому тлі.

Встановити логічну послідовність та взаємопов’язаність наведених реальних фактів та легенд можна лише дослідивши угорські та німецькі джерела XIII-XIV ст., волоський, угорський, болгарський та саксонський епоси. Однак, безсумнівно є зв’язок легенди про герб Сас з українськими територіями, з українськими літописними та билинними традиціями. А що його споконвіку вживали українські роди, добре видно на прикладі боярсько-шляхетської фамілії Доброславичів.

III. “Соляний рід” Галичини

Рід Доброславичів, як вдалось встановити, своїм корінням сягає XII ст. Випадок унікальний, бо так глибоко в століття у нас відтворюється лише генеалогія князів. Його протопластою був невідомий на ім’я священник, який мав сина Суда (Судислава?)⁹⁶. Про них нічого більше не знаємо, натомість їх нащадок Доброслав удостоївся згадки Галицько-Волинського літопису. Бо ж у 30-40 рр. XIII ст. був він найвпливовішим боярином Підгір’я. У 1233 р. разом з іншими можновладцями “Доброслав Судич, попів онук”, став на бік князя Данила Романовича в його боротьбі за галицький престол з угорським королевичем Ендре. Тому і отримав від князя міста та найбільшу цінність краю – соляні промисли навколо Коломиї. Проте взаємини між ними склалися непрості, у 1241 р. він навіть був Данилом ув’язнений⁹⁷. Подальша доля Доброслава Судича невідома. Аж під 1387 р. виявлено його нащадків 3-4 покоління. Тоді Юрко та Ананія Доброславичі стали власниками села Тустанович та Бориславового монастиря поблизу Дрогобича⁹⁸. На їх порідненість із боярином – олігархом вказує низка посередніх фактів. Так, у коломиїському повіті, яким свого часу володів Доброслав Судич є с. Дебеславці (первісна назва – Доброславці)⁹⁹. Ще на початку XV ст. його власники

перебували у родинно-маєткових зв'язках з онуками Юрія та Ананії Доброславичів. До складу маєтностей роду на Покутті могло входити і село Добрилів (тепер Добротів), за 26 км на північний захід від тієї ж таки Коломиї¹⁰⁰. Наприкінці XIV ст. хтось із Доброславичів жив біля Болехова на Стрийщині¹⁰¹. Згодом тут виникло ще й інше село Добрилів¹⁰².

Історично обґрунтованим є і прийняття родового імені від такого впливового боярина. На підтвердження цього варто згадати Драгославичів у Великопольщі. За родові ім'я вони прийняли ім'я свого предка, можновладця першої половини XII ст., і використовували його до XVI ст.¹⁰³.

Тяглість же історичної пам'яті в досліджуваному роді видно на такому прикладі. Син відомого діяча Лаврентія Зизанія Тустановського у 1666 р. знаний як Олександр Зизаній Доброславич Тустановський¹⁰⁴. Не випадково і первісний герб мав ймення Судкович.

Впадає в очі певна "спеціалізація" роду. Доброслав Судич "тримав коломиїську сіль", а Юрко та Ананія – села з соляними банями, при знаному "соляному" шляхові в Угорщину. У час найвищого розквіту своєї політичної кар'єри Доброслав Судич володів південною частиною Галицького князівства та Пониззям. Не рахуючись з думкою короля Данила, він роздавав волості чернігівським боярам, а найбільше багатство Підгір'я – соляні промисли навколо Коломиї – передав в оренду простим слугам. Літопис не згадує, як склалася доля цього олігарха після його ув'язнення Данилом Галицьким. Повна мовчанка у цій справі радше свідчить, що між ними було досягнуто компроміс. Тобто, за Доброславом і його дітьми залишилися якісь володіння (принаймні, с. Доброславичі).

Від правителя Галичини князя Владислава Опольського (1372-1379, 1385-1387 рр.) Доброславичі отримали частину села Колодинців¹⁰⁵. Польська королева Ядвіґа 19 березня 1387 р. надала у дідичне володіння Юркові та Ананії Доброславичам сусідні "село Тустановичі разом з монастирем названим Борислав". Цілком можливо, що згадані маєтності перед тим належали Доброславичам. Форма нового надання іноді застосовувалася за відсутності у власників документів чи з політичних міркувань. Можливо Ядвіґа не бажала підтверджувати документи Владислава Опольського, з яким саме в цей час вела військові дії.

Тустановичі, як показує назва і географічне розташування, були засновані вихідцями з сусідньої Тустані (тепер с. Уріч). Розміщена на скелях фортеця Тустань виникла ще наприкінці IX ст. і стала важливим стратегічним пунктом на "соляному" шляху з Дрогобича через Верецький перевал на землі Угорського королівства¹⁰⁶.

На середину XV ст. володіння Доброславичів стали найбільшими серед галицької української шляхти і творили пояс сіл у передгір'ї Карпат від Дрогобича до Стрия¹⁰⁷. Крім частини Колодниці, Тустанович та Бориславового монастиря, Доброславичам належали Уличне,

Монастирець, Довголука, Кропивник (згадані 1438 р.), с. Долини біля Сянока (зг. 1508 р.), Любінці (зг. 1442 р.), Розгірче, Кавське, Семигинів (зг. 1508 р.). Вони також орендували сусідні Станілю (з 1461 р.), Трускавець (упродовж 1471-1525 рр.), Модрич (до 1525 р.). Різні гілки роду від своїх сіл почали іменуватися Колодинськими, Тустановськими, Бориславськими, Любінецькими, Кропивницькими¹⁰⁸. В умовах іноземного панування Доброславичам, яко українцям, без переїзду практично неможливо було отримати більш-менш важливі державні посади на терені Польського королівства. Тому більшість з них упродовж віків залишались на селі, на невеликих, здебільшого ненайкращих, земельних наділах. Лише деякі змогли стати священиками, вчителями. Двоє Доброславичів спромоглися здобути загальноукраїнську славу. Йдеться про публіцистів та вчителів, братів Стефана (†1599) та Лаврентія (†1630 ≤ 1640) Зизаніїв Тустановських. Сином останньої з них, напевно, був знаний перекладач єромонах Арсеній¹⁰⁹ (Тустановський, помилково названий в російських джерелах Сатановським).

Так у загальних рисах виглядає історія династій Кульчицьких та Доброславичів гербу Сас, великих українських шляхетських родів Галичини. Попри певні відмінності, бачимо у них і багато спільного. Зокрема, спершу представники цих родів (чи через посаду – ловчий Сметанка, чи через значні маєтності – Тустановські) ще посідали певну позицію серед привілейованого стану Руського князівства (воєводства). Однак вже в XVI ст. вони поповнили ряди малоземельної, дрібної шляхти. Лише деякі з Кульчицьких та Доброславичів змогли зробити певну, як для українців у Речі Посполитій, кар'єру. Однак задля цього вони були змушені покинути батьківщину, Галичину та навіть і Україну.

¹ Wrostek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi halickiej. – Kraków, 1932. – S. 62, 66

² Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольського в період його правління на Русі (1372-1379) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 1999. – Вип. 34. – С.15

³ Филипчук М. Дослідження городищ у Верхньому Подністров'ї // Львівський археологічний вісник. – Львів, 1997. – С.74. Варто у зв'язку з цим дослідити згадане в 1786 р. та 1820 р. "pole zwane Horodyszczce w sriedku lasu" (Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф.19. – Оп. XIV. – Спр.5. – Арк. 223 зв.; Ф.20. – Оп. XV. – Спр.193. – Арк. 279 зв.)

⁴ ЦДАЛ. – Ф.19.- Оп. XIV. – Спр.5. – Арк. 289 зв., 290 зв.; Ф.20. – Оп. XIV. – Спр.193. – Арк. 382 зв., 383 зв., 384 зв., 386 зв. – do krzakow Turowey u pole nazwane Turowino, droga Turowska; Там само. – Спр.5. – Арк. 110 зв., 127 зв., 129 зв., 326 зв., 327 зв.; Спр.193. – Арк.158 зв., 176 зв., 180 зв., 182 зв., 183 зв., 185 зв. – nad potokiem Lwowcem, tloka Lwowiec

⁵ Sulkowska-Kuraś I., Kuraś S. Zbiór dokumentów małopolskich. – Warszawa, 1974. – Т.6. – S.400 – Lwowstaw, 1415 р. Село Погонич, яке, вочевидь, розташовувалось на землях давніх Кульчиць, у 1390 р. було перетворено на місто Новий Самбір (тепер Самбір). У XII-XIII ст. на його терені була

церква або ж князівський палац (Оприск В. Княжий Самбір // Галицько-Волинська держава. Матеріали і дослідження. – Львів, 1999. – С.30)

⁶ Див.: Волчко-Кульчицький І. Історія села Кульчиць і роду Драго-Сасів. -Дрогобич, 1995. – С. 20, 21, 33. Тут же наведена вся відома література

⁷ Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти князя Льва? // ЗНТШ. – 1902. – Т. 45. – С.21. Її текст відомий за польським перекладом I пол. XVI ст. і згадкою, що оригінал мав печатку князя Лева із зображенням Тризуба. Останнє, на обгрунтовану думку Я. Дашкевича, свідчить на користь її автентичності (Дашкевич Я. Родовий знак Рюриковичів у Галицькому князівстві XIII ст. // Третя наукова геральдична конференція. – Львів, 1993. – С.32-33)

⁸ Назви Чольчичі, Кольчиці, можливо, виникли у зв'язку з давньою кінною повинністю їх мешканців. Див.: Heinosz W. Jus Ruthenicae. Przeżytki dawnego ustroju społecznego na Rusi Halickiej w XV wieku // Studja nad historją prawa polskiego. – Lwów, 1928. – Т.12. – З.1. – С.102. Це виглядає правдоподібним, зглядно на топонім Погонич та посаду Сметанки – ловчий

⁹ Розов В. Українські грамоти. – Київ, 1928. – Т.1. – С. 98

¹⁰ Akta grodzkie i ziemski. – Lwów, 1876. – Т.6. – С.21; У I пол. XV ст. Сметанки мають володіння на Сяночині (Wyrostek L. Ród. – С.143)

¹¹ Paprocki B. Panosza. – Kraków, 1575. – Ark. J v., Т 2; Okolski S. Orbis Polonus. – Cracoviae, 1641. – P.443³

¹² Бучко Р. Дрібна шляхта Прикарпаття на зламі XVIII–XIX ст. (за метричними книгами ЦДІА України у Львові // VI наукова геральдична конференція. – Львів, 1997. – С.108

¹³ Boniecki A. Herbarz Polski. – Kraków, 1911. – Т. 13. – С.135-140

¹⁴ Zródła dziejowe. – Warszawa, 1902. – Т. 18. – С. 136

¹⁵ ЦДІАЛ. – Ф. 14. – Оп. 1. – Спр. 258. – Арк. 44 зв.

¹⁶ Boniecki A. Herbarz Polski. – С.136

¹⁷ Якщо носії придомку *Ручка* дійсно обрали собі за герб Гжималу (воїн з піднятою рукою, у якій шабля), тоді цей діяч міг би бути батьком Юрія Франці Кульчицького. В Галичині Федорів часто “з панська” називали Ференцями, тобто Францями

¹⁸ Кулаковський П. Земські урядники Чернігово-Сіверщини у 1621-1648 рр. // Центральна і Східна Європа в XV-XVIII ст. – Львів, 1998. – С.128-129. Вочевидь, він не один служив у війську. Серед полонених у Константинополі 15 травня 1678 р. був Михайло Кульчицький, драгун з регіменту Пребендовського, взятий у полон під Підгайцями (Pulaski Fr. Zródła do poselstwa Jana Gninskiego do Turcyi w latach 1677-1678 гг. – Warszawa. – 1907. – С.328). З ним міг тоді контактувати Юрій – Франц Кульчицький

¹⁹ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1861. – Ч. 2. – Т. 1. – С. 347; Там само – Киев, 1888. – Ч. 1. – Т. 2. – С. 4, 7, 36, 85, 231

²⁰ Памятники, изданные для разбора древних актов... – Киев, 1898. – Т. 1. – С. 9

²¹ Исаевич Я. Преемники первопечатника. – Москва, 1981. – С. 102, 109

²² Липинський В. Україна на переломі: 1657-1659. – Філадельфія, 1991. – С.160

²³ Boniecki A. Herbarz. – С.136

²⁴ Бантыш-Каменский Н. Источники малороссийской истории. – Москва, 1859. – Ч.2. – С.120

²⁵ Харламович К. Малороссийское влияние на великорусскую церковную жизнь. – Казань, 1914. – Т.1. – С. 431.

²⁶ Кудрявцев И. “Издательская” деятельность Посольского приказа (К истории русской рукописной книги во II пол. XVII ст.) // Книга. Исследования и материалы. – Москва, 1963. – Сб. 8. – С. 222-223

²⁷ Харламович К. Малороссийское. – С. 550, 591

²⁸ Abrahamowicz Z. Kulczycki Jerzy Franciszek // Polski słownik biograficzny. – Wrocław, 1970. – Т.15. – С.128-129

²⁹ Lerch I. – M. Warhaffte Erzählung. – Wien: J. – J.Rutner. – 1683

³⁰ Kulczycki T. Jerzy Franciszek Kulczycki i jego udział w odsieczy Wiednia r.1683. – Kraków, 1884. – Tabl.1

³¹ Niesiecki K. Herbarz Polski. – Lipsk, 1839. – Т.4. – С.31. Є дані, що деякі Кульчицькі уживали такий герб. Так його мав львівський адвокат Кароль Сметанка (1782 р., 1800 р.) (Boniecki A. Herbarz. – С.138; Wittig W. Nieznana szlachta polska i jej herby. – Warszawa, 1908. – С. 166)

³² Див. Нудьга Г. На літературних шляхах. – Київ, 1990. – С. 300-306

³³ Архив Юго-Западной Руси. – Киев, 1883. – Ч 1. – Т. 6. – С. 669

³⁴ Львівська наукова б-ка ім. В.Стефаніка НАНУ. – В.Р. – М.В. 378. – Арк. 66. Два роки перед тим він був намісником православного Луцького єпископа Атанасія Пузини у Луцьку (Архив Юго-Западной России. – Киев, 1883. – Ч.1. – Т.6. – С.728 – 729)

³⁵ Bartoszewicz Jul. Kulczycki Porfiry // Encyklopedia powszechna. – Warszawa, 1864. – Т.16. – С.432-433; ЛНБ. – В.Р. – М.В.378. – Арк.67-67 зв.

³⁶ Там само. – Арк. 66 зв.

³⁷ Волчко-Кульчицький І. Історія. – С. 27

³⁸ Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти князя Льва? // ЗНТШ. – 1902. – Т. 45. – С.21

³⁹ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. – Kraków, 1584. – С.533; Okolski S. Orbis Poloniae. – Cracoviae, 1641. – Т.1. – P.425

⁴⁰ Sikora F. Krag rodzinny i dworski Dymitra z Goraja i jego rola na Rusi // Genealogia. – Toruń, 1989. – С.55-56

⁴¹ Лаппо-Данилевский И. Печати. – Табл.V, VI, IX

⁴² Герб, тотожний Корчакові, зустрічається на молдовських монетах від воєводи Петра Мушати (1378-1393) (Mozil C. Monete vechi romanesti i nedite sau putin cunoskute // Analele Academici Romane. – С.2. – Т.38. – 1915-1916. – P.74, 75, 76)

⁴³ Можливо, про нього йшлося в папській булі від 1351 р., яка була відповіддю на послання польського короля Казімежа. В ній, зокрема, говорилося, “що один з сильніших князів руських уже вихрестився на латинство з родом і дружиною за намовою Казимира” (Грушевський М. Історія України-Руси. – Київ, 1993. – Т.4. – С.35-36). Не виключено, в листі короля йшлося про *достойника з Княгинич*

⁴⁴ ЛНБ. – В.Р. – Ф. АСП. – N 266. – Арк.5. Розов В. Українські грамоти. – Київ, 1928. – С.26, 93, 94; Dąbkowski P. Szlachta zaściankowa w Korczynie i Kruszelnice nad Strzymem. – Lwów, 1931. – С.15, 17-18

⁴⁵ Звіздецький Б. Скарб, знайдений у Старому Звягелі // Україна. – Вип.28. – Київ, 1994. – С.162-165; Терський С. Два маловідомі перстені-печатки в XIV ст. // Шоста наукова геральдична конференція. – Львів, 1997. – С.89-91; Грушевський М. Молотівське срібло // ЗНТШ. – 1898. – Т.25. – С.1-6. В скарбі I пол. XIV ст., знайденому в Молотові поблизу Ходорова, виявлено сигнет із зображенням орла та написом: ПЕЧАТ ВАНОВА. Нагомість в 1575 р. споріднені між собою Wankowie a Chodorowscy мали за герб Корчака (Paprocki B. Panosza. – Krakow, 1575. – Ark. P₃). В середині

XIV ст. орел (за іншим тлумаченням – ворон) став гербом новоствореної держави – Волощини (Мултян)

⁴⁶ Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990. – С.327, 673; Літопис руський за Іпатським списком переклав Л. Махновець. – Київ, 1989. – С.383; Що це зовсім не символічна назва воїнів див.: Срезневський І. М. Матеріали для словаря древнерусского языка по письменных памятниках. – С.-Петербург, 1903. – Т.3. – Вып.1 – Стлб.459; 1906. – Т.3. – Вып. 2. – Стлб.569-570; Цікаво, що у підроблений у XVI ст. грамоті Лева Даниловича своєму слугі Нерунові князь наказував, аби той “намь винень стрѣлюю служити” (Петрушевич А. О галицких епископах со времени учреждения Галицкой епархии даже до конца XIII в. // Галицкий исторический сборник. – Львов, 1854. – Вып.2. – С.158)

⁴⁷ За описом, виконаним у 70-х рр. XVI ст. Яном Замойським (Halecki O. Z Jana Zamojskiego inwentarza Archiwum koronnego: Materiały do dziejów Rusi i Litwy w XV wieku // Archiwum Komisji historycznej. – Т.12. – Zeszyt 1. – S.146-218. Однак тут відсутні герби з зображенням птахів

⁴⁸ Halecki O. Z Jana Zamojskiego. – S.192; Piekosiński Fr. Studia, rozprawy i materiały z dziedziny historii polskiej. – Kraków, 1909. – Т.7. – S.82

⁴⁹ Pikoński Fr. Studja. – S.70

⁵⁰ Semkowicz Wł. Wywody szlachetstwa w Polsce XIV-XVIII w. // Rocznik Towarzystwa heraldycznego we Lwowie. – Lwów, 1913. – S.148

⁵¹ Prochacka A. Ze źródeł do genealogii szlachty województwa ruskiego // Miesięcznik heraldyczny. – 1917. – N 7-8. – S.99; ЦДДАЛ. – Ф.165. – Оп.3. – Спр.115. – Арк.22

⁵² AGZ. – Т.13. – S.81. У якомусь родинному зв'язку з Доброславичами перебував рід Судковичів (Codex epistolaris s. XV. – Т.2. – Kraków, 1891. – P.78-79; Wyrostek L. Ród... – S.61-62. У 1408 р. Михайло Судкович підтвердив приналежність села Мшаниці (тепер Судковичі, 20 км на північ від Самбора), яке його предкам надав ще князь Лев. (Zbiór dokumentów małopolskich. – Warszawa, 1975. – Т.6. – S.289-290). Див. також: AGZ. – Т.13. – S.214-261)

⁵³ Галенко О. Лук та рушниця в лицарській символіці українського козацтва: парадокси української ідеології і проблема східного впливу // Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей. – Київ, 1998. – С. 93-100. В цьому зв'язку цікавий такий факт. На іконі св. Юрія Зміборця з Бойківщини, який списом вбиває дракона, наявні ще і лук та сагайдак – випадок унікальний для нашого образотворчого мистецтва і зовсім не обгрунтований іконографічно (Лавра. – Львів, 1999. – Ч.5. – С.26)

⁵⁴ AGZ. – Т.13. – S.117

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Лаппо-Данилевський А. Печати. – С.223

⁵⁷ Там само.- С.234-236

⁵⁸ Kuligaski M. Demokryt smieszny. – Wilno, 1699. – S.241; Dunczewski S.J. Herbarz wielu domów Korony Polskiej i W. X. Litewskiego. – Kraków, 1757. – Т.2. – S. 382

⁵⁹ Цей опис деякі дослідники приписують польському історикові Янові Длугошеві (Fridberg M. Klejnoty Długoszowe // Rocznik Polskiego towarzystwa heraldycznego. – R.1930. – Kraków, 1931. – Т.10. – S.86). Однак М. Цетвінські переконливо стверджує, що автором був придворний лікар та канонік Ян Станкі чи хтось із його найближчого оточення (Cetwinski M. Wokół Klejnotów // Genealogia: Studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce srednio-

wiecznej na tle porównawczym. – Torun, 1987. – S.148)

⁶⁰ Драг у 1360 р. отримав від угорського короля маєтності на Закарпатті, в Мараморошині, до річч, давньому району видобутку солі (Czołowski A. Początki Moldawji z wyprawy Kazimierza Wielkiego r.1359 // Kwartalnik historyczny. – Lwów, 1890. – S.24; Semkowicz W. O rodzie Dragów-Sasów // Miesięcznik heraldyczny. – Lwów, 1908. – N . – S.35-37; Wyrostek L. Ród. – S.3-12)

⁶¹ Słownik języka polskiego. – Warszawa, 1915. – Т.6. – S.573.

⁶² Malecki A. Studja heraldyczne. – Lwów, 1890. – S.133-134. Герб Волощини – орел з півмісяцем і зіркою, Молдови – голова тура з півмісяцем, зіркою, сонцем

⁶³ AGZ. – Lwów, 1872. – Т.3. – S.111. Королівське надання 1395 р.

⁶⁴ Wyrostek L. Ród. – S.106

⁶⁵ Демчук М. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV-XVIII ст. – Київ, 1988. – С.122

⁶⁶ Грамоти XIV. – Київ, 1974. – С.82. Поручна грамота князів і бояр за князя Корибута. В цьому документі досить багато осіб з тюркськими іменами: Хома Бисюрмин, Максак, Иван Балакіревич, Сас Горбачевич со всею братією, Семен Ясманські

⁶⁷ Dzieduszycki M. Kronika domowa Dzieduszyckich. – Lwów, 1865. – S.27; Swieżawski E. Zaginione dzieło historyczno-archeologiczne // Przegląd bibliograficzno-archeologiczny. – Warszawa, 1881. – Т.1. – S.19-31

⁶⁸ З деякими неточностями він уперше опублікував витяги з твору в 1578 р. (Paprocki B. Gniazdo snoty. – Kraków, 1578. – S.1108)

⁶⁹ Comes – означає граф, а на Закарпатті – наджупан, тобто голова королівської адміністрації в повіті (комітаті). До його обов'язків, зокрема, належали: збір воїнів свого повіту і ведення їх у бій під комітатським прапором

⁷⁰ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. Kraków, 1584. – S.548-549. Із незначними уточненнями це ж повторив інший польський геральдик Шимон Окольські. (Okolski S. Orbis Polonus. – Cracovia. – 1645. – Т.3. – P.195-202)

⁷¹ Kazanczuk M. Staropolskie legendy herbowe. – Wrocław, 1990. – S.44-102

⁷² Петрушевич А. Лингвистическо-исторические исследования о початках г. Львова... – Львов, 1893. – Вып.1. – С.172-173. Цікаво, що литовці називали русинів гудами (Там само. – С.69)

⁷³ Коссак М. Шематизм Провінції Св. Спасителя ЧСВВ. – Львів, 1867. – С.193

⁷⁴ Бучко Д. Походження назв населених пунктів Покуття. – Львів, 1990. – С.63

⁷⁵ Грушевський М. Історія. – Т.3. – С.62

⁷⁶ Літопис руський. – С.406

⁷⁷ Староруські Київські і Галицько-Волинські літописи: Острозький список (Хлебніковський) і Список Четвертинського (Погодінський). – Гарвард, 1990. – С.342

⁷⁸ Срезневський І. Словарь древнерусского языка. – Москва, 1989. – Т.2. – Ч.2. – Стб.1226–1227. У зв'язку з історією Саса на фрагмент літопису вперше звернув увагу Е. Свежавські (Swieżawski E. Zaginione. – S.21). Розвинув цю гіпотезу А. Петрушевич (Лингвистическо. – С.161-181)

⁷⁹ Літопис руський. – С.406-407, 432-433

⁸⁰ Wyrostek L. Ród. – S.78

⁸¹ Jablonowski J.-A. Heraldica. – Lwów, 1742. – Ark. Q₂

⁸² Paprocki B. Panosza. – S.133

⁸³ Cetwinski M. Wokół Klejnotów. – S.133

⁸⁴ Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1994. – Т.4. – С.166-170. Билина дозволяє розшифрувати символіку гербу Сас (лук – півмісяць, стріла у леті)

⁸⁵ Він знайшов своє відображення у відомому ритуальному розі з Чорної Могили біля Чернігова, виявленому поряд з іншими багатими речами якогось князя середини X ст. На ньому зображено орла, поряд з яким дівчина з луком і сагайдаком. За нею чоловік у кольчугі з луком в руках, який біжить до орла. Одна з трьох стріл летить йому в потилицю (Рыбаков Б. Язычество Древней Руси. – Москва, 1988. – С.330-331)

⁸⁶ Потанин Г. Восточные мотивы в средневековом европейском эпосе. – Москва, 1899. – С.660-690. Ім'я Коеден могло походити від Kudän (гість, весільна учта, шлюбна ніч; пряма кишка). – Древнетюркский словарь. – Ленинград, 1969. – С.311, 324.

⁸⁷ Анненков Н. Ботанический словарь. – С.-Петербург, 1878. – С.215

⁸⁸ Грушевський М. Історія. – Т.4. – С.293

⁸⁹ Там само. – С.127, 293. До речі, згадана в биліні Корела – це, правдоподібно, сучасне село Кореліччів північніше Галича. Первісна його назва – Корляжичі (Prochaska A. Materialy archiwalne wycięte głównie z Metryki Litewskiej od 1348 do 1601 r. – Lwów, 1890. – S.65, 173) засвідчує наявність тут поселення мігрантів з земель Карла Великого

⁹⁰ Франко І. Студії над українськими народними піснями // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – Київ, 1984. – Т.42. – С.57-79; Грушевський М. Історія української літератури. – Київ, 1994. – Т.4. – Кн.1. – С.169-170; Возняк М. Історія української літератури. – Львів, 1994. – Кн.2. – С.438-439

⁹¹ Франко І. Студії. – С.71

⁹² Там само – С.62

⁹³ Там само. – С.89

⁹⁴ Войтович Л. Генеалогія династій Рюриковичів і Гединовичів. – Львів, 1992. – С.53-55

⁹⁴ Побіч нього вгорі – півмісяць та зірка. На це вперше звернув увагу Л. Войтович (Слідами білих хорватів // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1993. – Ч.5/6. – С.3; Генеалогія. – С.3, 7)

⁹⁶ Відомий за патронімом сина, Доброслава Судича. М. Грушевський (Історія України-Русі. – Київ, 1993. – Т.3. – С.241) вбачає в його прізвиську вказівку на посаду батька – суддя. Однак таке ім'я відоме в Галицько-Волинському літописі і на підугорському Закарпатті (Чучка П. Руські слов'яни Східних Карпат у світлі середньовічної ономастики // Народознавчі зошити. – Львів, 1998. – Зошит 3 (21). – С. 235). Малоймовірно, що патронім походить від назви Ятвягії – Судовія

⁹⁷ Літопис руський. 1989. – С.391, 398-399

⁹⁸ Польська республіка. Головний архів давніх актів у Вар-

шаві. – Метрика Коронна. – Кн.64. – Арк.149 зв. – 151 зв.

⁹⁹ На це вказують: назва села, яка означає маєтність нащадків Доброслава, факт посідання ним Коломиї з округою. А найдавніші відомі власники села – Бота Мороховський (Boticz de Dobreslawycze) та Марко з Яніковиць – були найближчими сусідами Ілька Доброславича аж на Сяночині, де той до 1441 р. володів с. Долинами (Wyrostek L. Ród... – S.46; AGZ. – Т.11. – S.8, 64; AGZ – Т.12. – S.222, 229, 230, 234, 427; AGZ. – Т.13. – S.11, 243, 263, N 1503; Halecki O. Z Jana Zamojskiego inwentarza Archiwum Koronnego: Materiały do dziejów Rusi i Litwy XV wieku // Archiwum Komisji Historycznej. – Т.12. – Cz.1. – S.43). Бота мав за герб зображення стріли в ореолі, таке саме, як його сусіди по Покуття, Юрій та Охрім з Тулукова. Тоді ж з 14 землевласників Коломийського повіту 4 мали за герб зображення півмісяця з зірками, 7 – різні стріли, 2 – пів кола (півмісяць ?) з хрестом. (Ibidem. – S.42-43)

¹⁰⁰ Бучко Д. Походження назв населених пунктів Покуття. – Львів, 1990. – С.69. Його засновником або власником був якийсь Добр [Доброслав?]

¹⁰¹ Поблизу сіл Розгірча та Семигинова – відомих з документів XV ст. володінь роду. Саме тоді шляхтич Шандро отримав від Данила Задеревацького дворище, “где Доброславец сиділ” (ЗНТШ. – Львів, 1895. – Т.5. – С.2-3=ЦДІАЛ. – Ф.5. – Оп.1. – Спр.247. – С.297-298. – Облята у 1742 р. шляхтичем Антоном Сокольніцьким досить недосконалої копії грамоти; Wyrostek L. Ród. – S.83. У 1427 р. цей шляхтич підписався як “Szandro Dobieslawski” (!). Halecki O. Z Jana. – S.184)

¹⁰² Відоме ще в 1653-1672 pp. (ЦДІАЛ. – Ф.9. – Оп.1. – Спр.140. – С.587-592; Спр.147. – С.1395-1397; Спр.157. – С.1183-1191)

¹⁰³ Kozeniawski S. Studia nad pierwotnym rozsiadleniem rycerstwa wielkopolskiego // Miesięcznik heraldyczny. – 1913. – N 7-8. – S.106-120, N 11-12. – S.204-213

¹⁰⁴ Архив Юго-Западной России. – Киев, 1904. – Ч.1. – Т.10. – С.230, 234

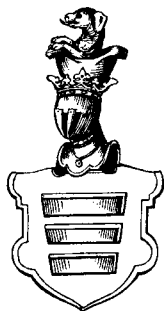
¹⁰⁵ Згадка з 14-XI-1397 р. (AGZ. – Lwów, 1906. – Т.19. – S.589)

¹⁰⁶ Рожко М. Тустань – давньоруська наскельна фортеця. – Київ, 1996

¹⁰⁷ Wyrostek L. Ród. – S. 60-61

¹⁰⁸ Спроба зарахувати до Доброславичів і Літинських (Wyrostek L. Ród. – S. 66) не є вдалою, бо ґрунтується на сфальсифікованому у XV ст. привілеї

¹⁰⁹ Горбач О. Перший рукописний українсько-латинський словник Арсенія Корецького-Сатановського і Єпіфанія Славінецького. – Рим, 1968. – С.304-305

Корчак

Сас

**Видання
побачило світ
за кошти мого стрийка
блаженної пам'яті
Володимира Мицька
(*30.08.1905 – †29.11.1999)
агронома за фахом,
душею – історика**

ЗМІСТ

Публікації двадцяти років	1
Монастирські пом'яники про походження ктитора Унівського монастиря князя Федора Любартовича	3
Монастирі Підкаменя	6
Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі	9
Ерм. Єлисей (Ільковський)	18
Ерм. Ілля (Коцаковський)	19
Культ святого Юрія (Георгія) в Україні та найдавніша історія львівського Святоюріївського монастиря	21
Про початки Святоонофріївського монастиря у Лаврові	25
Почитання святого Володимира в давній Україні	31
Давні українські монастирі на честь Преображення Ісуса Христа.....	37
Святокатерининський монастир у Львові	39
Про культ святої Варвари в Україні.....	42
Про нащадків воєводи Богдана, засновника Молдовського князівства	47
Історія Галицько-Волинської держави у генеалогічних сюжетах	50
Генеалогія та геральдика шляхетських родів Кульчицьких та Доброславичів	52